

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AB)

AZERBAYCAN VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

ORKHAN ASADLI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Funda Keskin ATA

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AB)

AZERBAYCAN VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN
ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Funda Keskin ATA

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Funda Keskin ATA

2-Dr.Öğr. Üyesi Gökhan ERDEM

3. Doç. Dr. Hatice YAZGAN

Tez Savunması Tarihi

14.09.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Funda Keskin ATA danışmanlığında hazırladığım “Azerbaycan ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerjinin Rolü (Ankara 2023)” adlı yüksek lisans tezimdaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış İlkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih

20 / 09 / 2023

İmza: ORKHAN ASADLI

TEŞEKKÜR

“Azerbaycan ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerjinin Rolü” isimli tez çalışmam sürecinde başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, görüş ve önerileriyle tez çalışmama zenginlik katan değerli danışman hocam Prof. Dr. Funda Keskin ATA’ya, eğitim ve öğretim hayatım boyunca her zaman bana destek olan, bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan ve bu başarımda emeği büyük olan çok değerli aileme, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGRI	: Azerbaycan-Gürcistan-Romanya Boru Hattı
Bcm	: Milyar metreküpten
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BWMi	: Alman Federal Ekonomi ve İklim Koruma Bakanlığı
EEC	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
EEG	: Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yasası
EIA	: Enerji Bilgi İdaresi
GWh	: Gigawatt/ Saat
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
INOGATE	: Avrupa'ya Eyaletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı
IRENA	: Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı
ITGI	: Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı
KDV	: Katma Değer Vergisi
kWh	: Kilowatt/ Saat
MWh	: Megawatt/ Saat
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PURPA	: Kamu Hizmeti Düzenleme Politikaları Kanunu
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
TACIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Yardım
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriyatik Boru Hattı
TRANSECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru
TWh	: Terawatt/ Saat
YEKA	: Yenilenebilir Enerji Kaynak Alan

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Enerji Arz Güvenliği Boyutu.....	40
Şekil 2: Enerji Birliği'nin Ana Hedefleri.....	42

HARİTA DİZİNİ

Harita 1: Azerbaycan'ın Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları	63
--	----

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	iii
KISALTMALAR	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
HARİTA DİZİNİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
AB-AZERBAYCAN ENERJİ İLİŞKİLERİNİN ÇERÇEVESİ.....	4
1.1.Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA).....	6
1.2.Azerbaycan'ın Katıldığı AB Program ve Fonları	9
1.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Yardım (TACIS).....	9
1.2.2. Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru (TRACECA).....	11
1.3.Avrupa Komşuluk Politikası ve Sonrası İlişkiler	16
1.3.1. Doğu Ortaklığı.....	19
1.3.2. Azerbaycan İçin Eylem Planı	25
1.4. AB Enerji Politikasında Azerbaycan'ın Önemi	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
AB VE AZERBAYCAN'IN ENERJİ POLİTİKASI	32
2.1.AB ENERJİ POLİTİKASI	32
2.1.1. Geçmişten Günümüze AB Enerji Politikasında Yaşanan Gelişmeler	33
2.1.2. AB'nin Enerji Güvenliği ve Arzı.....	38
2.1.3. AB Enerji Politikasının Amacı ve Hedefleri	41
2.1.4. Yeni Enerji Politikalarını Belirleyen Problemler.....	47

2.1.4.1. Aşırı Yüksek Gaz Fiyatlarının Sınırlandırılması.....	50
2.1.4.2. Dayanışmayı Geliştirmek ve Arzı Paylaşmak.....	50
2.1.4.3. Haneler ve İşletmeler İçin Enerji Maliyetlerinin Düşürülmesi	51
2.1.4.5. Gaz Tedarikini Güvence Altına Almak	52
2.1.4.6. Yeni Enerji Politikası Eylem Planı	55
2.1.4.7. Enerji İç Piyasası	56
2.2. Azerbaycan'ın Enerji Politikası.....	57
2.2.4. Azerbaycan'ın Enerji Güvenliği ve Arzı.....	60
2.2.5. Enerji Kaynaklarının Nakli Stratejisi	63
2.2.5.6. Petrol Boru Hatları	65
2.2.5.6.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı	65
2.2.5.6.2. Bakü-Grozni-Novorossiysk Boru Hattı	67
2.2.5.6.3. Bakü-Supsa Boru Hattı	68
2.2.5.7. Doğalgaz Boru Hatları	69
2.2.5.7.1. Bakü-Tiflis-Erzurum (Şahdeniz) Boru Hattı	69
2.2.5.7.2. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı-TANAP	70
2.2.5.7.3. Güney Doğalgaz Koridoru	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	74
AB ENERJİ POLİTİKASINDA AZERBAYCAN'IN ARTAN ROLÜ	74
3.1. AB'nin Enerji Sektöründe Gelecek Planları	74
3.1.1. Rotaların Çeşitlendirilmesi	75
3.1.2. Enerji Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi	76
3.1.3. AB İçinde Ortak Bir Enerji Politikası İhtiyacı	77
3.2. Avrupa Birliği'nin Hazar Bölgesine Yönelmesinin Nedenleri	77
3.2.1. Hazar Bölgesi'nin AB'ye sunduğu Avantajlar.....	78
3.2.2. Hazar Enerjisinin AB Açısından Önemi	79
3.3. AB ile İşbirliği ve Azerbaycan'da Enerji Sektörünün Avrupalılaşması	81
3.4. Azerbaycan'ın AB Enerji Güvenliği Açısından Artan Rolü	82
SONUÇ	91

KAYNAKÇA.....	96
ÖZET	108
ABSTRACT.....	109

GİRİŞ

Enerji, modern dünyanın temel itici güçlerinden biridir ve ekonomik, siyasi ve sosyal kalkınmanın sürdürülmesi için hayati bir öneme sahiptir. Özellikle son yıllarda, enerji güvenliği ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, uluslararası ilişkilerde önemli bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki enerji ilişkileri hem bölgesel hem de uluslararası boyutta büyük bir önem taşımaktadır.

Azerbaycan, zengin petrol ve gaz rezervlerine sahip bir ülke olarak enerji sektöründe önemli bir role sahiptir. Özellikle Hazar Denizi'ndeki gaz ve petrol kaynakları, Azerbaycan'ı enerji ihracatında stratejik bir konuma getirmiştir. Bu doğal kaynaklar, Avrupa'nın enerji ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Avrupa Birliği, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması için dış kaynaklara bağımlıdır. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın enerji kaynakları ve transit geçiş yolları, Avrupa Birliği'nin enerji politikasında stratejik bir öneme sahiptir. Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları, Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğini artırmak ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlamak için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bu tez çalışmasının amacı, Azerbaycan ve AB arasındaki enerji ilişkilerinin rolünü incelemek ve analiz etmektir. Çalışma, taraflar arasındaki enerji işbirliği alanlarını, mevcut projeleri, potansiyel fırsatları ve zorlukları ele alacak ve enerjinin politik, ekonomik ve güvenlik açısından ilişkilere olan etkisini değerlendirecektir.

Bu tez çalışması, uluslararası ilişkiler, enerji politikaları, ekonomi ve güvenlik gibi çeşitli disiplinlerin kesişiminde yer alacak ve ilgili literatürü analiz edecektir. Aynı zamanda, Azerbaycan ve Avrupa Birliği'nin enerji ilişkilerini etkileyen faktörleri ve bu ilişkilerin gelecekteki gelişimini tartışacaktır.

Azerbaycan ve AB arasındaki enerji ilişkileri hem Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasını desteklemekte hem de Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğini sağlamaktadır. Bu tez çalışması, taraflar arasındaki işbirliğinin potansiyelini vurgulayacak ve enerjinin uluslararası ilişkilerdeki önemini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Avrupa Komşuluk Politikası öncesi ve sonrası Azerbaycan-AB ilişkilerini ele almaktadır. İlk olarak, Avrupa Komşuluk Politikası öncesi dönemdeki ilişkiler incelenecektir. Bu dönemde, Azerbaycan'ın AB ile

ilişkilerinde önemli rol oynayan başlıca girişimlerden biri Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Yardım Programı (TACIS) olmuştur. TACIS, AB'nin Doğu ve Orta Avrupa ülkelerine teknik ve mali yardım sağlama programıdır. Azerbaycan da bu programa dahil olmuş ve enerji sektöründe teknik yardım almıştır. Ayrıca, Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru (TRANSECA) ve Avrupa'ya Eyaletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE) gibi projeler de Azerbaycan'ın enerji alanında AB ile işbirliğini artırmak amacıyla yürütülen çalışmalardır. Bu projeler, enerji taşımacılığı ve altyapısının geliştirilmesi, sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji güvenliğinin sağlanması gibi konuları kapsamaktadır. Ayrıca, Azerbaycan ile AB arasında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması da önemli bir adımdır ve iki taraf arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Devamında Avrupa Komşuluk Politikası sonrası ilişkiler ele alınacaktır. Bu dönemde, Azerbaycan için özel olarak hazırlanan eylem planı ve Doğu Ortaklığı konuları önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan, AB'nin Doğu Ortaklığı çerçevesinde yer alan ülkelerden biridir ve bu çerçevede belirlenen hedeflere ulaşmak için çeşitli alanlarda işbirliği yapmaktadır. Eylem planı, Azerbaycan'ın AB ile ilişkilerinin derinleştirilmesini ve ortak politikaların uygulanmasını hedeflemektedir. Birinci bölümde son olarak ise AB Enerji Politikasında Azerbaycan'ın önemi incelenecektir. Azerbaycan, zengin petrol ve gaz kaynaklarına sahip bir ülke olarak, AB'nin enerji arz güvenliği ve çeşitliliği açısından önemli bir partneridir. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının AB'ye taşınması, enerji güvenliğini artırarak AB'nin enerji tedarikçileri arasındaki bağımlılığını azaltma hedeflerine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın enerji sektöründe yürüttüğü reformlar ve sürdürülebilir enerji projeleri AB ile işbirliğini daha da güçlendirmektedir.

İkinci bölümde, AB ve Azerbaycan'ın enerji politikaları ayrı ayrı incelenecektir. İlk olarak, AB'nin enerji politikası ele alınacaktır. Bu kapsamda, AB'nin enerji arz güvenliği ve arzı üzerindeki politikaları, amaçları ve hedefleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. AB'nin enerji politikası, enerji arzının çeşitlendirilmesi, enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji pazarlarının rekabetçi ve entegre olması gibi temel ilkeler üzerine kuruludur. Bunun yanı sıra, AB'nin enerji politikasını belirleyen problemler, enerji güvenliği zorlukları, iklim değişikliği ve enerji dışı bağımlılığı gibi konular da ele alınacaktır. Devamında, Azerbaycan'ın enerji politikası incelenecektir. Azerbaycan, zengin enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak enerji politikalarını belirlerken önemli stratejik hedeflere odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın enerji güvenliği ve

enerji arzı üzerindeki politikaları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının nakli stratejisi, yani petrol ve gazın uluslararası pazarlara taşınması için benimsenen yöntemler ve altyapılar da detaylı bir şekilde incelenecektir. Özellikle, petrol boru hatları ve bunların Azerbaycan'ın enerji ihracatındaki rolü üzerinde durulacaktır. Bu bölüm, AB ve Azerbaycan'ın enerji politikalarını ve stratejilerini anlayabilmek için önemli bir temel sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, enerji güvenliği, enerji arzı ve uluslararası enerji nakli konularında AB ve Azerbaycan arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve işbirliği potansiyeli de değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde, AB enerji politikasında Azerbaycan'ın artan rolü ele alınacaktır. Bu bağlamda, AB'nin enerji sektöründe gelecek planları, Rotalarının ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, AB için ortak bir enerji politikası ihtiyacı incelenecektir. Devamında AB'nin Hazar Bölgesine yönelmelerinin nedenleri, Hazar bölgesinin AB'ye sunduğu avantajlar ve Hazar Bölgesinin AB Enerji politikası için ne kadar önemli olduğu incelenecektir. Son olarak ise AB'nin enerji politikasında Azerbaycan'ın rolü ve önemi detaylı şekilde incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AB-AZERBAYCAN ENERJİ İLİŞKİLERİNİN ÇERÇEVESİ

Azerbaycan ile AB arasındaki enerji ilişkileri, özellikle enerji kaynakları ve enerji güvenliği açısından önemlidir. Bu ilişkiler, enerji tedariki ve taşımacılığı, enerji piyasalarının çeşitlendirilmesi ve bölgesel işbirliği gibi konuları kapsamaktadır. Azerbaycan ile AB arasındaki enerji ilişkilerinin çerçevesini oluşturan ana unsurlar şunlardır (Azakov, 2018: 6).

- Şah Deniz II Gaz Projesi: Şah Deniz gaz sahası, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan büyük doğal gaz rezervlerinden biridir. Şah Deniz II projesi, bu gazın Avrupa pazarına taşınmasını sağlayan büyük bir altyapı projesidir. Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP), Türkiye üzerinden Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya uzanan bir gaz boru hattıdır ve Azerbaycan'dan Avrupa'ya doğal gaz tedarikini sağlar. Bu proje, Avrupa'nın gaz tedarikini çeşitlendirmesine katkıda bulunur ve enerji güvenliğini artırmaktadır.
- Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP): TANAP, Azerbaycan'dan başlayıp Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya doğal gaz taşıyan bir diğer önemli proje. TANAP, Şah Deniz gaz sahasından çıkan doğal gazın Türkiye'ye ve Avrupa'ya ulaşmasını sağlamaktadır.
- Enerji Güvenliği ve İşbirliği: Azerbaycan, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliği açısından AB ile işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği, AB'nin enerji talebinin karşılanmasına ve enerji tedarikinin güvence altına alınmasına katkı sağlamaktadır.
- Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği: Azerbaycan ve AB, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliği konusunda işbirliği yapmaktadır. Sürdürülebilir enerji projeleri ve teknolojilerinin geliştirilmesi, çevre dostu enerji üretiminin teşvik edilmesi hedeflenmektedir.
- Enerji Piyasalarının Entegrasyonu: Azerbaycan, enerji piyasalarının AB ile entegrasyonunu desteklemektedir. Avrupa enerji piyasalarına erişim sağlayarak, Azerbaycan enerji şirketleri ve ihracatçıları için yeni iş fırsatları oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, Azerbaycan'ın zengin doğal gaz ve petrol rezervleri, Avrupa için stratejik bir enerji kaynağıdır. Azerbaycan ile AB arasındaki enerji işbirliği hem ekonomik hem de siyasi anlamda önemli bir rol oynamakta ve bölgesel enerji güvenliğini güçlendirmektedir

AB ve Azerbaycan arasındaki enerji ilişkileri, çeşitli anlaşmalar ve düzenlemelerle şekillendirilmiştir. Bu çerçeveler, işbirliği, enerji ticareti ve yatırımların korunması gibi konuları kapsamaktadır. AB ve Azerbaycan arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması enerji alanında da işbirliğini hedeflemektedir. Ayrıca, enerji güvenliği, sürdürülebilirlik ve rekabetin teşvik edilmesi amacıyla Avrupa Komşuluk Politikası da önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeveler, AB ve Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerini düzenlemekte ve desteklemektedir.

AB ve Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerinin çerçevesi, enerji güvenliği, sürdürülebilirlik, rekabet ve yatırımların korunması gibi temel ilkeleri içerir. Bu çerçevede aşağıdaki unsurlar ön plana çıkmaktadır (Merdan, 2019: 344):

AB açısından enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji tedarikinin güvenilirliği ve istikrarı konusunda önemli bir rol oynamaktadır. AB ve Azerbaycan arasındaki hukuki çerçeve, enerji güvenliğini sağlamak amacıyla işbirliği ve bilgi paylaşımını teşvik etmektedir.

AB ve Azerbaycan arasındaki enerji ticareti, hukuki düzenlemelerle desteklenmektedir. Bu çerçeve altında, enerji ticaretine ilişkin standartlar, lisanslama prosedürleri, transit geçiş ve erişim gibi konular düzenlenmektedir.

AB ve Azerbaycan arasında enerji sektöründe yapılan yatırımların korunması da bu çerçevenin bir parçasıdır. Karşılıklı yatırım teşvikleri ve yatırım koruma anlaşmaları, yatırımcıların haklarını korumak ve istikrarlı bir yatırım ortamı sağlamak için önemli unsurlardır.

AB'nin sürdürülebilir enerji politikaları ve Azerbaycan'ın enerji sektöründe sürdürülebilirlik hedefleri, iki taraf arasındaki enerji ilişkilerinin önemli bir parçasıdır. Bu çerçevede, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve çevresel etkilerin azaltılması gibi konuları kapsayan hedefler ve standartlar belirlenmektedir.

AB ve Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerinin hukuki çerçevesi, taraflar arasında işbirliği, uyum ve karşılıklı çıkarları desteklemek amacıyla şekillendirilmiştir (Memmedli, 2017: 211).

1.1.Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA)

Anlaşma 22 Nisan 1996'da Lüksemburg'da imzalandı ve 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe girdi. OİA, AB ile askeriye dışındaki tüm alanlarda işbirliğinin yasal dayanağını oluşturmakta ve işbirliğinin formatını belirlemektedir. OİA 10 yıllık süre için imzalanmış olup, sözleşmenin uygulama süresi 2009 yılında sona erdiği için uygulama süresi her yıl birer yıl uzatılmaktadır (Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs, 2023):

Bu anlaşma ile birlikte Topluluk ve üye devletleri bir tarafta ve diğer tarafta Azerbaycan Cumhuriyeti arasında bir ortaklık kurulmuştur. Bu ortaklığın amaçları aşağıdaki gibidir (EUR-Lex, 2023):

- İki taraf arasında siyasi diyalogun ve işbirliğinin güçlendirilmesi: Anlaşma, AB ve Azerbaycan arasında düzenli ve kapsamlı bir siyasi diyalogun kurulmasını amaçlamaktadır. Bu diyalogun amacı, politik konuları ele almak, uluslararası gelişmeleri tartışmak ve bölgesel istikrarı desteklemektir.
- Ekonomik işbirliğinin teşvik edilmesi: Anlaşma, ticaret ve yatırımın teşvik edilmesi, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve işbirliğinin artırılması amacıyla ekonomik alanda işbirliği önlemleri öngörmektedir.
- Sosyal, kültürel ve insani alandaki işbirliğinin artırılması: Taraflar arasındaki işbirliği, sosyal kalkınma, kültürel etkileşim, eğitim, bilim, teknoloji ve sağlık alanlarını da kapsamaktadır. İnsan haklarına ve demokratik değerlere saygı gösterilmesi bu işbirliğinin temelini oluşturmaktadır.
- Bölgesel ve uluslararası güvenliğin teşvik edilmesi: Anlaşma, bölgesel ve uluslararası güvenliği desteklemeyi amaçlamaktadır. Taraflar, terörizm, silahlanma kontrolü, çevre koruma gibi konularda işbirliği yaparak güvenliği artırmayı hedeflemektedir.
- İnsan hakları ve demokratik prensiplerin teşvik edilmesi: Anlaşma, insan haklarına saygı gösterilmesi ve demokratik prensiplerin teşvik edilmesi

amacıyla çeşitli hükümler içermektedir. Bu, hukukun üstünlüğünü ve temel özgürlükleri koruma amacını taşımaktadır.

Genel olarak, AB ve Azerbaycan arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğini teşvik ederek karşılıklı çıkarları desteklemeyi ve bölgesel istikrarı güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anlaşmanın genel ilkeleri aşağıdaki gibidir (European Council Council of the European Union, 2023).

- Demokrasiye saygı, uluslararası hukuk prensipleri ve Birleşmiş Milletler Şartı, Helsinki Son Sözleşmesi ve Paris Şartı gibi belgelerde özellikle tanımlanan insan hakları prensipleri ile piyasa ekonomisinin prensipleri, özellikle AGİK Bonn Konferansı belgelerinde ifade edilenler de dahil olmak üzere, Tarafların iç ve dış politikalarının temelini oluşturur ve ortaklığın ve bu Anlaşmanın vazgeçilmez unsurlarını teşkil eder.
- Taraflar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından ortaya çıkan yeni bağımsız Devletlerin, bundan sonra "Bağımsız Devletler" olarak adlandırılan, Helsinki Son Sözleşmesi prensiplerine ve uluslararası hukuka uygun olarak kendi aralarında işbirliğini sürdürmelerinin ve geliştirmelerinin gelecek refah ve istikrarları için esas olduğunu düşünürler. İyi komşuluk ilişkileri ruhuna uygun olarak bu süreci teşvik etmek için her türlü çabayı göstereceklerdir.
- Taraflar, uygun olduğunda özellikle Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki ekonomik koşullar ve piyasa odaklı ekonomik reformların uygulanması konusundaki değişen durumları gözden geçireceklerdir. İşbirliği Konseyi, bu durumlar ışığında bu Anlaşmanın herhangi bir bölümünün geliştirilmesi konusunda Taraflara önerilerde bulunabilir.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Azerbaycan'ın AB ile işbirliğine destek sağlamaktadır, bu da AB ve Azerbaycan halkları arasında daha yakın ilişkiler kurulmasını ve iş adamları ile yatırımcılar için daha istikrarlı bir ortam sağlanmasını hedeflemektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi, Azerbaycan'ın demokratik ve ekonomik reform sürecinde bir atılım gerçekleştirdiğinin AB tarafından kabul edildiğinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması aynı zamanda iş dünyası için birçok fayda

sağlamıştır, örneğin Azerbaycan'da kurulan AB şirketleri için en çok kayırlan ülke kuralı uygulanmış, AB'den yapılan ithalatta miktar kısıtlamaları önemli ölçüde azaltılmış, finansal hizmetler sektöründe kurumlaşma süreçleri kolaylaştırılmış ve Azerbaycan'daki hizmet piyasasına katılım artırılmıştır (Merdan, 2019: 342).

AB, Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılımını, reform sürecinin hızlandırılması ve ortak pazara katılımının sağlanması açısından önemli bir hedef olarak görmektedir. Bu doğrultuda AB, Azerbaycan'a DTÖ'ye katılım sürecinde teknik yardım sağlamıştır. Bu yardımlar, özellikle standartlar, sertifikasyon ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda ortaya çıkan önemli sorunların çözümüne katkıda bulunmuştur. TACIS, ENPI, ENI Programları ve Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, AB'nin Azerbaycan'a olan taahhütlerini daha iyi yerine getirebilmesi için bir fırsat sunmuştur (Nuriyev, 2008: 158)

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın ardından, AB ve Azerbaycan arasında karşılıklı anlaşmalar imzalanmış ve Azerbaycan'a Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Politikası uygulanmıştır. Bu hukuki belgeler arasında AB-Azerbaycan Komşuluk Politikası Eylem Planı (2006), Doğu Ortaklığı Beyannamesi (2009) ve Doğu Ortaklığı Deklarasyonu (2015) bulunmaktadır. Bu belgeler, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nı tamamlamakta ve AB ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır (Hamzaoglu, 2020: 515).

Temmuz 2016'da Azerbaycan, Doğu Ortaklığı Programı'na dahil edilmiş ve AB ile arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol, Azerbaycan'ın AB programlarına ve kurumlarına katılımını öngörmektedir. Aynı şekilde, AB Konseyi de 2016 yılında Yüksek Temsilci'ye AB ve üye devletler adına Azerbaycan ile kapsamlı bir anlaşma müzakere etme yetkisi vermiştir. Yeni anlaşmanın müzakereleri 2017 yılında başlatılmış ve mevcut siyasi diyalog için yeni bir temel oluşturmayı ve karşılıklı fayda sağlayan bir işbirliği imkânı sunmayı hedeflemiştir. Bu yeni anlaşma, 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nı güncellemeyi amaçlamaktadır (Hürsoy ve Kutlu, 2018: 182).

Azerbaycan ile ilgili TACIS, TRACECA ve INOGATE programlarının genel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. TACIS, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine yönelik genel teknik yardım programıdır. TRACECA, bu bölgedeki ulaştırma altyapısını geliştirmek amacıyla AB tarafından desteklenen bir projedir ve bağımsız bir kurumsal yapıya sahiptir. INOGATE ise enerji sektöründeki işbirliğini teşvik etmek için

başlatılan bir programdır. Bu programlar arasında zamanlamada ve hedeflerde farklılıklar vardır. TACIS programı sona ermişken, TRACECA hala aktiftir ve INOGATE ise 2017 yılında sona ermiştir.

1.2.Azerbaycan'ın Katıldığı AB Program ve Fonları

1.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Yardım (TACIS)

TACIS programı, AB'nin Yeni Bağımsız Devletler ve Moğolistan için başlattığı bir girişimdir ve AB ile bu ortak ülkeler arasında uyumlu ve refah içinde ekonomik ve siyasi bağların gelişimini teşvik eder. TACIS, enerji, ulaşım ve telekomünikasyon altyapıları, nükleer güvenlik, çevre, gıda üretimi, işleme ve dağıtım, sosyal hizmetler ve eğitim gibi çeşitli alanlarda projeleri desteklemek için bilgi birikimi ve hibe finansmanı sağlayarak bunu gerçekleştirir (European Commission, 2023).

AB'nin Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmek için kullandığı önemli bir araç, Bağımsız Devletler Topluluğu'na yönelik teknik yardımları ifade eden TACIS programıdır. Bu program, Avrupa Birliği'nin öncelik verdiği dış politika programlarından PHARE ve CARDS programlarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Bu programlar aracılığıyla temel amaç, yeni bağımsızlık kazanan ülkelerin demokratikleşmesine ve pazar ekonomisine geçişine katkı sağlamaktır. Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanından sonra Avrupa Birliği, 1991-1999 yılları arasında TACIS programı için 4,2 milyar Euro gibi bir bütçe ayırmış ve faaliyetleri hayata geçirmeye çalışmıştır (Gasımszade, 2011: 130).

TACIS programı aracılığıyla, AB Azerbaycan'da ekonomik reformların gerçekleştirilmesi için teknik ve uzman yardımlar sağlamıştır. Bu program, Azerbaycan'a özgü olarak, altyapının geliştirilmesi, özel sektörün desteklenmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi politikaları benimsemiştir. TACIS programının önemli unsurları arasında yoksullukla mücadele, ekonominin dönemsel olarak desteklenmesi ve büyütülmesi gibi taahhütler de bulunmaktadır. Azerbaycan'da TACIS programının Ulusal Koordinatörü, Ekonomik Kalkınma Bakanlığı'dır. TACIS programı genel olarak aşağıdaki alanlarda yatırımlar gerçekleştirmiştir (Azerbaycan Dış İşler Bakanlığı, 2019):

- TACIS programı, mültecilere ve zorunlu göçmenlere gıda yardımı sağlamıştır.
- Enerji projeleri, ulaşım, nükleer güvenlik ve gıda güvenliği, altyapı reformları gibi konularda yatırımlar gerçekleştirilmiştir.

- Savaş nedeniyle zarar görmüş bazı bölgelerin onarımı da TACIS programı kapsamında gerçekleştirilmiştir.

2000-2006 dönemi için planlanan teknik yardım programı, kamu ve özel sektörü (sosyal hizmetler dahil) kapsayan bir programdır. Kamu sektörü alanında programın hedefleri arasında gümrük ve vergi sisteminin modernizasyonu, yönetim, demokrasi ve insan hakları alanında reform süreçlerinin devam ettirilmesi, ekoloji ve çevrenin sürdürülebilir gelişiminin sağlanması, emeklilik sisteminin uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi, sosyal refahın iyileştirilmesi gibi konular yer almaktadır.

Avrupa Birliği, TACIS ve benzeri programlar aracılığıyla 1991-2006 yılları arasında Azerbaycan'a 409,16 milyon Euro, Gürcistan'a 419,85 milyon Euro ve Ermenistan'a 386.39 milyon Euro yardım sağlamıştır. 1991-2006 döneminde AB tarafından Azerbaycan'a yapılan yatırımların hangi alanlara dağıldığı aşağıda görülmektedir (Gasımozade, 2011: 131).

- TACIS Ulusal Dağılımlar: 116.50
- İnsani Yardımlar: 92.09
- Gıda Güvenliği: 77.00
- Gıda Yatırımı: 65.70
- Olağanüstü Mali Yardımlar: 30.00
- Rehabilitasyon: 18.37
- Olağanüstü İnsani Yardımlar: 9.50

Azerbaycan, TACIS programından önemli ölçüde faydalanmıştır. Program, Azerbaycan'ın demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuş, hukukun üstünlüğünü desteklemiş ve ekonomik reformları teşvik etmiştir. TACIS projeleri, Azerbaycan'ın kamu yönetimi kapasitesini güçlendirmek, eğitim ve sağlık sistemlerini iyileştirmek, enerji sektörünü modernize etmek gibi alanlarda uygulanmıştır. TACIS programı, Azerbaycan'a teknik ve mali destek sağlamış ve AB'nin politika ve normlarına uyum sürecine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, bu program sayesinde Azerbaycan, AB ile daha yakın ilişkiler geliştirmiştir. Programın devamında, Doğu Ortaklığı çerçevesinde Azerbaycan'ın AB ile ilişkileri daha da güçlendirildi.

TACIS programı, Azerbaycan'ın AB ile ilişkilerinin derinleştirilmesi, reform süreçlerinin hızlandırılması ve kalkınma hedeflerine ulaşılmasında önemli bir araç olmuştur. Ancak, programın sona ermesiyle birlikte Doğu Ortaklığı programı gibi yeni işbirliği platformlarına odaklanılmış ve AB-Azerbaycan ilişkileri daha geniş bir çerçevede sürdürülmüştür (Şahmuradov, 2011: 123).

1.2.2. Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru (TRACECA)

TRACECA Programı, 7 Mayıs 1993 tarihinde Brüksel Konferansı'nda tartışılmıştır. Konferansa, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan'ın ticaret ve ulaştırma bakanları ile birlikte Rusya, Romanya, Bulgaristan, Türkiye, İran, Çin, Pakistan ve AB ülkelerinden temsilciler de katılmıştır (www.igc-traceca.org).

Konferansta tartışılan konular ve kuruluşun esas amaçları aşağıdaki şekilde olmaktadır:

- Katılımcı ülkeler arasında işbirliğini güçlendirerek bölgede ticaretin gelişmesine destek olmak,
- Bölgenin ticaret ve ulaştırma sistemlerindeki sorunları ve eksiklikleri ortaya koymak,
- AB tarafından finanse edilen bir Teknik Yardım Programı'nın zamanlamasını ve koşullarını belirlemek,
- Orta Asya-Kafkasya-Avrupa Ulaştırma Koridoru'nu oluşturmak ve ilerletmek.

Brüksel Konferansı'nın sonunda Brüksel Deklarasyonu imzalanmıştır. Bu deklarasyon, Avrupa tarafından fonlanan bir teknik destek programı aracılığıyla, Avrupa'dan batı-doğu ekseninde, Karadeniz boyunca, Kafkaslar ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya açılan bir ulaştırma koridorunun geliştirilmesini amaçlamaktadır. Konferansta bölgenin ticaret ve ulaşım sistemlerindeki sorunlar ve eksiklikler belirlenmiş ve bu sorunların giderilmesine yönelik projeler tanımlanmıştır. Bu projeler için AB tarafından acil olarak 15 milyon Euro kredi tahsis edilmiştir. Bu projeler, geleneksel olarak Moskova merkezli olan ticaret güzergahlarının batıya doğru genişlemesini hedeflemektedir (UND, 2002).

AB, programın ortakları arasında yer almakta ve organizasyonun hedeflerini desteklemektedir. AB'nin rolü, mali ve teknik yardımlar sağlamak, programın yönetimine katkıda bulunmak, politika oluşturma sürecinde yer almak ve programın uygulanmasını desteklemektir. AB, TRACECA programı kapsamında finansal kaynaklar sağlamış, projelerin geliştirilmesine ve uygulanmasına destek olmuştur. AB'nin katkıları, taşımacılık altyapısının geliştirilmesini, ulaşım güvenliğinin artırılmasını, lojistik ve sınır geçişlerinin kolaylaştırılmasını hedefleyen projeleri içermektedir. Ayrıca, AB'nin politika ve standartlarının TRACECA ülkelerine uyum sağlaması ve entegrasyonunun teşvik edilmesi de önemli bir rol oynamaktadır. AB, TRACECA programı aracılığıyla bölgesel işbirliğini teşvik etmekte ve katılımcı ülkeler arasında güvenin artmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, Avrupa ve Asya arasındaki ulaşım koridorunun etkin bir şekilde işlemesi ve ticaretin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Sonuç olarak, AB, TRACECA programında önemli bir ortak olarak yer almakta ve finansal, teknik ve politik destek sağlayarak taşımacılık koridorunun gelişimine katkıda bulunmaktadır (Manafova, 2007: 148).

TRACECA'nın ana hedefleri arasında bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmek, ticaretin artmasını sağlamak, taşımacılık altyapısını geliştirmek ve lojistik süreçleri kolaylaştırmak bulunmaktadır. Bu koridor, bölgesel ülkeler arasında sınır geçişleri, gümrük işlemleri ve lojistik sorunlarının azaltılmasını hedefleyerek ticaretin daha verimli ve hızlı bir şekilde yapılmasını sağlar.

TRACECA koridoru, Avrupa'dan Asya'ya uzanan geniş bir coğrafi bölgeyi içerir. Bu koridor, özellikle Karadeniz bölgesi ve çevresini kapsamaktadır. TRACECA koridorunun geçtiği ülkeler arasında, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan yer alır. TRACECA koridoru, bu ülkeler arasında taşımacılığın ve ticaretin kolaylaştırılmasını, altyapının geliştirilmesini ve bölgeler arası ekonomik işbirliğini hedeflemektedir. Karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu taşımacılığını içeren çoklu ulaşım modlarına dayalı bir ulaştırma ağıdır. Bu sayede, ülkeler arasında daha iyi bağlantılar kurulması ve ekonomik büyüme teşvik edilmesi amaçlanmaktadır (TRACECA, 2023).

TRACECA, uluslararası ulaştırma projeleri, altyapı yatırımları, teknoloji transferi ve lojistik süreçlerin iyileştirilmesi gibi bir dizi faaliyeti içeren kapsamlı bir işbirliği

çerçevesidir. Bu sayede, bölgesel ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesi, işbirliği ve entegrasyonun artması ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi hedeflenmektedir (Gorshkov ve Bagaturia, 2011: 52).

TRACECA, bölgesel ulaştırma ağının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için önemli bir platform olarak görülmektedir. Bu koridor, Avrupa, Kafkasya ve Asya arasındaki ticaretin ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Azerbaycan, TRACECA projesi çerçevesinde altyapı yatırımları ve taşımacılık sektörünü geliştirmek için önemli adımlar atmaktadır. Bu kapsamda demiryolu hatlarının modernizasyonu, limanların ve lojistik merkezlerin inşası, sınır geçişlerinin kolaylaştırılması ve gümrük işlemlerinin hızlandırılması gibi faaliyetler yer almaktadır (Süleymanov, 2011: 26). Azerbaycan'ın TRACECA'ya katkıları, bölgesel işbirliğini güçlendirerek ticareti artırıp ekonomik kalkınmayı teşvik ediyor. Bu projeler, Azerbaycan'ın transit ülke konumunu güçlendiriyor ve bölgesel entegrasyona katkı sağlıyor. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı ve diğer enerji projeleri, Azerbaycan'ı TRACECA'nın stratejik merkezi haline getiriyor. Azerbaycan, altyapı yatırımları ve lojistik süreçlerin geliştirilmesi gibi faaliyetlerle TRACECA'nın etkinliğini artırıyor, böylece bölgesel işbirliği, ticaretin artışı ve ekonomik kalkınma desteklenmektedir (Hüseynov, 2001:50).

Azerbaycan, TRACECA'nın öncülüğünde bölgesel projelere liderlik etmektedir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, Gürcistan ve Türkiye ile güçlü ulaştırma bağlantısı sağlarken, TANAP enerji projesi Azerbaycan'ı Türkiye ve Avrupa arasında önemli bir enerji köprüsü haline getirmektedir. Azerbaycan, bölgesel istikrar ve güvenliğe katkıda bulunarak transit ticareti artırıp ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir TRACECA, Azerbaycan'ın liderlik rolünü güçlendirip bölgesel entegrasyona yardımcı oluyor. Bu süreç, Avrupa-Kafkasya-Asya arasında bir köprü görevi üstlenerek ekonomik kalkınma, ticaret artışı ve bölgesel işbirliğini desteklemektedir (Ağacan, 2007: 52)

1.2.3. Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE)

Azerbaycan'ın AB ile yürüttüğü programlardan biri, petrol ve gaz taşımacılığına odaklanan INOGATE programıdır. Bu program, AB tarafından bağımsızlığını kazanan ülkelere ekonomik destek sağlamak amacıyla başlatılmıştır. 1999 yılında Azerbaycan ve diğer 15 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen çerçeve anlaşması, bu programın temelini

oluşturmaktadır. INOGATE programı, Hazar Bölgesi'nde bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarının verimli bir şekilde işletilmesini hedeflemektedir (Cerrah, 2015: 172).

AB ve bağımsız Devletler arasındaki anlaşmalar sonucunda ortaya çıkan INOGATE Sözleşmesi, Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa ülkelerini enerji koridoru olarak birbirine bağlamaktadır. Bu anlaşma sayesinde ülkeler arasında enerji işbirliği sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bu süreçlerden biri de Bakü sürecidir. 2004 yılında ülkelerin katılımıyla gerçekleştirilen enerji işbirliği anlaşmalarından biri olan Bakü süreci, Hazar Denizi, Karadeniz ve Avrupa'yı birbirine bağlayan enerji işbirliğini daha da ilerletmiştir.

INOGATE programı, Azerbaycan'ın enerji sektöründe modernizasyon, çeşitlendirme ve sürdürülebilirlik alanlarında ilerlemesine katkıda bulunmakta ve ülkenin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara erişimini sağlamaktadır.

INOGATE, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji güvenliği, enerji verimliliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konuları ele alır. Program, bölgesel işbirliği projelerini destekler, teknik yardım sağlar, politika ve stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunur ve enerji sektöründeki en iyi uygulamaların paylaşılmasını teşvik etmektedir. INOGATE, AB ülkeleri, Orta Asya ülkeleri, Kafkasya ülkeleri ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri gibi birçok ülkeyi kapsar. Programın temel hedefleri arasında enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji altyapısının modernizasyonu, enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi ve enerji pazarlarının entegrasyonu yer almaktadır (Baban, 2010: 148).

INOGATE, enerji kaynaklarının güvenli ve sürdürülebilir şekilde taşınması ve kullanılması için teknik ve mali destek sağlamakta, politika geliştirme süreçlerine katkıda bulunmakta ve enerji sektöründeki paydaşlar arasında işbirliğini teşvik etmektedir. Program, enerji arzının çeşitlendirilmesi ve güvenliğinin sağlanması, enerji pazarlarının entegrasyonu ve enerji verimliliğinin artırılması gibi konulara odaklanarak Avrupa enerji sektöründe önemli bir rol oynamaktadır (Ahmedov, 2015: 90).

INOGATE, enerji sektöründeki katılımcı ülkeler arasında bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik eder. Bu çerçevede, teknik uzmanlar arasında eğitim programları düzenlenir, enerji politikaları ve düzenlemeleri geliştirilir, enerji altyapısı projeleri desteklenir ve enerji güvenliği konularında stratejik planlamalar yapılmaktadır. Program,

özellikle enerji kaynaklarının taşınması, depolanması ve dağıtımıyla ilgili altyapının geliştirilmesine odaklanır. Bu çerçevede, petrol ve gaz boru hatları, terminaller, depolama tesisleri ve diğer enerji altyapı projelerinin inşası ve modernizasyonu için teknik ve finansal destek sağlanmaktadır. INOGATE ayrıca, enerji verimliliği alanında çalışmaları teşvik eder ve enerji tasarrufu sağlamak için politikaların geliştirilmesini destekler. Bu çerçevede, enerji verimliliği projeleri, enerji yönetimi sistemleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımıyla ilgili çalışmalara fon sağlanmaktadır.

INOGATE'nin temel amacı, enerji kaynaklarının güvenli, sürdürülebilir ve ekonomik şekilde taşınması ve kullanılması için uluslararası işbirliğini teşvik etmektir. Program, enerji güvenliği ve sürdürülebilirlik konularında önemli bir platform sağlayarak Avrupa enerji sektörünün geleceğini şekillendirme çabalarına katkıda bulunmaktadır.

Azerbaycan, INOGATE programı kapsamında önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycan'ın enerji kaynakları, programın hedeflerine uygun olarak, petrol ve gaz taşımacılığı açısından büyük potansiyele sahiptir. INOGATE, Avrupa ülkeleri arasında enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini ve enerji güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Azerbaycan, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmasıyla, Avrupa'nın enerji ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir partner konumundadır (Kocamaz, 2007: 67).

INOGATE programı, Azerbaycan'a enerji altyapısının geliştirilmesi, teknik ve finansal destek, politika geliştirme ve bölgesel işbirliği fırsatları sağlamaktadır. Bu sayede, Azerbaycan, enerji kaynaklarını etkin bir şekilde yönetebilir, enerji güvenliğini sağlayabilir ve enerji ihracatından gelir elde edebilir. Azerbaycan'ın INOGATE programıyla işbirliği yapması, ülkenin enerji sektörünün gelişimine katkıda bulunmakta ve bölgesel enerji entegrasyonunu desteklemektedir. Aynı zamanda, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması, Avrupa'nın enerji arzının çeşitlendirilmesine ve enerji güvenliğinin artırılmasına katkı sağlamaktadır.

INOGATE programının Azerbaycan için sağladığı faydalar arasında şunlar yer almaktadır:

- Enerji İhracatı: Azerbaycan, INOGATE programı sayesinde enerji kaynaklarını Avrupa pazarlarına taşıyarak uluslararası enerji ihracatından önemli gelir elde etmektedir. BTC petrol boru hattı ve Şah Deniz doğalgaz

projeleri, Azerbaycan'ın petrol ve gazını Avrupa'ya taşıyan kilit altyapıları oluşturmuştur.

- Enerji Güvenliği: INOGATE programı, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması konusunda Azerbaycan'a destek sağlamaktadır. Azerbaycan, enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasıyla Avrupa'nın enerji arzının çeşitlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.
- Altyapı Geliştirme: INOGATE programı, Azerbaycan'ın enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik teknik ve finansal destek sağlamaktadır. Özellikle BTC petrol boru hattı ve Şah Deniz doğalgaz projeleri, Azerbaycan'ın enerji taşımacılığı için modern ve güvenilir altyapıları beraberinde getirmiştir.
- Teknik Destek ve Kapasite Geliştirme: INOGATE programı, Azerbaycan'ın enerji sektöründe teknik destek ve kapasite geliştirme sağlamaktadır. Bu, Azerbaycanlı enerji uzmanlarının eğitim programlarına katılmasını, enerji politikalarının geliştirilmesini ve en iyi uygulamaların paylaşılmasını içermektedir.
- Bölgesel İşbirliği: Azerbaycan'ın INOGATE programıyla işbirliği yapması, bölgesel enerji entegrasyonunu teşvik etmektedir. Azerbaycan, komşu ülkelerle enerji projeleri ve enerji ticareti yoluyla işbirliği yaparak bölgesel enerji güvenliğini artırmakta ve ekonomik işbirliğini desteklemektedir (Prodi, 2002).

1.3. Avrupa Komşuluk Politikası ve Sonrası İlişkiler

1990'lı yılların ilk dönemlerinde AB Güney Kafkasya bölgesine öncelik vermemiştir. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin düzenlenmesine odaklandı. Bu dönemde, Sovyetlerin dağılması ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla birlikte dünya düzeninde değişiklikler meydana geldi. Bu nedenle Avrupa Birliği, Azerbaycan bölgesine yönelik tatmin edici politikalar geliştiremedi. Bunun yerine, AB üye ülkeleriyle Azerbaycan arasında ikili ilişkiler kurulmuştur (Çelikpala, 2009: 79).

Azerbaycan'ın egemenliği ve bağımsızlığı, AB tarafından 1991 yılında resmen kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren Avrupa Birliği, Azerbaycan ile siyasi ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin Kafkaslar'da öne çıkan iki politika izlediği görölmektedir. Bunlardan biri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlık ilan eden ölkelerin bağımsızlıklarını desteklemektir. Diğeri ise bu ölkelerin sosyalist ekonomi anlayışından pazar ekonomisine geçişlerini sağlamak için çalışmalar yapmaktır. Bu bağlamda, Güney Kafkasya bölgesindeki ölkelere ekonomik ve teknik yardımlar sağlanması amaçlanmıştır (Dedeoğlu, 2003: 369).

Komşuluk politikasına yönelik ilk önemli belge, 2003 yılı Mart ayında “Daha Geniş Avrupa: Güney ve Doğu Komşularla İlişkilerde Yeni Çerçeve” adlı belgedir. Bu belgede, Avrupa Komşuluk Politikası'nın öncelikli amaçları yer almaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın öncelikli amaçları şunlardır (Ergan ve Doğu, 2019: 162):

- Avrupa'da yeni bölünmelerin önlenmesi ve sınırların ötesinde istikrar ve refahın yayılması.
- "Arkadaş çemberi" kapsamında, bir refah bölgesi oluşturulması ve samimi bir komşuluk ilişkisi geliştirilmesi için yakın, barışçıl ve işbirliği içinde ilişkilerin kurulması.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi, ortak değerlerin benimsenmesi ve siyasi, ekonomik ve kurumsal reformların etkin bir şekilde uygulanması karşılığında gerçekleşecektir. Raporda, politikanın temel argümanları net bir şekilde ifade edilmiş ve komşu ölkelerle ilişkilerin daha da güçlendirilmesini sağlamak için iki ana hedef doğrultusunda hareket edilmesi amaçlanmaktadır (European Commission, 2003: 9). Bu hedefler şunlardır:

- Derinleşmiş ekonomik entegrasyon, artan siyasi ve kültürel ilişkiler ve AB ile komşu ölkeler arasındaki sınır ötesi işbirliğinin güçlendirilmesi, değerlerin ve refahın paylaşıldığı bir alanın oluşturulmasına ve çatışmaların önlenmesinde sorumluluğun paylaşılmasına dayalıdır.
- Komşu ölkelerin siyasi ve ekonomik ilerlemelerine yanıt olarak, farklılaştırılmış bir çerçeve altında ayrıcalıklı ilişkiler ve somut faydalar sunarak bu ölkelere özel bir statü sağlamayı hedeflemektedir.

Ian Manners (2008) "Normatif Güç Avrupa" kavramını, Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkilerde benimsediği ve dış politika açısından temel bir özellik olarak tanımlamaktadır. Bu kavram, Avrupa Birliği'nin dış politikasının temelini oluşturan normatif değerler ve prensipler etrafında şekillenmiş bir yaklaşımı ifade etmiştir.

Normatif güç, bir aktörün diğer ülkelerle ilişkilerinde sadece çıkarlarını değil, aynı zamanda evrensel insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, çevre koruma gibi uluslararası normları da ön planda tutan bir perspektiftir. Avrupa Birliği'nin normatif güç olarak nitelendirilmesi, bu değerleri dış politikasının merkezine yerleştirdiği ve dünya sahnesinde etkisini bu değerler üzerinden gösterdiği anlamına gelir.

Avrupa Birliği'nin normatif güç olarak hareket etmesi, klasik güç politikalarından ziyade yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkarmasını içerir. AB, ekonomik ve siyasi gücünü dış politikada kullanırken, aynı zamanda normatif değerlerine dayanan diplomatik ve insani yardım araçlarını kullanarak diğer ülkeleri etkilemeye çalışır (Vatandaş, 2018: 154).

Bu kavram, Avrupa Birliği'nin dış politikasının farklı bir niteliğini vurgular ve AB'nin küresel düzeyde sadece ekonomik ve siyasi güç ile değil, aynı zamanda evrensel değerleri ve normları teşvik ederek etkili bir aktör olduğunu ifade eder. Normatif güç Avrupa, Avrupa Birliği'nin dış politikasının temel bir karakteristiğini ve özelliğini tanımlayan önemli bir kavramdır.

Azerbaycan, AB için stratejik bir ortaktır ve enerji kaynakları açısından büyük öneme sahiptir. Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki enerji kaynakları ve özellikle doğal gaz rezervleri nedeniyle AB için önemli bir doğal gaz tedarikçisi konumundadır. Bu nedenle, AB enerji politikası açısından Azerbaycan'a artan bir ihtiyaç duymaktadır. Ancak, AB'nin enerji tedarikini çeşitlendirme ve enerji güvenliğini sağlama amacıyla farklı kaynaklardan ve ülkelerden enerji ithal etme stratejisi vardır. Bu, AB'nin normatif gücünü test eden bir faktördür. Yani, AB'nin komşuluk politikasının bir parçası olarak Azerbaycan'a bağımlılığı, AB'nin enerji politikasını nasıl şekillendireceği ve enerji güvenliğini nasıl sağlayacağı konusunda dengeli bir strateji yürütmesini gerektirmektedir (Koyuncu, 2016: 352).

AB'nin normatif gücü, dış politika ve enerji politikasıyla uyumlu bir şekilde kullanılmalıdır. Bu, AB'nin Azerbaycan gibi enerji kaynaklarına sahip ülkelerle ilişkilerinde, enerji tedarikini güvence altına alırken, demokrasi, insan hakları ve çevre gibi değerlere olan

bağlılığını da koruması gerektiği anlamına gelmektedir. Öte yandan, AB ve Azerbaycan arasındaki enerji işbirliği, enerji güvenliğine ve ekonomik ilişkilere olumlu katkılar sağlayabilir. Bu işbirliği, enerji tedarikini çeşitlendirmeye, ticaret ve yatırım fırsatlarını artırmaya ve bölgeler arası ekonomik entegrasyonu desteklemeye yönelik stratejik bir adım olabilmektedir (Özgündüz, 2012: 101).

Sonuç olarak, AB'nin enerji bakımından Azerbaycan'a olan ihtiyacı, komşuluk politikasını ve enerji politikasını bir arada düşünerek dengeli bir strateji gerektirir. Enerji güvenliği, ekonomik işbirliği ve değerlere dayalı dış politika arasında uyumlu bir denge sağlamak, AB'nin normatif gücünü test edebilecek önemli bir vaka olabilir. Ancak, bu dengeyi sağlama çabaları, güncel politik, ekonomik ve enerji koşullarına bağlı olarak zaman içinde değişebilmektedir.

1.3.1. Doğu Ortaklığı

AB'nin 2004 yılında gerçekleştirdiği genişleme, doğu sınırlarındaki istikrarsız komşularına yönelik bir politika oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy/ENP) adı verilen bu politika, AB'nin genişleyen sınırları boyunca güney ve doğu eksenlerinde ortaya çıkabilecek tehditler ve fırsatlarla ilgili olarak geliştirdiği önemli bir dış politika tercihidir. ENP, başlangıçta AB'nin doğu ve güney komşularına yönelik olarak başlatılmış olmasına rağmen, 2007 yılında Polonya ve İsveç Dışişleri Bakanları tarafından önerilen "Doğu Ortaklığı" (Eastern Partnership/EaP) projesi, AB'nin doğu komşuları için farklı bir politika oluşturmalarının yolunu açmıştır. "Doğu Ortaklığı", Sovyetler Birliği'nden ayrılan altı ülke (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Beyaz Rusya, Moldova ve Ukrayna) ile çok taraflı işbirliği yapabilme imkânı sunan bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Delcour, 2011: 6).

Doğu Ortaklığı, AB tarafından 2009 yılında başlatılan bir dış politika inisiyatifi ve bölgesel işbirliği girişimidir. Bu program, AB'nin Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmayı ve bu ülkelerin demokratik, ekonomik ve toplumsal alanlarda reformları desteklemeyi amaçlamaktadır (Güven, 2021: 83).

Doğu Ortaklığı'nın temel hedefleri şunlardır (Hürsoy ve Kutlu, 2018: 182):

- Demokrasi, İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü: Program, demokratik değerleri teşvik ederek, insan haklarının korunması ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını destekleyerek, bu ülkelerdeki demokratik reformları güçlendirmeyi amaçlar.
- Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Sosyal Kalkınma: Doğu Ortaklığı, ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi, piyasa ekonomisine geçişi desteklemeyi ve sosyal refahın artırılmasını hedefler.
- Enerji Güvenliği ve Ulaştırma: Bölgesel enerji güvenliğinin sağlanması ve ulaştırma altyapısının geliştirilmesi için işbirliği fırsatlarını arar.
- Ortak Güvenlik ve İstikrar: Program, bölgesel güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesine yönelik işbirliği ve diyalogu teşvik eder.
- İnsan ve Kültürel Değişim: İnsanlar arasında teması artırmayı, kültürel etkileşimi teşvik etmeyi ve insanların hareketini kolaylaştırmayı amaçlar.

Avrupa Birliği, Doğu Ortaklığı'nı oluşturarak komşu ülkelere demokrasinin yaygınlaştırılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve insan haklarının korunması gibi normatif değerleri aktarmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte, reel politik açıdan değerlendirildiğinde, AB'nin bu ortak ülkelerle ekonomik bütünleşmeyi hızlandırmak, çatışmaların önüne geçmek, düzensiz göçü azaltmak ve enerji güvenliğini sağlamak gibi stratejik çıkarları da bulunmaktadır (Özçelik ve Zandaradze, 2020: 168).

Doğu Ortaklığı programı (Doğu Ortaklığı Zirvesi Riga, 2015), Azerbaycan'ın yanı sıra diğer Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkelerini kapsayan bir işbirliği platformudur. Doğu Ortaklığı, Azerbaycan'a AB ile daha yakın bir entegrasyon ve işbirliği imkânı sunmaktadır. Program kapsamında çeşitli alanlarda işbirliği projeleri yürütülmekte ve Azerbaycan'ın kalkınma hedeflerine destek sağlanmaktadır. Özellikle enerji, ulaştırma, altyapı, çevre koruması, eğitim, kültür ve gençlik alanlarında projeler yürütülerek işbirliği artırılmaktadır (European Commission, 2019).

2019 Zirvesi'nde Doğu Ortaklığı'nın onuncu yılı kutlandı ve 2017 yılında verilen taahhütlerin yerine getirilip getirilmediği incelendi. Bu zirvede, Doğu Ortaklığı'nın hedefleri doğrultusunda bazı konular ele alındı ve değerlendirildi. Bu konular arasında güçlü ekonomi

için pazar fırsatlarının daha iyi kullanılması, devlet kurumlarının güçlendirilmesi, ulaştırma ve enerji alanında iş birliğinin artırılması ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesi yer aldı. Ayrıca, daha önce belirtilen ve 2020 yılına kadar hayata geçirilmesi beklenen yirmi hedef de değerlendirildi. Bu değerlendirme, Doğu Ortaklığı ülkeleri ile AB arasındaki işbirliğinin ilerlemesi ve hedeflere ulaşılmasını gözlemlemek amacıyla yapılmıştır (European Commission, 2019).

Tablo 1: AB Doğu Ortaklığı 2020 Planı

1	Sivil toplum güçlendirme: Ortak ülkelerdeki sivil toplumun etkinliğini artırmak ve katılımını güçlendirmek amaçlanmaktadır.
2	Cinsiyet eşitliği: Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik hayatta daha aktif rol alması hedeflenir.
3	Basın özgürlüğü güçlendirme: Basın özgürlüğünün desteklenmesi ve bağımsız gazeteciliğin güçlendirilmesi önemlidir.
4	Sürdürülebilir kalkınma ve KOBİ'lerin desteklenmesi: Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimini desteklemek amaçlanır.
5	Finansal altyapının güçlendirilmesi ve sermaye piyasasının yenilenmesi: Güçlü finansal altyapı ve sermaye piyasası, ekonomik istikrar ve büyümeyi destekler.
6	Bölgesel kalkınma projelerinin desteklenmesi: Bölgesel düzeyde projeler ve işbirliği fırsatları, bölgesel kalkınmayı teşvik eder.
7	Dijital piyasaların uyumlu hale getirilmesi: Dijital pazarların Avrupa Birliği'nin Dijital Tek Pazarı ile uyumlu hale getirilmesi ve dijital nakil koridorunun oluşturulması, dijital ekonomi ve ticaretin gelişimini hedefler.
8	Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yla Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanı (DCFTA) konusunda ilerleme sağlanması ve Azerbaycan, Belarus ve Ermenistan ile ticaretin geliştirilmesi
9	Yolsuzlukla mücadele ve hukuk devleti: Yolsuzluğa karşı etkin mekanizmaların oluşturulması ve hukuk devleti prensiplerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
10	Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının güçlendirilmesi: Yargı sisteminin bağımsız ve tarafsız olmasını sağlayacak reformların yapılması hedeflenir.
11	Uluslararası normlara uyumlu kamu yönetimi reformları: Kamu yönetimi alanında uluslararası standartlara uyumlu reformların hayata geçirilmesi amaçlanır.
12	Güvenlik ve afet yönetiminde iş birliğinin güçlendirilmesi: Bölgesel güvenlik ve afet yönetimi alanlarında iş birliğinin artırılması hedeflenir.

Tablo 1: (Devanı) AB Doğu Ortaklığı 2020 Planı

13	Enerji tedarik güvenliğinin iyileştirilmesi: AB ile ortak üyeler arasındaki enerji tedarik güvenliğinin artırılması ve daha etkili ve şeffaf enerji piyasalarının oluşturulması amaçlanır.
14	Trans-Avrupa Ulaşım Şebekelerinin genişletilmesi: Karayolu, demiryolu, liman, havaalanı ve iç su yollarını kapsayacak şekilde Trans-Avrupa Ulaşım Şebekelerinin genişletilmesi hedeflenir.
15	Karbon salınımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması: Paris İklim Anlaşması çerçevesinde karbon salınımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilir.
16	Çevre odaklı bölgesel kalkınma modelleri ve sınır ötesi iş birliği politikaları: Çevreye duyarlı bölgesel kalkınma modelleri benimsenmesi ve su kaynaklarının yönetimi ile sınır ötesi iş birliği politikalarının hayata geçirilmesi amaçlanır.
17	Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile vize serbestliği: Bu ülkeler arasındaki vize serbestliği sayesinde insanların ülkeler arası hareketliliği kolaylaştırılacak ve daha sıkı kültürel, ekonomik ve sosyal etkileşim sağlanacak. Azerbaycan ve Ermenistan ile vize serbestliği için de diyalogun başlatılması amaçlanır.
18	EU4Youth Girişimi: Gençlerin eğitim ve iş alanlarında gelişimini destekleyen yatırımların artırılması, genç nüfusun istihdam olanaklarını ve gelecekteki potansiyellerini güçlendirmeyi hedefler.
19	AB Doğu Ortaklığı Okulu: Kültürel etkileşimi artırmak amacıyla AB tarafından bir Doğu Ortaklığı Okulu açılması, bölge ülkeleri arasında daha güçlü bağlar oluşturulmasını hedefler.
20	Ar2Ge ve inovasyon yöntemlerinin uyumlaştırılması: Ortak üyeler ile AB arasında inovasyon ve Ar-Ge (Araştırma ve Geliştirme) çalışmalarının EU4 Innovation Girişimi çerçevesinde uyumlu hale getirilmesi, bölgedeki bilgi ve teknoloji transferini destekleyerek bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmayı hedefler.

Kaynak: (Güven, 2021: 88)

Bu yirmi hedefle, AB ve Doğu ortak ülkeleri arasında iş birliğini geliştirme ve her iki taraf için somut faydalar sağlayacak verimli ve etkin bir pratik yol belirlenmiştir. Bu hedefler, ortaklığın güçlendirilmesini ve bölgesel kalkınma için iş birliği yapılmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde, bölgedeki ülkeler arasında daha sıkı bağlar kurulacak ve ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda iki taraf için somut yararlar elde edilecektir. Bu çerçevede, ortak hedefler doğrultusunda etkili iş birliği ve uygulamalar yoluyla verimli sonuçlar elde edilmesi hedeflenmektedir.

Doğu Ortaklığı'nın AB açısından önemi aşağıdakilerdir (European Commission, 2021):

- Sağlık ve İnsan Güvenliği: Doğu Ortaklığı ülkeleri, AB ile yakın coğrafi ve insani bağlantılara sahiptir. AB'nin aşılama çabaları ve tıbbi kaynaklarının bu komşu ülkelere de aktarılması, bölgedeki sağlık ve insan güvenliğini artırır. Özellikle COVID-19 pandemisi gibi salgın dönemlerde, aşılarda yaygınlaştırılması bölgesel sağlık çıkarları açısından önemlidir.
- Ekonomik ve Sosyal İyileşme: COVID-19 pandemisi ve diğer sağlık krizleri, ekonomik ve sosyal etkileriyle tüm dünyayı etkilemiştir. AB'nin aşılarda komşu ülkelerde yaygınlaştırılması, ekonomik ve sosyal iyileşmeye katkıda bulunarak bölgedeki ekonomik istikrarı destekler.
- İşbirliği ve Güvenin Güçlenmesi: AB'nin aşı yardımları, Doğu Ortaklığı ülkeleriyle işbirliğini artırır ve bölgedeki güvenin güçlenmesine katkı sağlar. Kriz zamanlarında sağlanan yardımlar, ülkeler arasındaki işbirliği ve dayanışma ruhunu pekiştirir.
- Sınır Ötesi Seyahat ve Ticaretin Canlanması: Doğu Ortaklığı ülkeleriyle AB arasındaki aşılama çabalarının eşgüdümü, sınır ötesi seyahatlerin ve ticaretin canlanmasını sağlar. Aşıların yaygınlaşması, seyahat kısıtlamalarının gevşemesine ve ekonomik etkinliklerin artmasına yardımcı olur.
- Bölgesel Güvenlik ve İstikrar: Doğu Ortaklığı'nın amacı, bölgesel istikrarı ve güvenliği güçlendirmektir. Sağlık krizleri, bölgesel güvenlik ve istikrarı tehdit edebilir. Bu nedenle, AB'nin aşı yardımları, bölgedeki istikrarın ve güvenliğin korunmasına yönelik önemli bir adımdır.

Sonuç olarak, Doğu Ortaklığı ülkelerinin AB açısından yararlanması, bölgesel işbirliğini artırır, sağlık ve ekonomik etkinlikleri destekler ve bölgesel güvenliği güçlendirir. AB'nin aşı yardımları, komşu ülkeler arasındaki dayanışmayı pekiştirerek bölgedeki kalkınma ve istikrar için önemli bir adımdır.

Doğu Ortaklığı programı, Azerbaycan'ın AB ile siyasi diyalog ve reform süreçlerini güçlendirmesine katkıda bulunmaktadır. İki taraf arasında düzenli politika diyalogları gerçekleştirilmekte ve AB'nin politika ve normlarına uyum süreci hızlandırılmaktadır. Aynı zamanda, Doğu Ortaklığı, Azerbaycan'ın ekonomik entegrasyonunu teşvik ederek ticaret hacmini artırmayı ve yatırımları desteklemeyi hedeflemektedir. Doğu Ortaklığı programı, Azerbaycan'ın AB ile daha derinleşen ve kapsamlı bir işbirliği içinde olmasını sağlamaktadır. Bu iş birliği sayesinde Azerbaycan, AB'nin politika, değerler ve standartlarına daha fazla entegre olmakta ve AB ile daha yakın ilişkiler geliştirmektedir (Durakçay ve Gülal, 2018: 295-296).

Doğu Ortaklığı programı altında Azerbaycan'ın AB ile ilişkileri çeşitli alanlarda derinleşmiştir. Bunlar arasında enerji işbirliği, ticaret ve ekonomik entegrasyon, demokrasi ve insan hakları alanları öne çıkmaktadır.

Azerbaycan, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip bir ülke olarak AB için stratejik bir enerji kaynağıdır. Doğu Ortaklığı programı, enerji güvenliği, enerji tedariki çeşitliliği ve enerji projeleri gibi konuları ele alarak Azerbaycan ile enerji alanında daha fazla işbirliği yapmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) gibi büyük projeler, Azerbaycan'dan AB'ye enerji tedarikini sağlamak için önemli bir adımdır (Frenz, 2007: 25).

AB ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmini artırmak ve ekonomik ilişkileri güçlendirmek Doğu Ortaklığı programının bir diğer önemli hedefidir. Serbest ticaret anlaşmalarının imzalanması, yatırım teşvikleri ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi konuları ele alan çalışmalar yürütülmektedir. Bu sayede Azerbaycan ve AB arasındaki ticaret ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Doğu Ortaklığı programı, Azerbaycan'da demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim alanlarında reformları teşvik etmeye odaklanmaktadır. Bu çerçevede, demokratik kurumların güçlendirilmesi, yargı sisteminin bağımsızlığının ve şeffaflığının artırılması, basın özgürlüğünün ve ifade özgürlüğünün desteklenmesi gibi adımlar atılmaktadır. AB, Azerbaycan'a demokratik reformlar konusunda teknik yardım ve danışmanlık sağlamak ve bu alanda kapasite gelişimini desteklemektedir (Durakçay ve Gülal, 2018: 295-296)

Doğu Ortaklığı programı, Azerbaycan ve AB arasındaki ilişkileri daha kapsamlı bir çerçeveye taşımış ve işbirliğini derinleştirmiştir. Bu program, Azerbaycan'ın AB

politikalarına daha fazla entegre olmasını sağlarken, AB'nin de Azerbaycan'ın reform süreçlerine ve kalkınma hedeflerine destek vermesini amaçlamaktadır. Azerbaycan için Doğu Ortaklığı, AB ile daha yakın ilişkiler kurma, ekonomik ve siyasi işbirliğini derinleştirme, reform süreçlerini hızlandırma ve kalkınma hedeflerine ulaşma fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, program kapsamında Azerbaycan'ın AB'nin politika ve değerlerine daha fazla uyum sağlaması ve AB'nin standartlarına yaklaşması hedeflenmektedir (Commission of the European Communities, 1995).

Bu çerçevede, Azerbaycan'ın AB ile ilişkileri daha stratejik bir boyut kazanmıştır. İki taraf arasında düzenli politika diyalogları, zirve toplantıları ve çalışma grupları düzenlenmektedir. Azerbaycan, Doğu Ortaklığı programı sayesinde AB'nin politika ve normlarını daha iyi anlama ve uygulama fırsatı bulmuş, AB ülkeleriyle daha sıkı ilişkiler geliştirmiştir. Doğu Ortaklığı programı aynı zamanda Azerbaycan'ın bölgesel işbirliği içinde yer almasını da teşvik etmektedir. Bölgesel projeler ve işbirliği platformları aracılığıyla, Azerbaycan AB'nin doğrudan komşu ülkeleriyle de daha yakın ilişkiler kurma imkanına sahip olmuştur. Böylelikle, Azerbaycan'ın bölgedeki istikrar, güvenlik ve kalkınmaya katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Doğu Ortaklığı programı, Azerbaycan'ın AB ile daha entegre bir şekilde hareket etmesine, Avrupa standartlarına uyum sağlamasına ve kalkınma hedeflerine ulaşmasına destek olmaktadır. Program, stratejik işbirliği alanlarını belirlemek, reform süreçlerini desteklemek, ekonomik entegrasyonu güçlendirmek ve demokrasi ve insan hakları alanında ilerlemeyi teşvik etmek suretiyle Azerbaycan'ın AB ile ilişkilerini daha da güçlendirmektedir.

1.3.2. Azerbaycan İçin Eylem Planı

AB, Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olarak Komşuluk Politikası kapsamında geleneksel bölgesel yaklaşımını sürdürmüş ve Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile beş yıllık Eylem Planlarını aynı tarihte (14 Kasım 2006) imzalamıştır. Bu üç ülkeye yönelik eylem planları, içerikleri bakımından büyük ölçüde benzerlik gösterir. Ancak, ülkelerin beklentileri farklılık göstermektedir. Gürcistan, Komşuluk Politikası'nı AB üyeliği sürecinde bir hazırlık dönemi olarak görmektedir ve bu doğrultuda politik ve siyasi ilişkilere önem verirken, Ermenistan daha çok ekonomik işbirliği konularına odaklanarak dış politikasında Rusya'ya bağımlılığı nedeniyle AB ile siyasi yakınlaşma konusunda daha temkinli davranmaktadır. Azerbaycan ise enerji kaynakları zenginliği sayesinde AB Komşuluk

Politikası'ndan diğerk iki komşusu kadar ihtiyaç duymamaktadır. Makroekonomik temelleri sağlam olan Azerbaycan, enerji alanında Avrupa pazarına güvenli bir şekilde erişmek istemektedir ve bunu Komşuluk Politikası dışındaki alternatif kanallar aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle, AB ile enerji konusunda özel bir mutabakat muhtırası ve eylem planı imzalanmıştır (Oktay, 2015: 90).

Eylem Planı, AB ve Azerbaycan arasındaki işbirliğini geniş bir yelpazede kapsayan ve karşılıklı çıkarları gözeten somut adımları belirlemektedir. İki taraf arasında düzenli olarak gerçekleştirilen toplantılar, görüşmeler ve proje uygulamaları, işbirliğinin derinleştirilmesi ve ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla devam etmektedir. Ancak, anlaşma hedeflerinin tam olarak gerçekleştirilmesi için sürekli çaba ve işbirliği gerekmektedir. Eylem planı kapsamında ayrıca güvenlik ve savunma, göç ve sınır kontrolü, tarım ve kırsal kalkınma, sağlık, eşitsizliklerin azaltılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi diğerk alanlarda da işbirliği hedeflenmektedir. Bu alanlarda ortak projeler yürütülerek, politika ve reformların desteklenmesi amaçlanmaktadır (Hamzaoglu, 2020: 516).

Eylem Planı'nın giriş bölümünde, AB'nin Azerbaycan ile artan yoğunlukta işbirliğiyle sınırlı kalmayıp aşamalı olarak ekonomik entegrasyonu ve daha derin siyasi işbirliğini hedeflediği ifade edilmektedir. Bu çerçevede, AB ve Azerbaycan, ilişkilerini derinleştirerek istikrar, güvenlik ve refahı artırmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, ortaklık, ortak sahiplik ve farklılaşma prensiplerine dayanmaktadır (Oktay, 2015: 91). Ayrıca Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne atıfta bulunulduğu gözlemlenmektedir. Diğerk yandan, Ermenistan Eylem Planı'nda ise "halkların self-determinasyon ilkesini de kapsayan uluslararası norm ve ilkeler temelinde AGİT Minsk Grubu'nun çatışma çözüm çabalarına verilen siyasi desteği artırmak" şeklinde konu ele alınmaktadır. Bununla birlikte, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan ve Ermenistan Eylem Planları'nda ortak olarak yer alan konular şunlardır (Aras, 2017: 103).

- BM Güvenlik Konseyi ve AGİT belgeleri ve kararlarına dayalı olarak, AGİT Minsk Grubu çatışma çözüm çabalarına siyasi desteği artırmak için çalışmaların güçlendirilmesi.
- Toplumlar arasındaki bağlantıları teşvik etmek ve siyasi bir çözüme yönelik müzakereleri destekleyen devletlerle AB arasındaki diyalogu artırmak.

- Mayın temizleme girişimlerini yürütmek ve insancıl ve mayın temizleme girişimleri için AB desteğini sağlama imkanlarını araştırmak (Ermenistan Eylem Planı'nda da belirtildiği gibi).
- Yerinden edilmiş kişileri ve mültecileri destekleme tedbirlerini teşvik etmek ve sivil toplumun aktif katılımını teşvik etmek.
- AB Güney Kafkasya Özel Temsilcisi ile çatışma çözümünü destekleyen bu ve diğer konulara ilişkin işbirliğini güçlendirmek.

Eylem Planı'nın uygulanması sürecinde düzenli olarak toplantılar, çalışma grupları ve diğer mekanizmalar aracılığıyla ilerleme değerlendirilmekte ve yeni işbirliği fırsatları araştırılmaktadır. Ayrıca, hedeflerin gerçekleştirilmesi için teknik ve mali destek sağlanması da önemli bir unsurdur.

Bu Eylem Planı, AB ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesi, ortak çıkarların korunması ve bölgesel istikrarın sağlanmasına yönelik önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. İki taraf arasında sağlanan işbirliği, karşılıklı anlayış ve güvenin güçlenmesine, ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesine ve Azerbaycan'ın AB ile daha yakın entegrasyon sürecine katkı sağlamaktadır (Sevim, 2013: 355).

Eylem Planının AB açısından önemli yönleri şunlardır:

- İlişkilerin Derinleştirilmesi: Eylem Planı, AB ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesini sağlar. Karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliğini artırarak ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda daha güçlü bir ortaklık kurmayı hedefler.
- Güvenlik ve İstikrar: Eylem Planı, Güney Kafkasya bölgesindeki güvenlik ve istikrarın artırılmasına yönelik önlemleri içerir. Bölgedeki istikrarsızlığın önüne geçmek ve güvenliği sağlamak, AB'nin çıkarları açısından önemlidir.
- Enerji İşbirliği: Azerbaycan, önemli enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak Avrupa için stratejik bir partnerdir. Eylem Planı, enerji işbirliğini ve enerji tedarik güvenliğini artırmayı hedefler. Bu, AB'nin enerji arzının çeşitlendirilmesi ve enerji bağımlılığının azaltılması açısından önemlidir.

- Ekonomik ve Ticari İşbirliği: Eylem Planı, ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirmeyi amaçlar. Ticaret hacminin artırılması, yatırımların teşviki ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hem AB hem de Azerbaycan için faydalı olacaktır.
- Demokratik Değerler ve İnsan Hakları: Eylem Planı, demokratik değerlerin ve insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi için çeşitli tedbirler içerir. AB, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerini teşvik etmeye odaklanarak bölgedeki istikrarı ve refahı artırmayı amaçlar.
- Bölgesel İşbirliği: Eylem Planı, bölgesel işbirliğini destekler ve Güney Kafkasya bölgesindeki diğer ülkelerle uyumlu bir şekilde çalışmayı hedefler. Böylece bölgesel istikrar ve işbirliği artırılır.
- Sürdürülebilir Kalkınma: Eylem Planı, sürdürülebilir kalkınma politikalarını teşvik eder ve çevre dostu projelere destek verir. Böylece çevresel ve ekonomik açıdan sürdürülebilir bir kalkınma hedeflenir.

Azerbaycan Eylem Planı, AB'nin Güney Kafkasya bölgesindeki önemli bir ortakla güçlü ve kapsamlı bir işbirliği kurmasına yardımcı olur. Bölgedeki istikrarın ve refahın artırılmasına yönelik tedbirler içerir ve AB'nin çeşitli politika hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

AB ile Azerbaycan ilişkilerinin tamamında görüldüğü gibi, Komşuluk Politikası da pragmatik bir vizyonla yönlendirilmektedir. Delcour ve Duhot'un (2011) ifadesine göre, AB ile Azerbaycan'ın çıkarları ve değerleri örtüşmediği alanlarda, özellikle hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve insan hakları gibi konularda Komşuluk Politikası'nda ilerleme ya çok sınırlıdır ya da hiç görülmemektedir. Ancak, enerji gibi karşılıklı işbirliğinin mümkün olduğu alanlarda ise Avrupa Komşuluk Politikası dışında ilerleme kaydedilmektedir.

1.4. AB Enerji Politikasında Azerbaycan'ın Önemi

AB'nin gündemi, çevreci, rekabetçi, sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji gibi konulara odaklanırken, 2004 yılında bu konuların yanı sıra enerji politikalarını siyasi boyutta ele almaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra AB, genişleme stratejisiyle Rusya'ya yaklaşarak Hazar Denizi'nin yeni bağımsız ülkeleriyle çeşitli ekonomik destek programları

çerçevesinde ilişkilerini sürdürmüştür. Azerbaycan-AB ilişkileri, stratejik önemi ve zengin kaynakları nedeniyle önem kazanmıştır ve bu ilişkiler TACIS, TRACECA ve INOGATE gibi programlar aracılığıyla geliştirilmiştir. 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, ilişkilerin yasal dayanağını oluşturmuştur. AKP ve Doğu Ortaklığı çerçevesindeki ilişkiler, genişleme sürecinde hız kazanmıştır ve 2007 yılından bu yana AB-Azerbaycan ilişkileri Doğu Ortaklığı çerçevesinde ilerlemektedir (Məmmədov vd., 2017: 317).

2004 yılında Enerji Bakanları Konferansı'nda, Hazar Denizi ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ve komşuları arasında enerji alanının geliştirilmesini hedefleyen "Bakü Girişimi" yayınlanmıştır. Bu girişim, Hazar enerji kaynaklarının güvenli nakliyesini, AB ve yeni Hazar ülkelerinin enerji piyasalarının bütünleşmesini ve yeni altyapıların finansmanını içeren konuları kapsamaktadır. Bakü Girişimi, enerji alanında bölgesel yeniden yapılanma için bir "yol haritası" belirlemiş ve 2006 yılında "Astana Deklarasyonu"nu ilan etmiştir. Deklarasyonda, INOGATE programı çerçevesinde altyapının önemi, vergi düzenlemeleri, enerji piyasalarının uyumlaştırılması, çevresel faktörler, yeni enerji kaynakları ve AB'ye yeni taşıma yolları gibi konular tartışılmıştır. Tüm bu gelişmeler, 2006 yılında AB ve Azerbaycan arasında enerji alanında "Stratejik Ortaklığa Dair Anlaşma" memorandumunun imzalanmasına zemin oluşturmuştur. Memorandumda, dört temel hedef belirlenmiştir (Mammadli, 2017: 212).

- Hazar Havzası ve Azerbaycan'dan AB ülkelerine enerji taşımacılığının güvenliğini sağlamak,
- -Azerbaycan'ın AB enerji yasalarını içeren AB standartlarına uyum sağlaması,
- -Uzman değişimi ve teknik işbirliği programının hazırlanması,
- -Azerbaycan'da enerji talep yönetimi politikası oluşturulması ve Kyoto programı çerçevesinde iklim değişikliği, yenilenebilir enerji ve enerji tasarrufu önlemlerinin alınması.

AB'nin Azerbaycan'a yönelik Eylem Planı, enerji alanına özel önem verdiğini ve bu alanda işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Plan, "Stratejik Ortaklığa Dair Anlaşma Memorandumu"nun hedeflerinin gerçekleştirilmesinde enerji taşımacılığının öncelikli bir alan olduğunu belirtmektedir. AB'ye ihraç edilen enerji kaynaklarının büyük bir kısmı, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum ve TANAP boru hattı gibi projeler

aracılığıyla taşınmaktadır. Diğer bir kısmı ise Gürcistan'daki Poti ve Batum limanlarından dünya piyasalarına demiryoluyla ulaştırılmaktadır. Bağımsızlık öncesinde Bakü petrolleri Rusya-Azerbaycan anlaşması gereği Karadeniz üzerinden Novorossisk'e taşınmaktaydı. Bağımsızlık sonrasında ise 1996 yılında Azerbaycan-Rusya arasında yapılan anlaşma ile boru hattının kullanımı için Azerbaycan, Rusya'ya ton başına standart ücretin üzerinde bir transit ücret ödemiştir. 2014 yılında yapılan anlaşma ile Rusya, boru hattının kullanımı için Azerbaycan'a ton başına 12.67 ABD doları ödeme yapmayı kabul etmiştir (Sevim, 2013: 356).

Azerbaycan, ülke ekonomisini geliştirmek amacıyla yeni enerji taşıma rotaları oluşturma fikrini Türkiye, AB, ABD, İran ve Gürcistan tarafından desteklenmiştir. Ancak daha sonra İran, Rusya'yı destekleyerek geri adım atmıştır. Bu durum, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum ve Bakü-Supsa boru hatlarının kurulmasına yol açmıştır. BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) projesi, ekonomik ve siyasi öneme sahip olup 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Bu hat üzerinde yer alan Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan, transit geçiş ücreti elde etmektedir. Projenin siyasi açıdan daha etkin bir kimliğe bürünmesini sağlayan önemli gelişmelerden biri, 2007 yılında Kazakistan ve 2010 yılında Türkmenistan'a ait petrolün BTC ile taşınmasıyla ilgili yapılan anlaşmalardır. BTC'nin hissedarları arasında AB'den Statoil (%8,71), Total (%5.00), ENI (%5.00); ABD'den Conoco Phillips (%2.50), Delta-Hess Ltd. (%2.36) ve en büyük hissedar olan Chevron (%8.90); Japonya'dan Itochu Inc (%3.40) ve Inpex (%2.50) ile Türkiye'den TPAO (%6.53) bulunmaktadır. Bu boru hattı, günümüze kadar 2,1 milyar varil (280 milyon ton) Hazar petrolünün dünya piyasalarına taşınmasını sağlamıştır. BTC boru hattı üzerinden 2006-2016 yılları arasında 2,55 milyar varil veya 341 milyon ton ham petrol ihraç edilmiştir (Məmmədov vd., 2017: 319).

Azerbaycan, zengin enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak AB'nin enerji güvenliği ve çeşitlendirme hedeflerine katkıda bulunmaktadır. AB, enerji arzının çeşitlendirilmesi ve bağımlılığın azaltılması amacıyla farklı kaynaklardan enerji ithalatını teşvik etmektedir. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz kaynakları, AB'nin enerji portföyünü çeşitlendirmesine ve enerji arzında alternatif güzergâhlar oluşturmaya yardımcı olmaktadır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) gibi boru hatları, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden AB'ye taşımak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu hatlar, Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğalgaz rezervlerinin Avrupa

pazarlarına güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda Güney Gaz Koridoru projesi, Azerbaycan'ın Şahdeniz gazının Türkiye üzerinden AB'ye taşınmasını hedeflemektedir. Bu projeler, AB'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine ve enerji arzının güvenliğine katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan'ın AB ile enerji alanındaki işbirliği, AB'nin enerji politikasının sürdürülebilirlik ve yenilenebilir enerji hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamaktadır. Azerbaycan, yenilenebilir enerji potansiyeli olan bir ülke olarak AB'nin enerji dönüşüm sürecine katkıda bulunabilecek kaynaklara sahiptir. AB ve Azerbaycan arasındaki teknik işbirliği ve bilgi paylaşımı, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji projeleri ve iklim değişikliği ile mücadele konularında ortak çalışmalara olanak sağlamaktadır (Huseynli, 2013: 26).

Son olarak, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının AB pazarına erişimi ve enerji ticaretinin genişletilmesi, Azerbaycan'ın ekonomik büyümesini desteklemekte ve ülke ekonomisine önemli bir gelir kaynağı sağlamaktadır. Bu durum, AB ile Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerinin karşılıklı fayda sağladığı bir ortamın oluşmasını sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AB VE AZERBAYCAN'IN ENERJİ POLİTİKASI

Çalışmanın bu kısmında, AB ve Azerbaycan'ın enerji politikaları incelenecektir. AB enerji politikası kapsamında, AB'nin enerji güvenliği ve arzı, enerji politikasının amaçları ve hedefleri, yeni enerji politikalarını etkileyen sorunlar, yeni enerji politikası eylem planı ve enerji iç piyasası gibi konular ele alınacaktır. Azerbaycan enerji politikası konusunda ise Azerbaycan'ın enerji güvenliği ve arzı, enerji kaynaklarının taşıma stratejisi, petrol boru hatları ve doğalgaz boru hatları gibi konular anlatılacaktır.

2.1. AB ENERJİ POLİTİKASI

Politika, hükümetlerin ve diğer kurumların toplumdaki hukuki, idari eylem ve teşvikler gibi faaliyetler veya uygulamalarıdır. Hükümetler, mevcut faaliyetlerini sürdürmek veya sosyal/iktisadi amaçlarına ulaşmak için koşulları değiştirme olanağına sahiptir. Enerji politikaları da doğal gaz, kömür, petrol, elektrik, yenilenebilir enerji ve nükleer enerji sektörlerine yönelik müdahaleleri ve arz ve talepte enerji verimliliğini iyileştirmeye yönelik faaliyetleri içermektedir (Kahraman, 2019: 15). Hükümetlerin ekonomik ve sosyal yapıları temelinde sürdürülebilir enerji politikalarına odaklanması beklenmektedir. Enerji politikası arz güvenliği, karşılanabilirlik ve çevre üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olmaya çalışmıştır. Enerji alanında dışsalılıkların olduğu bir ortamda verimli üretim için rekabet yeterli olmamaktadır. Enerji politikası, sosyal denge, enerji kullanımının çevresel etkileri ve mevcut enerji kaynaklarının uzun vadeli sürdürülebilirliği gibi konularla ilgilidir. Ancak, enerji politikasının çevre, ulaşım, vergi politikası, sanayi politikası ve diğer alanlardaki politikalarla uyumlu olması gerekmektedir (Zarıfy, 2021: 17).

Enerjinin küresel bir sorun haline geldiği günümüz dünyasında, hükümetlerin ulusal enerji politikasında olduğu kadar uluslararası enerji politikasında da “küresel müşterekler” perspektifiyle hareket etmesi gerekmektedir. Örneğin sera gazı emisyonu sorunu tek bir ulusal politikanın hedefi olmamalı; aynı zamanda tüm hükümetlerin ortak bir politikasını gerektirmektedir.

AB'nin enerji alanında en fazla karşılaştığı zorluklar arasında artan ithalat bağımlılığı, sınırlı çeşitlendirme, yüksek ve değişken enerji fiyatları, artan küresel enerji talebi, üreten ve transit ülkeleri etkileyen güvenlik riskleri, artan iklim değişikliği tehditleri de karbonizasyon,

yavaş ilerleme gibi konular bulunmaktadır. AB'nin enerji politikasının merkezinde bütünleşmiş bir enerji piyasasına, enerji arz güvenliğine ve sürdürülebilir bir enerji sektörüne ulaşmayı amaçlayan çeşitli önlemler yer almaktadır (Energy Policy, 2022).

AB'nin enerji politikası, enerji güvenliği, sürdürülebilirlik, rekabetçilik ve enerji verimliliği ilkeleri üzerine kurulmuştur. AB, enerji politikasıyla hem enerji arzını güvence altına almayı hem de çevresel sürdürülebilirliği desteklemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, enerji iç piyasasının oluşturulması ve işletilmesi, enerji tedarikçileri ve tüketiciler arasında adil bir rekabet ortamının sağlanması da önemli bir amacdır. AB'nin enerji politikası, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmekte, enerji verimliliğini artırmak için önlemler almaktadır ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi stratejilerini benimsemektedir. Bu politika, AB'nin enerji sektöründe sürdürülebilir, güvenli ve rekabetçi bir gelecek oluşturma çabasını yansıtmaktadır.

AB'nin enerji politikasının temel unsuru, mevcut durumdan daha fazla enerji sağlamak, daha yüksek kalitede hizmet sunmak ve atığı minimuma indirmektir. Bu kapsamda AB'nin enerji politikası; fosil kaynakların toplam enerji tüketimi içindeki payının azaltılması, nükleer santraller için maksimum güvenlik koşullarının sağlanması ve rekabet edebilirlik, enerji arz güvenliği ve çevre koruma arasında bir denge kurularak yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması olarak özetlenebilir. (Yıldız, 2020: 88).

2.1.1. Geçmişten Günümüze AB Enerji Politikasında Yaşanan Gelişmeler

Enerji politikası şüphesiz günümüzün en önemli siyasi konularından biridir. İklim değişikliğine özünde bağlı olması, onu yalnızca en karmaşık konulardan biri değil, aynı zamanda AB içinde en yüksek önceliğe sahip konulardan biri haline getirmektedir. Geçmişte enerji politikaları ağırlıklı olarak ulus devlet düzeyinde yapılmaktaydı ve bugün bile bazı aktörler AB için daha fazla yetkinliğe karşı mücadele etmektedir. Anlaşmazlık alanları, ülkelerin enerji karışımını ve gelecekteki enerji yatırımlarının nasıl finanse edileceğini içermektedir. Bununla birlikte, genel olarak, ortak bir enerji politikası için işaretler iyileşir gibi görünmektedir: AB vatandaşlarının çoğunluğu, enerji politikalarının AB düzeyinde ele alınmasından yanadır. Bu nedenle, AB vatandaşları ve benzer şekilde birçok politika yapıcı arasında, ulus devletin enerji politikası için tek arena olmadığı ve enerji sorunlarının genellikle AB düzeyinde daha iyi karşılanabileceği konusunda artan bir farkındalık bulunmaktadır (Langsdorf, 2011: 2).

AB'nin enerji politikası, 1951 yılında Paris Anlaşması kapsamında yer alan ve AB'nin temelini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlamıştır. O zamanlar kömür, toplam enerji talebinin üçte ikisini karşılarken, petrolün payı sadece %10 idi. Daha sonra 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile 1958 yılında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) oluşturulmuştur. AAET, nükleer enerjinin geliştirilmesinde işbirliğini genişletmek ve bu alanda yüksek araştırma yapılmasını amaçlamaktaydı. Her iki anlaşmanın ortak amacı ise, temel olarak bu sektörlerde serbest ve tam bütünleşmiş pazarlar yaratmayı sağlamaktır. Aynı yıl kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) petrol, doğal gaz ve elektriği devraldı. O zamandan beri, enerji politikası ekonomik entegrasyona paralel olarak gelişmiştir (Yorcan, 2009: 25).

AB ülkeleri, 1973 petrol krizinden kaynaklanan elektrik kesintilerine karşı koordineli hareket etmek, gelecekteki enerji ihtiyaçlarının karşılanmasındaki acil ve uzun vadeli zorlukların üstesinden gelmek için politikalar geliştirmeye başladı. Bu nedenle, enerji güvenliği AB politikası alanına taşınan siyasi bir konu haline gelmiştir (McGowan, 2011: 487).

Büyüyen çevre ve iklim sorunları ya da siyasi krizler nedeniyle enerji konuları sürekli olarak politikacıların, araştırmacıların ve AB topluluğunun gündemindedir. Son altmış yılda, AB çevre politikası kurumsal, sosyal ve çevresel durumlara göre değişmiştir. Avrupa bütünleşme sürecinin ilk on yılında, ulusal hükümetlerin geliştirmekte olan devletlerinin temel ilham kaynağı enerji güvenliğini sağlamaktır. Ayrıca, 1960'larda, 1970'lerde ve 1980'lerde kapsayıcı bir enerji politikası tasarlamak ve ulusal enerji güvenliğiyle ilgili ölçümleri AB'ye aktarmak için çeşitli çabalar gösterilmiştir (Correlje ve Linde, 2006: 533). Enerji güvenliği, son zamanlarda yeniden dikkat çeken bir konu haline gelmiştir.

Son dönemdeki kapsamlı Avrupa enerji politikasındaki ilerlemeler, son altmış yılda gelişen bir siyasi yaklaşımın sonucudur. Bu yaklaşım, hükümet ve politika oluşturma programlarını üç boyutta özetlemekte ve politika oluşturmak için bir çerçeve sunmaktadır. İlk olarak, resmi ve yasal koşullar her zaman siyasi yürütme tarafından benimsenen yaklaşımı şekillendirmiştir. Örneğin, Dördüncü Çevresel Eylem Planı (1992-1997) gibi çevresel endişeler, AB enerji politikası gündemine aynı anda yer alarak çevre politikalarının ilkelerini antlaşma hukukuna dahil etmektedir. İkinci olarak, enerji ithalatının (özellikle petrol ve gaz) AB için bir gereklilik olmasından kaynaklanan ekonomik ve ticari gelişmeler, AB enerji

politika düşüncelerini sürekli olarak etkilemiştir. Sonuç olarak, enerji güvenliği, özellikle 1970'lerdeki Rusya-Ukrayna krizi ve 1980'lerdeki petrol krizi bağlamında, AB'nin genel enerji politikası duruşunda giderek artan bir aciliyet haline gelmiştir. (Zarif, 2021: 18).

AB düzeyinde enerji politikaları ve bütünleşmiş bir iç enerji piyasası, AB'de enerji güvenliğini artıracak, daha fazla rekabet nedeniyle daha iyi fiyatlara yol açacak ve ayrıca AB “konuşmayı” başardığında enerji ihracatçılarına karşı siyasi kaldıraç sağlayacaktır. Bu avantajlara rağmen, topluluk kurumunun hareket etme yetkinliği, Avrupa bütünleşmesinin ilk on yıllarında sınırlıydı (Langsdorf, 2011: 5). 1960'lar, ulus devlet seviyesine odaklanmayla karakterize edildi. 1973-1974'teki petrol krizleri, enerji işbirliğine doğru bir adımın tetikleyicisi oldu. Sonuç olarak, 1974 yılında "Topluluk için yeni bir enerji politikası stratejisi"ne ilişkin Konsey Kararı kabul edildi ve kısa bir süre sonra 1985 için enerji hedefleri ile güçlendirildi. Bu sayede Konsey, sadece üyeler arasındaki yakın koordinasyonun değerini vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda devletlere enerji sorunlarıyla mücadele etmeleri için enerji arzı (nükleer enerji, hidrokarbonlar ve katı yakıtların teşviki gibi) ve enerji talebi (enerjiyi daha verimli kullanma) ile ilgili direktifleri benimsemelerini teşvik etti. (Altıntaş, 2018: 21).

1980'li yıllar, enerji politikası açısından enerji güvenliğinin yanı sıra çevresel duyarlılığın da öne çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, petrol ve kömüre kıyasla daha az sera gazı emisyonuna neden olan doğal gazın kullanım düzeyi, daha yüksek bir çevre bilincinin şekillenmeye başladığı çoğu üye ülkede hızla artmıştır. Böylece AB, doğal gazın arz edilebileceği bir ülke arayışına yönelmiş ve giderek doğal gaz ithalatına bağımlı hale gelmiştir. Doğal gaz ithalatında özellikle arz eden ülkelerden biri olarak tercih edilen Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılık 1980'den itibaren hızla artmaya başlamış ve Batı Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği'nin en büyük alıcısı haline gelmiştir (Yıldız, 2020: 92). "1990'larda AB'nin enerji gündemi, deregülasyon, çevre, arz güvenliği ve Orta Avrupa bölgesi ile ilgili çeşitli politika maddelerinden oluşmaktaydı." Ekonomik ve parasal birlik sağlandıktan sonra AB ortak bir enerji politikası arayışındaydı. Ancak bu hedefe ulaşmak için büyük bir sorun vardı çünkü üye ülkelerin her birinin farklı ulusal enerji politikaları bulunmaktaydı ve bu durum farklı tepkilere yol açabilirdi. Avrupa Komisyonu, 1990'larda ve 2000'lerin başında AB için bir Enerji Politikası tanımlamaya çalışmıştır (Gonca, 2012: 21).

Komisyonun girişimlerinin sonucuna gelince, ortak bir enerji politikası üzerinde çok az başarı sağlanmıştır. Ortak bir enerji politikası oluşturulması adına, Avrupa Konseyi'nin 27 Ekim 2005 tarihinde Londra'da Hampton Court'ta yaptığı toplantı, ilk kapsamlı girişim olarak gösterilebilir. Bu toplantıdan sonra Komisyon, Avrupa için Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi adı altında 8 Mart 2006'da Avrupa için Enerji Politikasının olası ilkeleri ilişkine yeşil kitap yayınladı.

“Bu Yeşil Kitap, Avrupa'nın karşı karşıya olduğu yeni enerji gerçeklerini ortaya koymuş, tartışmaya açık soruları ana hatlarıyla belirtmiş ve Avrupa düzeyinde olası eylemler önermiştir. Tartışmayı ileriye taşıırken, bütünleşmiş bir şekilde hareket etmek esastır. Her üye devlet kendi ulusal tercihlerine göre seçimler yapacaktır. Bununla birlikte, küresel karşılıklı bağımlılık dünyasında, enerji politikasının zorunlu olarak bir Avrupa boyutu vardır” (Piebalgs, 2006: 9).

2006 yılında Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizi, Birliği politikasını yeniden gözden geçirmeye zorladı. Avrupa Komisyonu, bu kriz sonrası dönemde yayınladığı raporlarda enerji politikasını gözden geçirme girişiminde bulunmuştur. Özellikle AB enerji arz güvenliğinin ciddi bir tehdit altında olduğu anlaşılmış ve buna çözüm aranmaya çalışılmıştır. Ancak Üye Devletlerin parçalanmış enerji politikalarında AB ile etkileşimde yavaş bir ilerleme kaydedilmiştir. Kısacası bu kriz, ortak bir enerji politikasının geliştirilmesi yönünde atılmış bir adım olmuştur (Yorkan, 2009: 27).

Mart 2007'ye kadar AB Devlet ve Hükümet Başkanları ilk "AB enerji eylem planını" onayladı. Önceki yıllarda yapılan bir dizi tartışmanın ardından, Komisyonun "Avrupa için Enerji Politikası" stratejisi, o zamandan beri önemli bir ivme kazanan daha bütünleşmiş bir Avrupa enerji politikasının başlangıcını işaret etmektedir. Avrupa enerji politikası sürdürülebilirlik, rekabetçilik ve arz güvenliği olmak üzere üç ana hedef hakkında bilgi vermektedir (Oruç, 2020: 63-64).

Enerji piyasasında daha fazla serbestleşmeye yönelik en son büyük adım, 2009 yılında “üçüncü enerji paketinin” kabul edilmesi olmuştur. Üçüncü paket, müşterilere daha fazla hak, “enerji yoksulları” için daha iyi koruma ve ulusal enerji düzenleyicilerine daha fazla yetki getirmiştir. Ayrıca “Enerji Düzenleyicileri İşbirliği Ajansı” (EDİA) bağlayıcı olmayan çerçeve yönergeleri belirleyecek şekilde kuruldu; düzenleyici kurumlar arasında daha iyi koordinasyon sağlayacak ve bu kurumlar da daha fazla güç alacaktır (Poiană, 2017:

181). 2010'lu yıllarda AB'nin enerji hedeflerine ulaşılmaya çalışılsa da hem AB'nin enerji tedarik ettiği ülkelere aşırı bağımlılığı hem de bu ülkelerden enerji geçiş yollarında yaşanan sorunlar, AB enerji güvenliği olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durumlardan ilki, 2009 yılında Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan kriz sonucunda AB'nin enerji arzında sorunlar yaşamaya başlamıştır (Arslan, 2021: 57).

Enerji geçişi ilerlerken enerji güvenliği, rekabet edebilirlik ve iklim değişikliğini hafifletme hedeflerinin uzlaştırılması söz konusu olduğunda Avrupa çözümleri çok önemlidir. 2030 yılı için Avrupa iklim ve enerji çerçevesi ve Avrupa Birliği'nin bir enerji birliği için yasama paketleri, Avrupa ve ulusal iklim ve enerji politikalarının gelecekteki yönü ve dolayısıyla enerji reformlarının başarılı bir şekilde uygulanması için kilit stratejik öneme sahiptir. Mevcut politika gündemi, Avrupa Konseyi tarafından 24 Ekim 2014'te kabul edilen ve Aralık 2018'de yenilenen ve 2030 yılına kadar aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlayan kapsamlı bütünleşmiş iklim ve enerji politikası tarafından yönlendirilmektedir (Energy Policy, 2022):

- 1990 yılı seviyelerine kıyasla sera gazı emisyonlarında en az %40 azalması;
- Enerji tüketiminde yenilenebilir enerjilerin payının %32'ye çıkarılması;
- Enerji verimliliğinde %32,5 iyileşmesi;

AB elektrik sistemlerinin en az %15'inin birbirine bağlanması hedeflenmiştir Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Avrupa Komisyonu arasında Yenilenebilir Enerji Direktifi, Enerji Verimliliği Direktifi, Yönetişim Yönetmeliği ve Binalarda Enerji Performansı Direktifinden oluşan birinci alt pakete ilişkin anlaşma 24 Aralık 2018'de, . Binaların Performansı Direktifi 9 Temmuz 2018'de, İç Elektrik Piyasası Direktifi ve Elektrik Piyasası Yönetmeliği, AB Enerji Düzenleyicileri İşbirliği Ajansı Yönetmeliği ve Risk Hazırlık Yönetmeliği'nden oluşan ikinci alt paket ise 5 Haziran 2019'da yürürlüğe girmiştir (Energy Policy, 2022). Üye Devletlerin paketteki yönergeleri önümüzdeki birkaç yıl içinde ulusal yasalarına çevirmeleri gerekmektedir. "Avrupa Yeşil Mutabakatını Gerçekleştirmek" başlıklı beşinci enerji paketi 14 Temmuz 2021'de yayınlamış ve şu ana kadar da tartışılmaktadır. Enerji hedeflerini, 2050 yılına kadar karbon-nötr olma yönündeki yeni Avrupa iklim hedefiyle uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır (Enerji Politikası, 2022).

Bugün AB'nin karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri de enerjidir. Enerji fiyatlarında keskin bir artış olasılığı ve ithalata olan bağımlılığın artması, AB'nin enerji arzını daha az güvenilir hale getirmektedir ve ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Emisyonları azaltmak ve iklim değişikliğini önlemek için önemli kararlar alınması gerekmektedir. Avrupa'nın enerji altyapısının gelecekte yeterli olabilmesi için önümüzdeki yıllarda büyük yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

2.1.2. AB'nin Enerji Güvenliği ve Arzı

Enerji güvenliği, ulusal güvenlik kavramında büyük bir öneme sahiptir. Enerji kaynaklarına erişimin uygunluğu, sadece ekonomik kalkınma için değil aynı zamanda modern toplumların sürdürülebilirliği açısından da son derece önemlidir. Bu nedenle, enerji kaynaklarının kontrolsüz bir şekilde akması, toplumsal çatışmaları ve güvenlik krizlerini körükleyebilmektedir. Enerji arzında herhangi bir sorun veya kesinti, ülkelerde karmaşaya ve sosyal hayatın her yönünü olumsuz etkileyebilen durumlara neden olabilmektedir (Tatalovic, 2008: 117).

1973 petrol kriziyle başlayan, Orta Doğu'dan kaynaklanan tekrarlayan sorunlarla devam eden ve son olarak Rusya-Ukrayna anlaşmazlığıyla doruğa çıkan enerji güvenliği, uluslararası ilişkilerde önemli bir odak haline gelmiştir. Avrupa Birliği, üyelerinin bu gelişmelerin olumsuz etkilerini yaşadığı aktörlerden biridir. Bu nedenle, enerji güvenliğine daha dikkatli ve açık bir şekilde önem vermeye başlamıştır (Dura, 2003: 56).

1973 sonunda ve 1974'ün başında gerçekleşen başarılı Arap petrol ambargosu ve 1979 fiyat şoku, Batı Avrupa ekonomilerini ve böylece gelecekteki Avrupa Birliği'ni benzersiz enerji ile ilgili sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle 1973-1974 petrol kriziyle birlikte, Batı Avrupa ithal enerjiyi sınırlama ihtiyacını fark etmiştir. Zamanla, Avrupa enerji güvenliği düşünceleri önem kazandı ve Avrupa Birliği'nin en öncelikli konularından biri olarak giderek ortaya çıkmaya başlamıştır (Tabak, 2009: 25).

1973 Arap petrol ambargosu, gelecekteki AB üyelerinin üç temel endişe yaşamasına neden oldu. İlk olarak, daha fazla işbirliğine ihtiyaç olduğu anlaşıldı. İkinci olarak, tedarik kesintilerini yönetmek için daha fazla iç koordinasyonun gereklilik olduğu açıkça ortaya çıktı ve üçüncü olarak, enerji üreten ülkeler tarafından mağdur edilmemek için AB'nin stratejilere ihtiyacı olduğu kabul edildi. Daha fazla çeşitlendirme gereksinimi de kabul edildi. Orta

Doğu'dan kaynaklanan bu olaylardan alınan derslerle, AB enerjisiyle ilgili işlerini daha çok Rusya ve diğer Avrasya ülkelerine kaydırıldı (Morelli, 2006: 2).

Günümüzde AB'nin başlıca enerji güvenliği sorunları hem içsel hem de dışsal olarak ortaya çıkmaktadır. İçsel sorunlar arasında enerji fiyatlarının artması, AB'deki enerji üretiminin azalması ve parçalanmış bir iç enerji pazarı bulunmaktadır. Öte yandan, dışsal faktörler arasında artan dünya enerji talebi, terör tehditleri ve Rusya'nın enerjiyi siyasi koz olarak kullanma niyetine ilişkin algılar yer almaktadır (Belkin, 2008: 79)

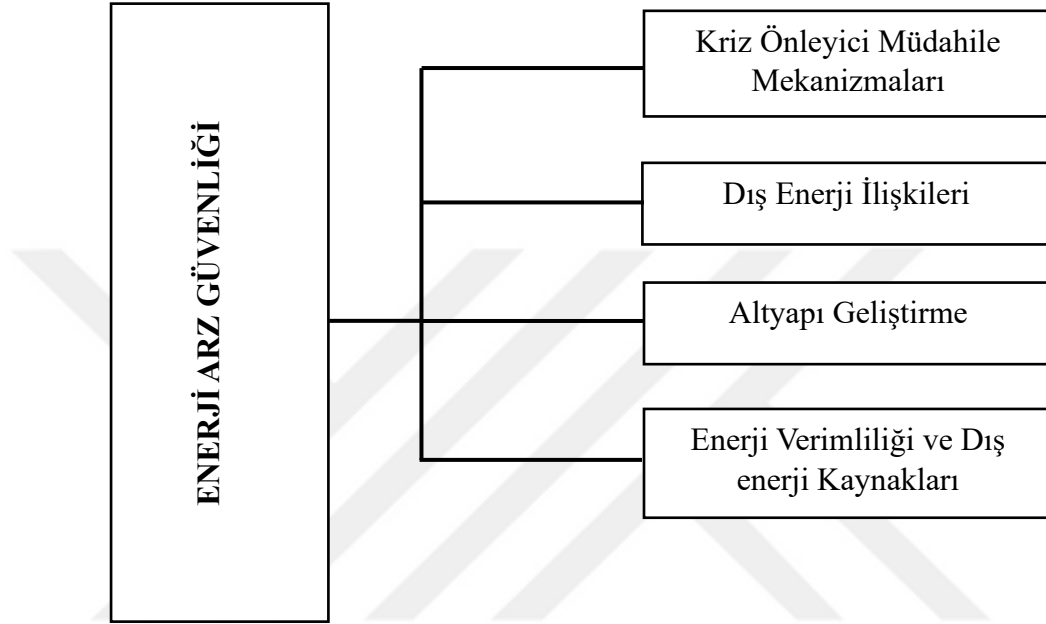
AB'nin enerji kaynaklarına bağımlılığı, enerji güvenliği kavramının önemini artırmıştır. AB, enerji güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulamaktadır. İlk olarak, AB enerji konusunda ortak bir pazar oluşturma çabası göstermiştir. Bu politika tam anlamıyla başarılı olmasa da AB üye ülkeleri arasında ortak bir politika sayesinde, herhangi bir enerji kaynağı arzında kesinti yaşanması durumunda işbirliği yaparak birbirlerine enerji aktarımı sağlama imkânı bulabileceklerini ve bu sayede krizlerin daha kolay aşılabileceğini düşünmektedir (Karimov, 2016: 85). AB'nin enerji güvenliği konusunda uygulayacağı ikinci politika, enerji bağımlılığı olan ülkelerle ilişkilerini sürdürmek ve enerji güvenliğini sağlamak için alternatif çözümler ve kaynaklar sunmaktır. AB, bu politika çerçevesinde üçüncü ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarda tarafsız kalmayı tercih ederek çözüm üretmeye odaklanmayı hedeflemektedir. Birlik, enerji güvenliğini sağlamak için sürekli olarak enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabası göstermektedir. Özellikle enerjiye daha fazla bağımlı olduğu ülkeler için alternatif kaynaklar araştırmakta ve bu ülkelerle anlaşmalar yapmaya çalışmaktadır. Enerji güvenliği alanında uygulanacak üçüncü politika, enerji kaynaklarının stoklanmasıdır. AB, bu politika aracılığıyla enerji krizlerinin zamanında ve belirli bir süre boyunca mevcut stoklarla yönetilebileceğine inanmaktadır (Akdoğan, 2008: 42)

Enerji arz güvenliği, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından, enerjinin çeşitli şekillerde, yeterli miktarlarda ve uygun fiyatlarla temin edilebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Daniel Yergin'in tanımına göre ise enerji arz güvenliği, yeterli arzın uygun bir fiyattan sağlanabilmesidir (Yergin, 2006: 72).

2000 yılında Avrupa Komisyonu, "Enerji Arz Güvenliği için Avrupa Stratejisi" adında bir Yeşil Kitap hazırlamıştır. Bu kitapta, AB'nin enerji arz güvenliği için uzun vadeli bir strateji oluşturmalarının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu stratejinin amacı, piyasalarda enerji ürünlerinin kesintisiz fiziksel erişiminin sağlanması, çevresel kaygılara saygılı

olunması, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olunması ve tüm tüketiciler için uygun fiyatlı enerjiye erişimin sağlanmasıdır. Enerji arz güvenliği, çok boyutlu bir yaklaşımla sağlanması gereken bir kavramdır. Bu boyutlar, Şekil 1'de gösterilen şekilde ele alınmaktadır.

Şekil 1: Enerji Arz Güvenliği Boyutu

Kaynak: (Aydın, 2014: 35)

Tahminlere göre, AB'nin toplam enerji talebinin yarısından fazlası 2030 yılında %70 civarında dışa bağımlı hale gelecektir. AB, her geçen gün artan enerji tüketimi ve yerli üretimin bu talebi karşılayacak seviyede olmaması nedeniyle enerji arz güvenliğini tehdit altında hissetmektedir. Birliğin enerji ihtiyacının artması, AB'nin arz güvenliği için tedbirler almasını zorunlu hale getirmektedir. 1970'li yıllardaki petrol krizleriyle başlayarak, AB düzeyinde enerji arz güvenliği sorunu gündeme gelmiştir. Daha sonra yaşanan petrol krizleri, Körfez Savaşları, Sovyet İmparatorluğu'nun dağılması, 11 Eylül saldırıları ve Irak Savaşı gibi olaylar, dünya çapında enerji güvenliğini etkilemiş ve AB'nin arz güvenliğini de ciddi şekilde etkileyen unsurlar olmuştur. 2009 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan kriz, AB'nin enerji arz güvenliği sorununun ne kadar ciddi olduğunu ve Birliğin bu tür krizlerde kendi enerji arz güvenliğini garanti altına almanın ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Rusya-Ukrayna krizi, kısa süreliğine birçok üye devletin doğalgazında %30 gibi kesintilere neden olmuştur. 2009 yılında Ukrayna-Rusya arasında yaşanan ikinci bir kriz, AB'nin arz güvenliği

konusunda acil çözümler üretmesini sağlamış ve bu tür krizlerin yaşanmaması için yeni enerji politikalarının belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Yorkan, 2009: 29).

2.1.3. AB Enerji Politikasının Amacı ve Hedefleri

AB enerji politikasının merkezinde tüketiciler yer almaktadır. Tüketicilere daha ucuz enerji sağlamak, daha iyi ve kesintisiz hizmet sunmak AB enerji politikasının ana hedeflerindendir. Doğal olarak, bu politikanın dayandığı bazı temel ilkeler vardır. Bu ilkelerin tamamı birbiri ile etkileşim halinde ve birbirini tamamlayıcı niteliğindedir. Enerji yönündeki araştırmaları iç piyasanın doldurulması, arz güvenliğinin sağlanması ve etkin talep yöntemiyle ilgili konular yakından etkilemektedir. (Durmaz, 2015). AB enerji politikasının temel hedefleri, rekabet edebilirliği sağlamak, enerji arz güvenliği ile çevre arasında denge kurmak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğal gazın payını artırmak, nükleer santraller için güvenlik koşullarının sağlanması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimindeki payının artması olarak belirtilebilir (Aytüre, 2013: 36-37).

Avrupa Komisyonu, Birliğin enerji politikası, reform ve yeniden organizasyon yoluyla yeni bir “Avrupa Enerji Birliği” ne dönüştürme amacı kapsamında, ilk etapta 1 Kasım 2014 yılında Enerji Birliği’nden sorumlu bir Başkan Yardımcısı atamış, 25 Şubat 2015 tarihinde ise “İleriye Dönüş İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli Bir Enerji Birliği için Çevre Stratejisi yayımlamıştır (<https://www.ab.gov.tr>)

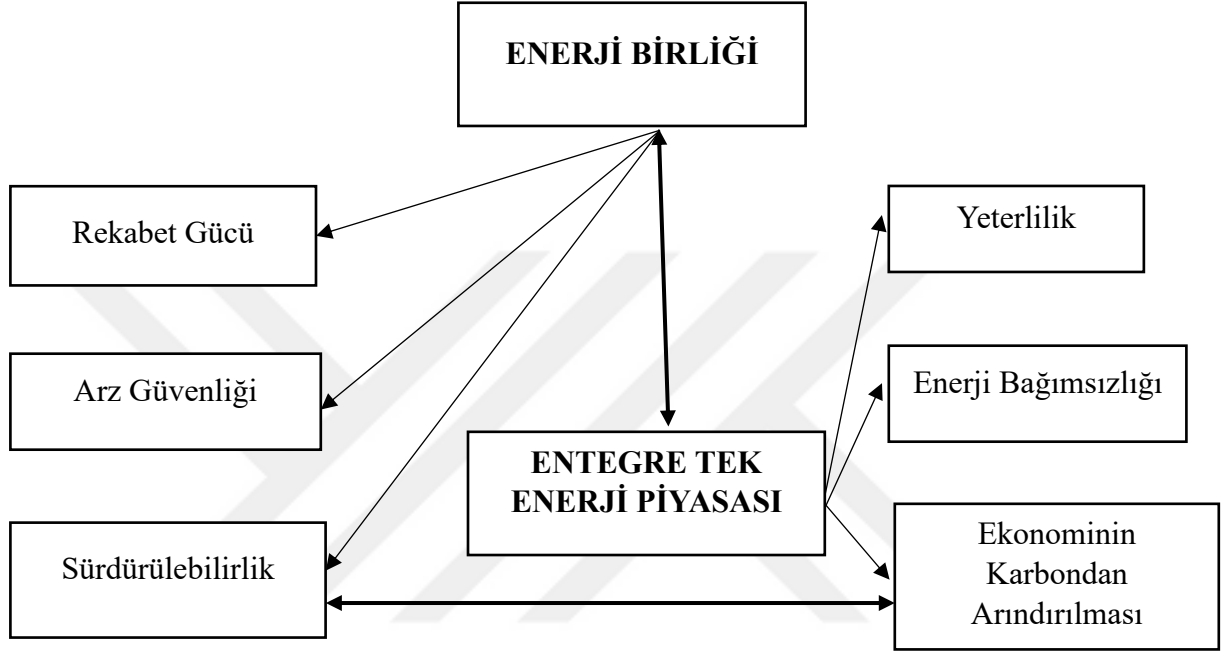
Bu amaçlar doğrultusunda AB, enerji piyasalarının liberalleştirilmesi, enerji altyapısının geliştirilmesi, enerjiyi tüketen ve üreten aktörler arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması gibi çeşitli politikalar ve düzenlemeler uygulamaktadır. Bunun yanı sıra AB, uluslararası düzeyde enerji politikaları geliştirmekte ve enerji alanında uluslararası işbirliğini teşvik etmektedir.

Enerji Birliği Çerçeve Stratejisi olarak kabul edilen belgede, enerji güvenliğini, sürdürülebilirliği ve rekabet edebilirliği artırmaya yönelik birbirini tamamlayan ve birbiriyle yakından ilişkili beş öncelik aşağıda sıralanmıştır (Durmaz, 2015: 6).

- Enerji arzı güvenliğinin sağlanması
- Tam bütünleşerek Avrupa enerji pazarının oluşturulması
- Enerji talebini azaltmaya yardımcı olmak için enerji verimliliğini artırma

- Ekonominin karbondan arındırılması
- Araştırma, yenilikçi ve rekabetçilik

Şekil 2: Enerji Birliği'nin Ana Hedefleri

Kaynak: (Dumitrescu, 2017: 25).

Rekabet Gücü: Raines ve Tomlinson'a (2016) göre, AB'nin petrol piyasasındaki son gelişmelere yanıt vermek ve bunların Avrupa Birliği'ndeki işletmeler ve tüketiciler üzerindeki etkilerini değerlendirmek için "belirli bir enerji stratejisine" ihtiyacı vardır. Herhangi bir stratejinin ABD ve Çin gibi diğer büyük enerji ithal eden ülkelerle gelecekteki işbirliğini hesaba katmasını ve Orta Doğu gibi bölgelerde istikrar taahhüdünün nasıl gelişebileceğini değerlendirmesini tavsiye etmektedirler. Onlara göre strateji, elektrikli araçlar gibi yeni teknolojilerin ve gelecekteki iklim normallerinin orta vadede petrol talebini nasıl etkileyebileceğini dikkate almalıdır. AB petrol şirketlerinin terk edilmiş varlıklara ilişkin riskle karşı karşıya olup olmadığını ve bunun Avrupa mali piyasaları üzerindeki etkilerini içermelidir (Raines ve Tomlinson, 2016).

Buradaki zorluk, küresel enerji kaynakları için rekabetin arttığı bir dönemde AB'nin şirketler için cazip bir pazar olarak kalması gerektiğidir. Yenilenebilir enerji yatırım fırsatlarıyla AB'nin lider konumunun tehdit altında olduğu düşünülürse, AB enerji

piyasasındaki rekabet gücünü yenilikçi teknolojilerle güçlendirmenin yollarını aramaktadır (British Petroleum, 2017).

Arz Güvenliği: Avrupa Komisyonu (2022), enerji güvenliğinin unsurlarını ve "Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi" Tebliğindeki kilit rakamları ortaya koymuştur. Ana güvenlik açığı, AB'nin enerji tüketiminin %57,5'ünü ithal etmesidir. Enerji ithalatına bağımlılık petrol ve petrol ürünleri (%97), doğal gaz (%83,6) ve daha az ölçüde katı fosil yakıtlar (35,8). Bazı Üye Devletler diğerlerinden daha savunmasızdır; bu özellikle Baltıklar ve Doğu Avrupa gibi daha az bütünleşmiş ve bağlantılı ülkeler için geçerlidir. Enerji arz güvenliğinin en acil zorluklarından biri, tek bir dış tedarikçiye olan güçlü bağımlılıktır. Bu özellikle doğal gaz için doğrudur. Ancak altı Üye Devletin tüm doğal gaz ithalatları için tek dış tedarikçi olarak Rusya'ya bağlı olması ve bu ülkelerden üçünün dörtte birinden fazlasını karşılamak için ithal doğal gaz kullanması durumunda elektrik için de geçerlidir (European Commission, 2022).

AB uzmanlarına göre, kaynak ülkelerde iyi bir yönetim, hukukun üstünlüğü ve yatırımların yanı sıra yakıt tedarik kaynaklarının ve geçiş güzergâhlarının daha fazla çeşitlendirilmesi gerekmektedir. AB politika hedefleri, Orta Asya, Kafkaslar ve Afrika'nın yanı sıra Doğu Ortaklığı ve Akdeniz Birliği aracılığıyla desteklenmektedir. AB, yenilenebilir enerji, düşük karbon teknolojileri ve enerji verimliliğinin yanı sıra şeffaf ve iyi düzenlenmiş küresel pazarları teşvik etmek için Çin, Hindistan, Japonya ve ABD'den de ortaklar aramaktadır. Sonuç olarak, Avrupa Komisyonu'nun tepkisi, iç ve dış boyutları birleştiren bir AB enerji politikasıdır.

Sürdürülebilirlik: Avrupa Komisyonu'nun vizyonu enerji birliğinin sürdürülebilir, düşük karbonlu ve iklim üzerinde olumsuz etkileri olmayan bir ekonomi olarak görülmesidir. Avrupa Komisyonu (2015), çevresel biyokütle ve biyoyakıtların üretimi ve kullanımı ile veri depolama çözümleri de dahil olmak üzere yenilenebilir enerjide yeni nesil teknolojiler için araştırma ve yenilik için yeni bir stratejinin enerji birliğini desteklemesi gerektiğini vurgulamaktadır (European Commission, 2015). Yenilenebilir enerji teknolojileri de dahil olmak üzere sürdürülebilir enerji teknolojilerinin teşviki, enerji verimliliğini artırmak için tasarlanmıştır. Yenilenebilir enerji maliyetleri son yıllarda azaldı ve düşmeye devam etmektedir ve bu teknolojilerin çoğu ya ekonomik olarak rekabetçi ya da bu hedefe ulaşmaya yakındır (Dumitrescu, 2017: 26).

AB Enerji Politikasının amacı, sürdürülebilir, güvenli ve rekabetçi bir enerji sektörünün oluşturulmasıdır. Bu politika, enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin desteklenmesi gibi hedeflere odaklanmaktadır (Oruç, 2020: 67).

- **Enerji Arz Güvenliği:** AB, enerji arzının güvence altına alınması için enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve dışa bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Birlik, enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde temin edilmesi ve enerji tedarikinde kesintilerin önlenmesi için stratejik stoklama, kriz yönetimi ve enerji güzergahlarının çeşitlendirilmesi gibi önlemler almaktadır.
- **Enerji Verimliliği:** AB, enerji verimliliğinin artırılmasını ve enerji tüketiminin azaltılmasını teşvik etmektedir. Bu, enerji kaynaklarının daha etkili ve verimli kullanılmasıyla ekonomik avantajlar elde edilmesini sağlamaktadır. AB'nin enerji verimliliği politikaları, binaların enerji performansının iyileştirilmesi, enerji yoğun endüstrilerin modernizasyonu ve enerji verimli ulaşım sistemlerinin teşvik edilmesi gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.
- **Yenilenebilir Enerji:** AB, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi ve fosil yakıtlara olan bağımlılığın azaltılması için çaba sarf etmektedir. AB'nin yenilenebilir enerji politikaları, rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, hidroelektrik enerji, biyokütle ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesini desteklemekte ve bu alanda yatırımları teşvik etmektedir.
- **Çevresel Sürdürülebilirlik:** AB, enerji politikalarının çevresel sürdürülebilirlik ilkesine uygun olmasını sağlamaktadır. Fosil yakıtlara dayalı enerji üretimi ve kullanımının çevresel etkilerini azaltmak için emisyon azaltma hedefleri belirlemekte ve enerji sektöründe temiz teknolojilere geçişi teşvik etmektedir.

AB'nin enerji politikası, güvenilir enerji arzının sağlanması ve fiyatların makul seviyede tutulması amacıyla Birlik içinde daha bütünleşik ve rekabetçi bir Avrupa enerji pazarı olan Enerji Birliği'nin oluşturulması yolunda çaba sarf ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, sera gazı salımlarının

azaltılması ve enerji verimliliğinin teşvik edilmesi için politikaların geliştirilmesi de hedeflenmektedir. AB, enerji kaynaklarını güvenli bir şekilde çeşitlendirirken yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin bir şekilde kullanılmasıyla hem daha ekonomik hem de ülke içinde enerji ihtiyacının karşılanabileceği bir seviyeye ulaşmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla ithal enerjiye olan bağımlılığı azaltma çabasıdadır. AB, tek bir enerji pazarı oluşturarak ulusal enerjinin sınırlar boyunca serbestçe akmasını ve enerji sağlayıcılarının AB genelinde rekabet edebilirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Böylece daha az teknik ve düzenleyici engellerle enerji sektöründe daha verimli bir yapı sağlanmaktadır (Energy Policy, 2022).

AB, fosil yakıt piyasalarını adil bir denge içinde tutmayı ve çevre ile iklimi korumayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, yeni kaynaklar ve teknolojilerin kullanılması, özellikle şeyl gazı çıkarımı gibi, çevresel etkileri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmektedir. AB, yenilenebilir enerji direktiflerine uyumlu olarak ulusal hedeflere ulaşmak için çalışmaları koordine etmekte ve alternatif enerji kullanımını ulaşımda teşvik etmektedir. Ayrıca, nükleer enerji alanında önemli bir paya sahip olan AB, faaliyetlerini nükleer reaktörlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde işletilmesini sağlamaya odaklanmaktadır. Radyoaktif atıkların etkin bir şekilde yönetilmesi ve nükleer malzemelerin yalnızca meşru amaçlar için kullanılmasına dikkat edilmesi büyük önem taşımaktadır (European Commission: Policy Energy). AB, inovasyon ve enerji teknolojisi stratejisini enerji politikasının ayrılmaz bir parçası olarak benimsemektedir. AB, enerji teknolojilerini ve inovasyonu daha fazla geliştirme amacı taşımaktadır. Bu çabaların, stratejik çıkarlar temelinde ülkesel düzeyde getiriler sağlamasının yanı sıra küresel düzeyde iklim ve çevre sorunlarının çeşitli enerji kaynaklarına bağlı olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik hedefleri bulunmaktadır. Düşük karbonlu teknolojiler, örneğin güneş enerjisi, rüzgar enerjisi veya karbon yakalama ve depolama (CSS), sera gazı emisyonlarını azaltma, sürdürülebilir enerji gelişimini destekleme, istihdam oluşturma, ekonomik büyüme ve dış enerji tedarikçilerine olan bağımlılığı azaltma gibi konularda büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu alandaki yenilikler genellikle yüksek bir ekonomik seviyeyi gerektirirken aynı zamanda riskli ve yavaş bir gelişme süreci gösterir, bu nedenle daha fazla AR-GE çalışması yapılması gerektiği stratejik bir öneme sahiptir. Bu çerçevede, AB için Trans-Avrupa Ağları (TEN-E) stratejisi, alternatif enerji kaynaklarının (örneğin Hazar Bölgesi, Orta Doğu vb.) bölgeye aktarımı için Avrupa'nın enerji altyapısını genişletme, güçlendirme ve ulusal sınırları aşan ağlar oluşturma çabalarına odaklanmayı

hedeflemektedir. Bu strateji aynı zamanda Birliğin enerji kaynaklarına ve hatlarına ilişkin tek ülke tekelini kırmak amacıyla çalışmalar yürütme gerekliliğini de içermektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 2016)

AB'nin enerji kaynaklarının dış güvenliğini artırmak için, aşağıdaki hedefleri izleyen tutarlı bir yaklaşımın benimsenmesi önemlidir: (An External Policy to Serve Europe's Interests: Paper From Commission /SG/HR for the European Council, 2006).

- Enerji yatırımı ve ticareti için karşılıklı yarar sağlayan, açık, şeffaf, ayrımcı olmayan ve istikrarlı yasal koşullar yaratmak amacıyla, üçüncü ülkelerle enerji ortaklıkları yoluyla enerji sektöründe şeffaflığın ve gelişmiş yönetişimin teşvik edilmesi,
- Üretici ülkelerde üretim ve ihracat kapasitelerinin geliştirilmesi, üretici ve transit ülkelerde enerji ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi,
- Avrupalı şirketlerin üçüncü ülkelerdeki yatırımları için ortamın iyileştirilmesi ve enerji kaynaklarının üretimi ve ihracatının AB sanayisine açılması,
- Ayrımcı olmayan geçiş ve ihracat boru hattı altyapısına üçüncü taraf erişimi yoluyla enerji ticareti için koşulların iyileştirilmesi,
- Fiziksel ve çevresel güvenliğin yanı sıra enerji altyapısı güvenliğinin artırılması,
- Enerji verimliliğinin, biyoyakıtlar dahil olmak üzere yenilenebilir enerjilerin kullanımının, düşük emisyon teknolojisinin ve dünya çapında rasyonel enerji kullanımının teşvik edilmesi,
- İlgili Kyoto Protokolü mekanizmalarının uygulanması,
- Enerji ithalatının ürün ve ülke bazında çeşitlendirilmesi,
- Nükleer silahların yayılmasını önleme taahhütleri doğrultusunda ve EURATOM anlaşması hükümlerini dikkate alarak, nükleer seçeneği seçen ülkelere zenginleştirilmiş uranyum tedariki için uluslararası bir rejim oluşturmak,
- Stratejik yedek stokların teşvik edilmesi ve ortak ülkelerle ortak hisse sahipliğinin teşvik edilmesi.

Dış cephede, AB, benzeri görülmemiş düzeyde bir belirsizlikle işaretlenmiş uluslararası bir enerji manzarasıyla karşı karşıyadır. Uluslararası enerji rekabeti giderek siyasi bir hal alırken, AB ithal enerji politikasında çok sınırlı yetkilerle aciz kalmıştır. Şimdiye kadar, enerji politikasının dış stratejik boyutu, esas olarak AB Üye Devletlerinin ayrıcalığı olarak kalmıştır. Sonuç olarak, Avrupa Birliği, farklı enerji kaynaklarının ve coğrafi kökenlerin seçimine ilişkin ortak bir strateji geliştirmek için mücadele etmektedir.

2.1.4. Yeni Enerji Politikalarını Belirleyen Problemler

Coğrafi olarak kaynak çeşitliliğinin sağlanması, Avrupa Birliği'nin dışa bağımlılığının potansiyel risklerini en aza indirme konusunda önemli bir konu olarak kabul edilmiştir.

Günümüzde, AB'nin enerji politikasının hedefleri; rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir denge sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, kömürün toplam enerji tüketimindeki oranını düşürmeden korumak, doğalgazın toplam enerji talebindeki payını artırmak, nükleer enerji santrallerinin maksimum güvenlik koşullarını sağlamak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının üretim ve tüketim oranını artırmak gibi hedefler belirlenmiştir (Commission of the European Communities, 2018).

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşı, enerji piyasasını oldukça etkilemektedir. AB ülkeleri, artan fiyatlar ve arz kıtlığıyla mücadele etmek için eylemleri yakından koordine etmektedir. 2021'in ikinci yarısından itibaren AB'de ve dünya genelinde enerji fiyatlarında sert bir artış yaşandı. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik sebepsiz ve haksız saldırganlığının bir sonucu olarak yakıt fiyatları daha da yükselmesi ve bu da AB'de enerji arzının güvenliği ile ilgili endişelere yol açmaktadır. Rusya'nın birkaç AB üye ülkesine gaz dağıtımını askıya alma kararı durumu daha da etkilemektedir.

Rusya, AB'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Rusya, sahip olduğu doğal gaz ve petrol sayesinde hem bölgesinde hem de dünya sahnesinde söz sahibi bir ülkedir (Yurtsever, 2019: 40). Enerji piyasasında Rus doğal gazı ve petrolünün hakimiyeti, AB ülkelerini zaman zaman enerji krizlerine maruz bırakmaktadır. Özellikle Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan siyasi ve askeri gerilimler, AB ülkelerine doğalgaz arzında aksamalara neden olmaktadır. Doğal gazın Ukrayna üzerinden akışı ve Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışmaların devam etmesi AB'nin enerji arzını olumsuz etkilemektedir. Rusya enerjiyi AB ülkelerine karşı bir yaptırım ve güç unsuru olarak kullanmaktadır.

Ukrayna'daki Savaş Avrupa'da Enerji Güvenliği İçin Ne Anlama geleceğine dair öngörüler şöyle ifade edilmektedir: İleride olacaklar için öngörüler (The Conference Board, 2022);

- Rusya şu anda Avrupa'ya karşı koz sağlamak için fosil yakıtları kullanabilir, ancak bu koz zamanla kaybolacaktır. Birleşik Krallık, ABD hükümeti tarafından açıklanan benzer planlar doğrultusunda, 2023 yılının sonuna kadar Rus petrol ithalatını sonlandıracağı belirtilmektedir.
- AB ülkeleri Rusya'dan aldıkları doğal gazla olan bağımlılıklarını azaltmak isterken, ABD ve Kuzey Afrika'dan daha fazla ithalat yapacaklar. Bazı ülkelerin kömür kullanımını artırması ve daha fazla kömür ithal etmesi muhtemeldir. Bu geçiş aksamalara neden olacak ve muhtemelen enerji azaltımı ve verimlilik önlemlerine daha fazla vurgu görülecektir.

Ukrayna'da savaş gelişirken, Avrupalı siyasi liderler Rus hükümetinin gücünü ve mali durumunu baltalamanın yollarını aramaktaydı. Enerji kritik bir konu haline geldi; Rusya'nın petrol ve gazını satın almak, savaşı finanse etmeye yardımcı olur, ancak satın almamak, şimdiye kadar görülmemiş düzeylerde olan enerji maliyetlerini artıracaktır.

Bu, Avrupa'daki politikacıların Rus enerjisine olan güvenlerini kırmaktan ilk kez bahsetmeleri değil. 2014 yılında, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından Avrupa Konseyi, enerji verimliliğini artırarak ve yerel kaynakları çeşitlendirip geliştirerek gaz ithalatını azaltma çabalarını destekledi. Ancak, Avrupa'da enerji altyapısını çeşitlendirmek ve modernize etmek için çok az adım atılmıştır.

AB, hâlâ her zamanki gibi Rus fosil yakıtlarına bağımlı olmaya devam etmektedir. 2021'de enerji, AB'nin Rusya'dan en çok ithal ettiği ürün oldu ve bölgenin toplam ithalatının %62'sini oluşturdu (IEA, 2022).

AB, 2022 yılında Rusya'nın fosil yakıt ithalatını üçte iki oranında azaltma planlarını açıkladı. REPowerEU stratejisi, binaları daha enerji verimli hale getirmek için daha fazla çatı güneş panelleri, ısı pompaları ve diğer enerji tasarrufu teknolojilerinin kurulumunu içerir; yenilenebilir enerji kaynaklarına izin verilmesinin hızlandırılması, endüstrinin karbondan arındırılmasının hızlandırılması; biyometan üretimi için AB hedefinin ikiye katlanarak 35bcm'ye çıkarılması; yenilenebilir hidrojen ithalatını artırmak ve diğer ülkelerden gaz

tedarik etmektir. Avrupa Komisyonu, "Bizi açıkça tehdit eden bir tedarikçiye güvenemeyiz" dedi.

Avrupa Yeşil Mutabakat'tan sorumlu Komiseri Frans Timmermans, "Arz güvenliğini sağlamak için kendi enerji kaynaklarınızı yaratmak en akıllı ve en acil seçimdir". (IEA, 2022).

IEA'nın planı, 2050'ye Kadar Net Sıfıra Giden Yol Haritasındaki birçok unsuru içermektedir AB'nin kendisini Rus gazından daha da hızlı bir şekilde vazgeçirmesi için başka seçenekler olduğunu, ancak bunların "önemli ödünler" vereceğini belirtmektedir. Örneğin Avrupa, kömürle çalışan filosunun kullanımını veya mevcut gazla çalışan enerji santrallerinde petrol gibi alternatif yakıtların kullanımını artırabilir ve bu da Rusya'dan yapılan gaz ithalatını nispeten hızlı bir şekilde yarıdan fazla değiştirebilir. Ancak, bu seçenekler Avrupa Yeşil Mutabakatı ile uyumlu değildir ve bu nedenle IEA bunları desteklememiştir.

AB'nin enerji krizine verdiği yanıtın ana hedefleri şunlardır (European Council, 2022):

- AB tüketicileri için karşılanabilir ve rekabetçi enerji sağlamak,
- Acil durumlarda AB'nin enerji güvenliğini ve hazırlığını artırmak,
- AB ülkelerinin enerji direncini ve özerkliğini güçlendirmek.

Bu amaçla, AB ülkeleri aşağıdaki konularda birlikte çalışmaktadır (European Council, 2022):

- Aşırı yüksek gaz fiyatlarının sınırlandırılması,
- Dayanışmayı geliştirmek ve arzı paylaşmak,
- Haneler ve işletmeler için enerji maliyetlerinin düşürülmesi,
- AB'nin enerji bağımlılıklarını azaltmak,
- Gaz tedarikini güvence altına almak,
- Yeşil geçişi hızlandırmak.

2.1.4.1. Aşırı Yüksek Gaz Fiyatlarının Sınırlandırılması

AB ülkeleri, AB içindeki olağanüstü yüksek gaz fiyatları dönemlerini sınırlayacak ve bu sayede fiyat artışlarının vatandaşlar ve ekonomi üzerindeki etkisini azaltacak bir piyasa düzeltme mekanizması konusunda anlaşmışlardır. Gaz fiyatlarının istisnai seviyelere ulaştığı durumlarda, gaz işlemleri için bir üst fiyat sınırı uygulanacaktır.

Üye devletler, türev sözleşmelere uygulanacak bir mekanizmanın nasıl çalışacağı konusunda anlaştılar. Bu mekanizma, bir ay önce başlayacak, üç ay sürecek ve bir yıl sonunda sona erecek. 15 Şubat 2023 tarihinden itibaren devreye girecek olan bu mekanizma, önceden tanımlanmış kurallar çerçevesinde devre dışı bırakılabilir veya askıya alınabilir. AB enerji bakanları, vatandaşları ve ekonomiyi aşırı yüksek gaz fiyatlarına karşı korumak amacıyla bir Konsey düzenlemesi üzerinde siyasi bir anlaşmaya vardılar. Bu yönetmelik, enerji arz güvenliğini ve finansal piyasaların istikrarını korurken, AB'de dünya piyasa fiyatlarını yansıtmayan aşırı yüksek gaz fiyatlarının olumsuz etkilerini sınırlamayı hedeflemektedir.

2.1.4.2. Dayanışmayı Geliştirmek ve Arzı Paylaşmak

AB ülkeleri, enerji fiyatlarının dalgalanmaya devam ettiği bir dönemde, AB genelinde dayanışmayı artırmak ve toplu gaz alımını daha etkili bir şekilde koordine etmek için önlemler konusunda anlaşmışlardır.

Yeni tedbirler, üye devletler ve enerji şirketlerinin küresel piyasalarda ortaklaşa gaz satın almalarını mümkün kılacaktır. Talebin AB seviyesinde bir havuzda toplanması, AB ülkelerinin küresel piyasalarda gaz satın alma konusunda daha iyi bir kaldıraca sahip olmalarını ve üye devletlerin bu süreçte birbirlerinden daha yüksek teklif vermemelerini sağlayacaktır.

Yeni kurallar, AB ülkeleri arasındaki dayanışma anlaşmalarını da ilerletecektir. Henüz başka bir AB üyesi ülke ile anlaşması olmayan ülkeler, ihtiyaç halinde dayanışma talebinde bulunabilecektir.

Ayrıca, yeni düzenleme, Sıvılaştırılmış Doğal Gaz işlemlerinde istikrar ve öngörülebilirlik sağlayacak olan ve Başlık Transfer Tesisi (TTF) ile uyumlu olan yeni bir fiyat kriterini tanıtmaktadır.

2.1.4.3. Haneler ve İşletmeler İçin Enerji Maliyetlerinin Düşürülmesi

Yüksek enerji fiyatları ister aileler ister şirketler olsun, AB tüketicilerini olumsuz etkilemektedir. Tüketicileri artan maliyetlerden kurtarmak için AB tarafından koordine edilen önlemler acil ve gereklidir.

Ekim 2022'de AB ülkeleri, yüksek enerji fiyatlarını ele almak ve enerji krizinden en çok etkilenen vatandaşlara ve işletmelere yardımcı olmak için bir acil durum düzenlemesi kabul etti. Kurallar rekor sürede kabul edildi.

Düzenleme üç acil önlemi içeriyor:

- Elektrik kullanımını azaltma
- Elektrik üreticilerinin gelirlerini sınırlama
- Fosil yakıt işletmelerinden dayanışma katkısı temini

Elektrik tüketiminin azaltılmasının AB elektrik fiyatları ve bunun sonucunda tüketicilerin enerji faturaları üzerinde olumlu bir etkisi olması beklenmektedir. AB ülkeleri yoğun saatlerde toplam elektrik kullanımını en az %5 oranında azaltacak, bu da elektrik üretiminde kullanılan gaza olan talebi azaltacak ve dolayısıyla fiyatların düşmesine yardımcı olacaktır.

Yeni kurallar, üye devletlerin enerji sektörünün fazla kârından fon toplamasına ve bunları AB'deki en savunmasız kişi ve şirketlere yeniden dağıtmasına olanak tanıyacak ve faturalarını ödemekte zorlananlara doğrudan destek sağlayacaktır.

2.1.4.4. AB'nin Enerji Bağımlılıklarını Azaltmak

Mart 2022'de devlet ve hükümet başkanlarının gayri resmi bir toplantısında, 27 AB üye ülkesinin liderleri ortaklaşa, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve AB'nin 2050 iklim hedefleri ışığında AB'nin Rus fosil yakıtlarına bağımlılığını aşamalı olarak kaldırmaya karar verdiler.

Mart ayındaki toplantıda kabul edilen Versailles Deklarasyonu ile liderler, Rusya'dan yapılan ithalatı aşağıdaki yollarla kademeli olarak azaltma konusunda anlaştılar (European Council, 2023):

- Fosil yakıtlara olan genel bağımlılığın azaltılması,
- Sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) dahil olmak üzere enerji kaynaklarının ve yollarının çeşitlendirilmesi,
- Yenilenebilir enerji ve hidrojen gelişimini hızlandırmak,
- AB enerji ağları arasındaki ara bağlantıların iyileştirilmesi,
- Artan enerji verimliliği,

2020'de AB'de mevcut tüm enerjinin yarısından fazlası ithalattan geldi ve Rusya, AB'nin ana fosil yakıt tedarikçisi oldu. AB'nin Rus yakıtlarına bağımlılığını azaltmak, özellikle enerji kıtlığı durumunda AB'nin enerji direncini ve özerkliğini güçlendirmenin anahtarıdır ve ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi hızlandırmak için bir fırsat sağlamaktadır.

Liderlerin Rusya'dan ithalat yapmama? kararlarını uygulamaya yönelik bir plan geliştirme çağrısına yanıt olarak Komisyon, Mayıs 2022'de REPowerEU planını sundu. Plan kapsamında AB, tüm AB ülkeleri ve bazı Avrupalı ortaklar için koordineli ortak enerji alımlarını destekleyen gönüllü bir AB Enerji Platformu oluşturmuştur (European Council, 2023):

Uluslararası ortaklarla enerji tedariki konusunda yeni anlaşmalara varıldı (European Council, 2023):

- ABD ve Kanada, AB'ye LNG teslimatını artırdı.
- Norveç daha fazla gaz sağlamaktadır.
- Azerbaycan ile işbirliği yoğunlaşmaktadır
- İsrail ve Mısır'dan yeni teslimatlar planlanmaktadır.

2.1.4.5. Gaz Tedarikini Güvence Altına Almak

Rusya'nın bazı AB ülkelerine gaz tedarikini durdurmasıyla birlikte, gaz tedariki daha az tahmin edilebilir hale geldikçe, Konsey aşağıdakiler için acil önlemler aldı:

- Kış için güvenli gaz kaynağı bulmak
- AB'de doğalgaz talebini azaltmak.

Haziran 2022'de Konsey, depolama tesislerinin soğuk mevsimden önce doldurulmasını sağlamayı amaçlayan gaz depolamaya ilişkin yeni bir yönetmeliği kabul etti: Üye devletlerin topraklarındaki yeraltı gaz depoları, 1 Kasım 2022'ye kadar kapasitelerinin en az %80'ine ve sonraki kışlarda %90'ına kadar doldurulacaktır.

Yeni kurallar, kendi topraklarında depolama tesisleri olmayan ülkelere yardım etmek için üye devletler arasında dayanışma düzenlemeleri de oluşturmaktadır. Bu ülkeler, yıllık yurt içi gaz tüketimlerinin %15'ini başka bir üye ülkede bulunan stoklarda depolamalıdır.

Düzenleme ayrıca, tüm yeraltı gaz depolama sahası operatörlerinin dış müdahale riskinden kaçınmak için zorunlu sertifikalandırmasını sağlamaktadır.

5 Ağustos 2022'de AB ülkeleri, Ağustos 2022 ile Mart 2023 arasındaki dönemde AB'deki toplam gaz talebini %15 oranında azaltmayı kabul etti. (European Council, 2023). Komisyon önerisini sadece iki hafta önce, 20 Temmuz'da sunmuş olduğundan karar rekor sürede kabul edildi.

Yeni kurallar kapsamında AB ülkeleri, gaz talebini belirli bir süre için kısmak için - ulusal düzeyde tanımlanan - önlemler almayı kabul etti. Azaltma isteğe bağlıdır, ancak gaz arzındaki kesintilerin gerekli kılması halinde Konsey, Komisyon önerisi temelinde AB ülkelerini kesinti yapmaya mecbur bırakan bir uyarı mekanizmasını etkinleştirebilir. Böyle bir senaryoda, ülkelerin koşullarına bağlı olarak bazı muafiyetler geçerli olacaktır.

2.1.4.6. Yeşil Geçiş Hızlandırmak

AB ülkeleri, AB sera gazı emisyonlarını azaltmak ve 2050 yılına kadar AB'de iklim nötrlüğü elde etmek için Avrupa Yeşil Mutabakatı hedeflerine bağlı kalmaktadır. Bu, AB'nin enerji sisteminin elden geçirilmesini ve fosil yakıtların daha temiz enerji biçimleriyle değiştirilmesini gerektirir.

Yeşil Mutabakat AB'yi şu noktalara yönlendirecektir:

- Fosil yakıtlara olan bağımlılığın yok edilmesi
- Azaltılmış enerji bağımlılıkları
- Daha temiz bir çevre ve gelişmiş sağlık.

Yenilenebilir kaynaklar enerji geçişinin anahtarıdır. Bunlar mevcut en ucuz ve en temiz enerji şeklidir ve AB içinde enerji üretmek için kullanılabilir ve enerji ithalatına olan bağımlılığı azaltmaya yardımcı olmaktadır.

Haziran 2022'de AB ülkeleri, AB'nin Avrupa Yeşil Mutabakat hedeflerini AB yasalarına dönüştürme planı olan Fit for 55 paketiyle ilgili bir Konsey pozisyonu ("genel yaklaşım") üzerinde anlaşmaya vardı. Şu anda Avrupa Parlamentosu ile müzakere aşamasında olan yeni kurallar, alternatif yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılabilirliğini hızlandıracak ve enerji verimliliğini destekleyecektir.

Aralık 2022'de Konsey, AB'nin yenilenebilir enerji mevzuatına hedefli değişiklikler getiren bir REPowerEU direktifi önerisine ilişkin genel bir yaklaşım benimsedi. Üye devletler, daha düşük çevresel risklere sahip alanlarda kısaltılmış ve basitleştirilmiş izin süreçleri ile yenilenebilir enerji kaynakları için özel "uygulama alanları" tasarlayacaktır. (European Council, 2023).

Konsey, Haziran 2022'de kabul edilen yenilenebilir enerji direktifine ilişkin genel yaklaşımında olduğu gibi, yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin AB'nin brüt nihai enerji tüketimindeki payının 2030'da en az %40 olması hedefini doğruladı.

Bu öneri, AB iklim ve enerji yasalarını Avrupa İklim Yasası'nın 2030 hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan '55'e Uygun' paketi kapsamındaki ikinci grup teklifin bir parçasıdır.

Ulusal düzeyde, AB ülkeleri, kısmen Ekim 2021'de Komisyon tarafından sunulan enerji fiyatları araç kutusundaki AB yönergelerini ve AB devlet yardımı geçici kriz çerçevesini izleyerek, enerji kullanımı için daha yüksek faturalarla karşılaşan vatandaşlara ve işletmelere yardım sağlamak için önlemler almaktadır.

18 Temmuz 2022 yılında Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile yaptığı açıklamada (Europa Kommissionen 2022):

Bakü'de sıcak karşılama için Sayın Başkan'a çok teşekkür ederim. Hızlandırduğunuz ve Avrupa Birliği'ni desteklediğiniz için teşekkür ederiz. Çünkü Rusya'nın Ukrayna'yı acımasızca işgalinden önce, Rusya'nın Avrupa'ya sağladığı gaz artık güvenilir değildi. Avrupa Birliği bu nedenle Rusya'dan uzaklaşmaya ve daha güvenilir, güvenilir

ortaklara yönelmeye karar verdi. Azerbaycan'ı da bunların arasında saymaktan mutluluk duyuyorum. Gerçekten bizim için çok önemli bir enerji ortağsınız ve her zaman güvenilir oldunuz. Yalnızca tedarik güvenliğimiz için değil, aynı zamanda iklim nötr olma çabalarımızda da çok önemli bir ortak oldunuz. Az önce imzaladığımız Mutabakat Zaptı, enerji ortaklığımızı daha da güçlendiriyor.

Mutabakat Muhtıramızdan üç noktayı vurgulamak istiyorum. Birincisi, Azerbaycan'dan Avrupa Birliği'ne gaz arzını iki katına çıkaracağız. Nitekim bu Mutabakat Zaptı ile Güney Gaz Koridoru'nun genişletilmesini taahhüt ediyoruz. Bu, şu anda yılda 8 milyar metreküpten fazla gaz sağlayan Avrupa Birliği için şimdiden çok önemli bir tedarik yolu. Kapasitesini de birkaç yıl içinde 20 milyar metreküpe çıkaracağız. Gelecek yıldan itibaren şimdiden 12 milyar metreküpe ulaşmamız gerekiyor. Bu, Rus gazı arzındaki kesintileri telafi etmeye yardımcı olacak ve Avrupa'nın arz güvenliğine önemli ölçüde katkıda bulunacaktır.

MoU'da çok öne çıkan ikinci nokta, yenilenebilir enerji konusu. Azerbaycan'ın yenilenebilir enerjide muazzam bir potansiyeli var- az önce tanımladınız Sayın Başkan - ve özellikle açık deniz rüzgarı ve yeşil hidrojende. İkili görüşmemizde bunu kapsamlı bir şekilde ele aldık. Bugün Mutabakat Zaptımız ile bu alanda sağlam iş birliğinin zeminini hazırlıyoruz. Dolayısıyla, Azerbaycan yavaş yavaş bir fosil yakıt tedarikçisi olmaktan çıkıp Avrupa Birliği'nin çok güvenilir ve önde gelen bir yenilenebilir enerji ortağı haline gelecek.

Son olarak, gaz konusundaki işbirliğimiz iklim konusundaki sorumluluklarımızla uyumlu olmalıdır. Bu, örneğin metan emisyonlarını içerir. MoU'muz, tüm gaz tedarik zinciri boyunca metan emisyonlarını azaltma taahhütlerini ortaya koymaktadır. Ve tartıştığımız gibi, Sayın Başkan, Azerbaycan'ı şu anda 119 ülke tarafından desteklenen Küresel Metan Taahhüdüne katılmaya şiddetle teşvik ediyorum. Azerbaycan muazzam ilerleme kaydetti ve sunacak çok şeyi var.

2.1.4.6. Yeni Enerji Politikası Eylem Planı

Enerjide stratejik hedeflere ulaşıldığında, Avrupa'nın enerjiyi en etkin şekilde kullanan, düşük karbon salınımına sahip enerji ekonomilerine geçiş yaptığı, endüstriyel değişimin hızlandığı ve daha az karbon tüketen bir endüstrinin ortaya çıktığı bir dönüşüm süreci gözlemlenecektir. Bu süreçte, üretilen ve tüketilen temiz enerjinin önemli ölçüde

arttığı bir değişim gerçekleşecektir. Bu bağlamda, Avrupa'nın rekabet gücünü maksimum seviyeye çıkararak fiyat artışlarını sınırlamak en büyük adımlardan biridir (Frappi, 2013: 49).

Mevcut düzenlemelerle birlikte, yenilenebilir enerji kaynaklarıyla elektrik üretimine geçiş, enerji verimliliğinin sağlanması ve enerji iç pazarında önemli başarılar elde edilmiştir. Bununla birlikte, enerjinin sürdürülebilirliği, arz güvenliğinin sağlanması ve rekabet gücünün artması gibi konularda istenen ilerlemeler sağlanamamıştır (Balaban, 2007: 42). AB'nin belirlediği enerji hedeflerine ulaşabilmesi için okyanus ve denizlerdeki enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, enerji kaynaklarının taşıma ve çıkarılma yöntemlerindeki farklılıkların ortadan kaldırılması ve yeni enerji teknolojilerinin geliştirilmesi için gereken altyapının sağlanması önemlidir. Bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi için bir üç yıllık eylem planı oluşturulması ve enerji sektörüyle ilgili stratejik analizlere destek verilmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler, uluslararası işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu alanda ilerleme kaydetmek için öncelikle titizlikle izleme ve raporlama süreçlerini desteklemek önemlidir. Bu desteğin yanı sıra Komisyon tarafından yapılan güncellemelerin en doğru ve şeffaf şekilde sunulması da büyük önem taşımaktadır (Mammadova, 2018: 119).

Bu önlemlerin üzerinde durulması, Avrupa Birliği'nin sadece düşük karbonlu bir enerji ekonomisine geçiş yapmakla kalmayıp aynı zamanda enerji arz güvenliği ve rekabet gücünün artırılması konusunda destek sağlayacak koşulların ve ortamın oluşmasını sağlayacaktır.

2.1.4.7. Enerji İç Piyasası

Enerji iç pazarının sorunsuz işleyişi ve sürdürülebilirliği için üç temel piyasa etkinliğinin iyileştirilmesi gereklidir. Bu amaçla, belirli koşulların sağlanması önem taşımaktadır. Bu koşullar aşağıdaki başlıklar altında açıklanmıştır (European Commission, 2006).

- Rekabet Gücü: Rekabetçi bir pazarda, ticarethaneler ve bireyler için maliyetleri düşürme, enerji verimliliği sağlama ve sektöre yapılan yatırımları teşvik etme gibi faktörleri içeren bir durumdur. Ülkelerin ve bireylerin yaşam standartlarını yükseltme ve elde edilen bu standartları sürdürme konusunda rekabet gücü en önemli etkidir.

- Sürdürülebilirlik: Rekabet gücünün yüksek seviyede sağlandığı bir pazarda, ekonomik araçların etkin bir şekilde kullanılması ve ticaret düzeneklerinin doğru işleyişi son derece önemlidir. Bu durum, ekonominin sağlıklı bir şekilde işlemesini ve sürdürülebilir bir yapı oluşturmayı gerektirir.
- Enerji Arzı Güvenliği: Enerji iç pazarının etkin bir şekilde işlemesi ve rekabet ortamının oluşması, halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve enerji arzının güvenliğini sağlamak için büyük öneme sahiptir. Farklı enerji kaynaklarına dayalı çeşitlilik, elektrik ve gaz sektörünün rekabet unsurlarının diğer sektörlerden ayrıştırılması, yeni altyapı yatırımlarını teşvik edecektir. Bu durum da işletmeler için verimlilik artışı olarak geri dönüş sağlayacaktır.

Komisyon, enerji iç piyasasında gerçekleştirdiği düzenlemelerle, ülke vatandaşları veya işletmelerin hem iç piyasada yeni iş fırsatları elde etmesini hem de uluslararası ticaret imkanlarına erişim sağlamasını desteklemiştir. Ancak, iletişim ve sektörel rekabetin gereksinimleri konusunda sunulan raporlar, bu alanda yürürlüğe konan politika ve önlemlerin başarılı bir şekilde uygulanmadığını göstermektedir.

2.2. Azerbaycan'ın Enerji Politikası

Azerbaycan, dünya enerji güvenliği açısından önemli bir jeopolitik konuma sahiptir, çünkü kendi enerji kaynaklarının yanı sıra Orta Asya'nın kaynaklarını da Rusya ve İran'a alternatif güzergahlardan Batı'ya taşıyabilmektedir. Bu nedenle, Azerbaycan alternatif enerji yolları ve kaynaklar arayan ülkeler için giderek daha değerli hale gelmektedir. Şahdeniz sahasının keşfiyle, Azerbaycan'ın sadece bir petrol ülkesi olmadığı, aynı zamanda doğal gaz üreticisi olduğu kanıtlanmıştır. Azerbaycan'ın Şahdeniz doğal gazı, 2004 yılında başlayan ve 2006 yılında tamamlanan Bakü-Tiflis-Erzurum Hattı aracılığıyla Türkiye'ye ihraç edilmektedir (Veliev, 2008: 48).

Enerji kaynakları açısından zengin olan Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra benzer bir sorunla karşılaştı. Denizlere çıkış imkanının olmaması nedeniyle Azerbaycan'ın enerji ihracat yolları Rusya üzerinden geçmekteydi. Bu durum, Azerbaycan'ın kendi enerji kaynaklarını Batılı şirketlerin yardımıyla işletmek ve Rusya'ya alternatif enerji ulaşım yolları oluşturmak için yeni çözümlere ihtiyaç duyduğunu göstermekteydi. Aksi takdirde, Azerbaycan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı devam edecek ve ulusal çıkarları

doğrultusunda hedeflerine ulaşması zorlaşacaktır. Bu nedenle, bu durumu değiştirme olasılığı Azerbaycan için büyük bir öneme sahiptir.

Yukarıda belirtilen faktörler göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını sadece Rusya üzerinden dünya pazarlarına çıkarmaya çalışması, Azerbaycan'a baskı uygulayabileceğini göstermektedir. Bu durumu engellemek için, Azerbaycan'ın ulusal çıkarları ve Batılı enerji şirketlerinin çıkarları gözetilerek farklı ulaşım yollarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, siyasi ve ekonomik açıdan güvenilir ulaşım koridorlarının araştırılması ve oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır. Yeni alternatif ulaşım koridorlarına sahip olmak, Azerbaycan'ın devlet kurumsallaşma sürecinde yeni bir aşamaya geçmesini sağlamıştır.

Zaman içinde, Azerbaycan, petrolün yanı sıra doğal gaz kaynaklarını da ihraç etmeye başlamış ve farklı ulaşım koridorlarının kurulmasının önemini vurgulayarak alternatif hatlar arayışını sürdürmüştür. Azerbaycan'ın zengin petrol rezervlerini işletebilmek amacıyla, 1992 yılında Azerneft ve Azneftkimya şirketleri Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) adı altında birleşti. Petrol sahalarının geliştirilmesi için Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (AIOC) ile anlaşma yapıldı. Ayrıca, İran'ın katıldığı ve ABD'nin katılmadığı tek proje olan Şah Deniz Projesi Azerbaycan'ın diğer önemli bir projesidir (İbrahimov, 2012: 127-128).

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), 1994 yılında imzalanan Asrın Anlaşması'nda¹ eleştirilen bir teslimiyetçi pozisyonda bulunmuştur. Ancak, SOCAR'ın değeri arttıkça hem ülke içinde hem de uluslararası alanda etkinliği artmıştır. SOCAR'ın bu konumu, AIOC gibi yabancı şirketlerin önüne geçmiştir. SOCAR başkanı Rövneg Abdullayev'in açıklamaları, Gürcistan, Türkiye, Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri tarafından dikkatle takip edilmiştir. SOCAR yetkilileri, Azerbaycan adı altında Avrupa'daki enerji görüşmelerine ve konferanslara katılmışlardır (www.azerbaijans.com)

¹ "Asrın Anlaşması," 20 Eylül 1994 tarihinde Bakü'deki "Gülüstan" Sarayı'nda imzalanmıştır. Bu anlaşma, Azeri, Çırag, Güneşli yataklarının işlenmesi ve gelir dağılımına ilişkin detayları içeren 400 sayfalık bir sözleşmedir ve dört farklı dilde hazırlanmıştır. "Asrın Anlaşması"na 8 ülkeden (Azerbaycan, ABD, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya, Suudi Arabistan) ait 13 şirket (Amoco, BP, McDermott, Yunocal, SOCAR, LUKoil, Statoil, Exxon, Türkiye Petrolleri, Penzooil, Itochu, Remko, Delta) katılmıştır. Bu anlaşma daha sonra 19 ülkeyi temsil eden 41 petrol şirketi ile 27 daha fazla anlaşmanın imzalanmasına yol açmıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 7 Kasım 2006 tarihinde Brüksel'e yaptığı ziyaret sırasında Avrupa Komisyonu Üyesi Jose Manuel Borroso ile AB-Azerbaycan Enerji Anlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşma, karşılıklı enerji işbirliğini, Hazar kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını ve Azerbaycan yasalarının AB enerji yasalarıyla uyumlu hale getirilmesini öngörmektedir. Aynı zamanda, anlaşma SOCAR'a Avrupa devletlerinin petrol ve gaz sahalarına yatırım yapma fırsatı sunmaktadır (Veliyev, 2007: 8).

Azerbaycan'ın dış politikasında, konsorsiyumlar dışında da önemli konular bulunmaktadır. Ülkenin öncelikli hedefleri, Rusya'nın müdahalesine karşı bağımsızlığını korumak, Karabağ sorununun toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi, Güney Azerbaycan faktörünü göz önünde bulundurarak İran ile ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye ile stratejik işbirliği ve bölgede Rusya'ya karşı denge oluşturmak için Batı devletleriyle yakın ilişkiler kurmaktır (Cafersoy, 2001: 160).

Aşağıda belirtilen dönüm noktaları Azerbaycan'ın enerji politikasında önemli bir rol oynamıştır.

- "Asrın Anlaşması" olarak bilinen anlaşma, 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanmıştır (www.azerbaijans.com)
- Kasım 1999'da İstanbul'da, Ana İhraç Boru Hattı BTC ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır (TC. Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığı)
- 12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında, Bakü-Tiflis-Kars-Erzurum projesi kapsamında 6,6 milyar m³ doğalgaz ithalatıyla ilgili bir anlaşma imzalanmıştır (<https://lib.aliyevheritage.org>).
- 25 Ekim 2011 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) olarak bilinen en geniş kapsamlı enerji projelerinden biri imzalanmıştır (<https://www.iletisim.gov.tr>).

Ortadoğu ve Basra Körfezi'ndeki istikrarsızlık ve enerji politikalarının kullanımıyla ilgili endişeler, Batı'nın Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına yatırım yapma ve bu ülkenin dünya enerji pazarında konumlanmasına fırsatlar sunmuştur. Bununla birlikte, Avrupa'nın Azerbaycan'ın enerji kaynaklarıyla Rusya'nın enerji tedarikini tek başına karşılaması mümkün olmayabilir ve bu durumda bir alternatif sağlayıcı olarak Azerbaycan önemli bir rol oynayabilir. Batı Avrupa ülkeleri enerji ihtiyaçlarını tamamen karşılayamasa da Azerbaycan'ın enerji kaynakları Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamada

önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Beyaz Rusya, Litvanya, Moldova, Slovenya ve Hırvatistan gibi Doğu Avrupa ülkeleri enerji ithalatına daha fazla bağımlıdır. Azerbaycan'ın Türkiye üzerinden Batı'ya doğru enerji projeleriyle kaynaklarını iletmek, bu ülkelerin enerji sorunlarını çözmede yardımcı olacaktır (Cabbarova, 2019: 131).

2.2.4. Azerbaycan'ın Enerji Güvenliği ve Arzı

Azerbaycan'ın enerji güvenliği politikası, Yüzyılın Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan ve 1994'ten bu yana uygulanan yeni petrol stratejilerine dayanmaktadır. Bu politika, ülkenin enerji kaynaklarını etkili bir şekilde yönetme, enerji güvenliğini sağlama ve enerji politikalarını ulusal ve uluslararası düzeyde koordine etme amacını taşımaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın enerji politikası, uluslararası ve iç politika belgelerinde belirtilen önlemler, enerji güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili görevler ve diğer konularla ilgili hususlara da yansımaktadır. Bu belgeler 2003-2014 yılları arasında kabul edilmiştir. (Cafersoy, 2001: 165).

Azerbaycan'da enerji güvenliği politikasının uygulanması çerçevesinde, "Enerji Hakkında" yasası, "Alternatif ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı Hakkında" devlet programı, "2005-2015 Ülkenin Yakıt ve Enerji Kompleksinin Geliştirilmesi" devlet programı, Şah Deniz 2 doğal gaz projesi ve 2016'da kabul edilen Stratejik Yol Haritası gibi belgeler önemli bir rol oynamaktadır. Bu belgeler, enerji sektörünün gelişimine yönelik hedefleri ve politikaları belirlemekte ve uygulamada rehberlik etmektedir (Babayev, 2019: 27). Ayrıca, yakıt ve enerji sektörünün düzgün işleyişini sağlamak için uluslararası standartlara uygun bir altyapı oluşturulmuştur. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi, Enerji Bakanlığı, Azerbaycan Devlet Petrol Fonu ve diğer ilgili kurumlar, enerji sektöründe çalışmalar yürütmektedirler. Bu kurumlar, enerji politikalarının etkin bir şekilde uygulanması ve enerji kompleksinin sürdürülebilirliği için önemli roller üstlenmektedirler (Mehdiyev, 2017: 252).

Sanayi ve Enerji Bakanlığı'nın yıllık raporu ve petrol üretim göstergeleri, Azerbaycan'ın enerji üretiminde petrol ve doğal gazın ana kaynaklar olduğunu göstermektedir. Bu kaynaklar, enerji üretiminin yüzde 99'dan fazlasını oluşturmaktadır. Üretilen petrol ve gazın yaklaşık olarak yüzde 80'i ihraç edilmektedir. Rapor, enerji üretiminin yüzde 68.7'sinin petrol, yüzde 30.8'inin doğal gaz, yüzde 0.5'inin ise yenilenebilir enerji kaynaklarından geldiğini göstermektedir. Azerbaycan, yenilenebilir enerji

kaynaklarının geliştirilmesi ve modernizasyonu için yatırımlar yapmaktadır (Sanayi ve Enerji Bakanlığı'nın Yıllık Raporu, 2022).

Azerbaycan, enerji güvenliği çerçevesinde çevrenin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımıyla ilgili sorunlara çözüm arayışındadır. Çevre sorunları, Azerbaycan'da birçok resmî belgede ele alınmıştır. Ülkenin çevre politikası, mevcut çevresel ve sosyo-ekonomik koşullar tarafından şekillendirilen üç temel konuya odaklanmaktadır. Çevre güvenliği, birincil öneme sahip olduğundan, politika, insan etkisini çevre üzerinde azaltmaya ve sürdürülebilir kalkınma için en iyi uygulamaları kullanarak çevrenin korunmasını koordine etmeye odaklanmaktadır. Dikkate alınan mevcut ve gelecek nesillerin talepleriyle birlikte, politikanın ikinci odak noktası, doğal kaynakların etkin kullanımını içeren yenilenebilir enerji kaynaklarının dahil edilmesidir. Azerbaycan'ın çevre politikasının üçüncü yönlendirici ilkesi ise, ülkenin küresel çevre sorunlarına yönelik ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, bu sorunlara çözüm üretilmesi ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yoluyla çözümler bulmaktır (Aydin, 2019: 2).

Enerji sektörü, modern bir altyapıya büyük bir yatırım gerektiren bir sektördür. Alternatif ve geleneksel enerji kaynakları, iç ihtiyaçları karşılamak için modern altyapıya ihtiyaç duyar. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yakıt ve enerji kompleksinin geliştirilmesine yönelik devlet programı çerçevesinde birçok proje uygulanmaktadır. Çevre koruma hedeflerini desteklemek amacıyla Azerbaycan'da çevre durumunu iyileştirmek için çeşitli önemli yasalar, yasal belgeler ve devlet programları geliştirilmiş ve onaylanmıştır (Najafaliyev, 2021: 65).

Enerji güvenliği, enerji kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılması açısından önemlidir. Azerbaycan genel olarak petrol ihracatçısı bir ülke olarak bilinir, bu da geleneksel enerji kaynaklarının zenginliğiyle ilgilidir. Aynı zamanda ülke, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunda yeterli potansiyele sahiptir ve enerji kaynaklarının verimli kullanımı konusunda çalışmalar yürütmektedir. Ancak, enerji kaynaklarının güvenliğini sağlama konusunda bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Petrol ve gaz üretiminin azaltılması, alternatif enerji kaynaklarının yetersiz gelişimi, petrol boru hatlarının güvenliği, enerji kaynaklarının istikrarı ve verimliliği Azerbaycan'daki temel enerji risklerini oluşturmaktadır (2015-2020 Alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım stratejisi, Erişim Tarihi: 06.06.2023).

Enerji güvenliği, Azerbaycan'da ekonomik kalkınma ve sosyal istikrar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Gelişmiş bir enerji politikası, ekonominin uzun vadeli olarak verimli bir şekilde yönetilmesine olanak tanır. Ancak, sürdürülebilir enerji ihtiyacı, enerji altyapısının modernizasyonu, enerji kaynaklarının verimli kullanımı ve boru hatlarının güvenliği gibi konular ülkenin karşılaştığı riskleri belirlemektedir. Petrol ve gaz üretimindeki azalma, toplam üretimi etkileyerek petrol ve gaz ihracatından elde edilen geliri azaltabilir. Alternatif enerji kaynaklarına sahip olunmasına rağmen, bunların yetersiz kullanımı enerji kaynaklarının verimli kullanımı arasında dengesizlik yaratmaktadır. Petrol boru hatlarının güvenliği ise enerji güvenliği açısından temel bir konudur (Alizada, 2015: 98).

Azerbaycan, enerji güvenliği konusunda stratejik öneme sahip bir ülkedir. Zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması, enerji kaynakları açısından büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Azerbaycan'ın enerji güvenliği ve arzı, çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bölgesel istikrarsızlık ve çatışmalar, Azerbaycan'ın enerji güvenliğini tehdit eden en önemli faktörlerden biridir. Özellikle Karabağ sorunu ve bölgedeki diğer siyasi anlaşmazlıklar, enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde üretim ve ihracatının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu tür çatışmalar, enerji tesislerine ve enerji nakil hatlarına zarar verebilir, tedarik güvenliğini tehlikeye atabilir ve yatırımcıların güvenliğini sarsabilir (Najafaliyev, 2021: 78). Bununla birlikte, Azerbaycan'ın enerji arzını çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini artırmak için çeşitli stratejiler benimsemektedir. Ülke, enerji kaynaklarını farklı ülkelere ihraç etme ve enerji ihracat rotalarını çeşitlendirme çabalarını sürdürmektedir. Özellikle BTC petrol boru hattı ve Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) gibi projeler, Azerbaycan'ın enerji ihracatını çeşitlendirmesine ve alternatif pazarlara erişimini artırmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, uluslararası işbirliği ve ortaklıklar da Azerbaycan'ın enerji güvenliğini desteklemektedir. Ülke, çeşitli enerji projelerinde yabancı şirketlerle işbirliği yapmakta ve uluslararası kuruluşlarla enerji konusunda işbirliği içerisinde bulunmaktadır. Bu şekilde, teknoloji transferi, yatırım ve uzmanlık paylaşımı gibi avantajlardan faydalanan enerji sektörünü geliştirmekte ve enerji güvenliğini sağlamaktadır (Aydın, 2019: 3).

Sonuç olarak, Azerbaycan'ın enerji güvenliği ve arzı, bölgesel istikrarsızlık, siyasi çatışmalar ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gibi faktörlerden etkilenmektedir. Ancak ülkenin çeşitli stratejileri ve uluslararası işbirlikleri sayesinde enerji güvenliğini artırmak ve enerji kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmak için önemli adımlar atılmaktadır.

2.2.5. Enerji Kaynaklarının Nakli Stratejisi

Azerbaycan, zengin petrol ve gaz rezervlerine sahip stratejik bir ülke olup, enerji güvenliğinin hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. 1990'lı yılların başında, Azerbaycan dünyanın önde gelen enerji şirketleriyle stratejik öneme sahip petrol anlaşmaları imzalamış ve ulusal çıkarlara dayalı bir petrol ve gaz kaynağı rotası oluşturmuştur. Bu strateji, enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak ve tek bir taşıma rotasına bağımlı olmamak amacıyla hayata geçirilmiştir. Bölgedeki enerji kaynakları için geliştirilen alternatif ulaşım yolları, Avrupa kıtasının alıcılarının çıkarlarına cevap vermektedir (Erdoğan, 2017: 15).

Enerji, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki işbirliğinin temelini oluşturan bir faktördür. Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerinde bulunan büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinin çoğu henüz tam olarak kullanılmamış durumdadır. Türkiye'nin enerji politikasının merkezinde, bu rezervlerin enerji nakil merkezi haline dönüştürülmesi hedefi bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda birkaç proje geliştirilmekte ve bazıları da hayata geçirilmektedir. Örneğin, BTC petrol boru hattı projesi 2006 yılında tamamlanmış, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) ve Türkiye-Yunanistan doğalgaz hatları ise 2007 yılında tamamlanmıştır.

Harita 1: Azerbaycan'ın Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: (http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/559da2ba967eb82_ek.pdf, Erişim Tarihi, 28.07. 2023).

BTC'nin inşasıyla birlikte Azerbaycan petrolü, Türkiye'nin Akdeniz kıyısına taşınmakta ve oradan da tankerler aracılığıyla Batı pazarlarına sevk edilmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'ın doğal gazı da Türkiye üzerinden doğrudan Avrupa'ya ulaştırılmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılın 90'lı yıllarının ortalarında, Azerbaycan'ın kendi petrolünü taşıyabileceği tek seçenek Kuzey Koridoru idi. Azerbaycan petrolü, 1330 kilometre uzunluğundaki Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı aracılığıyla Karadeniz Bölgesi'ndeki Novorossiysk limanına naklediliyordu. Azerbaycan aynı zamanda, ulusal çıkarlara cevap veren bir dış politika yürüterek petrol taşımacılığında alternatif rotalar arayışındaydı. Tüm politik risklere rağmen, 8 Mart 1996'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, Bakü-Supsa petrol boru hattının inşası için anlaşmaya vardılar. Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi, SOCAR ve Gürcistan Hükümeti arasında yapılan üç taraflı anlaşmada, Azeri, Çırak ve Güneşli sahalarından çıkarılan ilk Azerbaycan petrolünün Bakü-Supsa petrol boru hattıyla taşınması vurgulanmıştır. Bakü-Supsa petrol boru hattının bir avantajı, Novorossiysk'e kıyasla daha ekonomik bir şekilde petrol taşınmasıdır. Batıya doğru uzanan Bakü-Supsa petrol boru hattı 837 kilometre uzunluğundadır. Bakü-Supsa hattının faaliyete geçmesi, Güney enerji koridorunun temellerinin atılmasına ve Azerbaycan'ın bağımsızlık tarihinde petrol taşımacılığı için alternatif bir rota sağlanmasına olanak tanımıştır (İsmayıl, 2013: 1455).

Bölgedeki enerji projeleri arasında, "Asrın Anlaşması" büyük bir öneme sahiptir. Azerbaycan ve yabancı petrol şirketleri arasında 1994 yılında imzalanan bu ilk anlaşma, yeni petrol ve gaz projelerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Enerji projeleri, katılımcı ülkelerin bağımsızlıklarını güçlendirmek için önemli bir yoldur. Özellikle bölge ülkeleri için, Rusya'nın politik ve ekonomik etkileri rahatsız edici olabilir. BTC ve BTE'nin inşası öncesi, bölgenin enerji ihracat altyapısı büyük ölçüde Kremlin tarafından yönetiliyordu, bu da Rusya'ya önemli bir güç sağlıyordu. Ancak şu anda Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye, BTC ve BTE'ye katılım düzeylerine bağlı olarak Rusya'nın politik ve ekonomik baskılarına karşı güçlü bir direnç gösterebilmektedir (Mammadova, 2018: 154).

1990'ların ardından Hazar Denizi'ndeki enerji projelerinde Rusya'nın müdahalesinin artmasıyla birlikte ABD'nin dikkati azalmıştır. Nabucco West gibi ek projelerin

tamamlanabilmesi için, ilgili tarafların inisiyatif alması ve projelerin tamamlanması için irade göstermesi gerekmektedir.

Avrupa ülkeleri, Nabucco West gibi projelere destek vererek Rusya'nın tepkisini çekmekten çekinmektedir. Bu projelerin "Rusya karşıtı" projeler olduğu düşüncesi Avrupa tarafından öne sürülüyor. Ancak, aslında bu projeler rekabetçidir. Avrupa'nın bu düşüncüyü benimsemesi ve bu projeleri desteklemesi de aynı derecede önemlidir (Mustafayev, 2022).

Azerbaycan, başlangıçta bu tür projeler için yeterli doğal gaz rezervine sahip olduğunu iddia etmektedir. Ülkedeki önemli bir işletme olan BP, Şah-Deniz gaz yatağında beklenenden çok daha fazla yeni kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Orta Asya gaz ihracatçılarının Azerbaycan şebekesine katılması artık teknolojik olarak mümkün olabilir. Bu bağlantının kurulması, gelecekteki Trans-Hazar ilişkisinin daha geniş ve sağlıklı bir şekilde gelişmesine yol açabilmektedir (İsmayıl, 2013: 1456).

2.2.5.6. Petrol Boru Hatları

Azerbaycan'ın petrol boru hatları, Azerbaycan'ın petrol üretimini ve ihracatını çeşitli pazarlara taşıyarak ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan'ın enerji güvenliği ve bölgesel işbirliği açısından stratejik öneme sahiptir. Çalışmanın bu kısmında Azerbaycan'ın petrol boru hatları incelenecektir

2.2.5.6.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı

Azerbaycan petrolü, Sangaçal terminali aracılığıyla Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa petrol boru hatlarıyla Karadeniz sahilinde bulunan Supsa terminaline ve Novorossiysk limanına ihraç edilmektedir. Hazar bölgesindeki petrol üretiminin artmasıyla birlikte, petrolün dünya pazarlarına taşınması için BTC Boru Hattı projesinin gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçla, Hazar Denizi'nden çıkarılan petrolün Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarından geçerek nakledilmesi için bu üç ülke arasında bir sözleşme imzalanmıştır (Amirova, 2019: 47).

Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu, uluslararası petrol ve doğal gaz boru hatları projelerinin geliştirilmesi ve uygulanması için çalışmalar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede, BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Hazar Havzası'nda bulunan ülkeler olan Kazakistan ve Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattı vasıtasıyla Akdeniz'e taşınarak oradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır.

29 Ekim 1998 tarihinde Ankara'da toplanan Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Gürcistan Devlet Başkanları, ortak bir deklarasyon imzalayarak bu projeye siyasi destek verdiklerini duyurmuşlardır. Aynı şekilde, 27 Ekim 1998 tarihinde ABD'den Ticaret Geliştirme Ajansı (TDA) ve Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı arasında "Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye'nin ilgilendiği Diğer Boru Hatları için Kısmi Danışmanlık Hizmet Anlaşması"na yönelik 823.000 ABD doları değerinde bir hibe anlaşması imzalanmıştır (Harun, 2010: 348).

Bu çerçevede, 13 Ocak 1999 tarihinde C.C. Pace firmasıyla Müşavirlik Hizmeti Sözleşmesi imzalanmıştır. Daha sonra, 17 Ağustos 1999 tarihinde söz konusu kredi miktarı 250.000 ABD Doları artırılarak ve 28 Ekim 1999 tarihinde bir kez daha 250.000 ABD Doları artırılarak toplamda 500.000 ABD Doları'na yükseltilmiştir (Alper, 2009: 56). Projenin gerçekleştirilmesi için, Türk ve Azerbaycan grupları tarafından ayrı ayrı yürütülen çalışmaların koordinasyonunu sağlamak ve tek bir grup olarak organize olmak amacıyla Mayıs 1999 tarihinde imzalanan bir protokol doğrultusunda Türk ve Azerbaycan çalışma grupları oluşturulmuştur (Sedat, 2008: 114).

13 Nisan 1999 tarihinde İstanbul'da Türkiye ve Azerbaycan Çalışma Grubu Başkanları arasında bir protokol imzalanmıştır. BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi ile ilgili olarak, 17-19 Kasım 1999 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Zirvesi'nde, Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Gürcistan Cumhuriyeti hükümetleri arasında hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır (Alper, 2009: 57). Bu anlaşma kapsamında, Geçiş Ülkesi Anlaşmaları, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin vereceği Garanti Mektubu ve Proje katılımcıları ile BOTAŞ arasında imzalanacak olan Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması da paraf edilmiştir. Ayrıca, aynı AGİT Zirvesinde Gürcistan, Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan arasında imzalanan İstanbul Deklarasyonu'nda, Kazakistan'ın herhangi bir boru hattı için taahhüt etmediği petrolünü BTC Ham Petrol Boru Hattı'na yönlendirme niyeti beyan edilmiştir (Hekimoglu, 2012: 79).

BTC petrol boru hattı yaklaşık 2500 km uzunluğunda planlanmıştır. Bu hat kullanıma açıldıktan sonra Azerbaycan petrolünün taşınmasında kullanılan diğer petrol boru hatları olan Bakü-Novorosiysk ve Bakü-Supsa ile birlikte toplam uzunlukları yaklaşık olarak 4-5 bin km olacaktır. Bu durumda, gelecekte petrol boru hatlarının geçtiği ülkelerde, petrol taşıma sürecindeki ekolojik sorunların çözülmesi ve boru hatlarının ekolojik güvenliğinin

denetlenmesi önemli hale gelecektir. Doğal kaynakların korunması ve verimli kullanılması, boru hattının geçtiği ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için ekonomik kalkınma ile birlikte önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Zengin ve Sarıyev, 2002: 15).

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin topraklarından BTC petrol boru hattı ile petrolün nakledilmesine dair üç ülke tarafından imzalanan hukuki belgelerin onaylanmasıyla ilgili olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu 26 Mayıs 2000 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın fermanıyla yürürlüğe girmiştir (Kuleyin ve Cerit, 2011: 21).

BTC projesi, çarpıcı hukuki ve teknik özelliklere sahiptir. Projenin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için geçerli bir yasal rejim oluşturulmuştur. Bu kapsamda, Hükümetler Arası Antlaşma, Ev Sahibi Hükümetler Antlaşması, BTC İnsan Hakları Taahhüdü, çevre koruma belgeleri ve güvenlik protokolleri gibi bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Boru hattı sahasında mülkiyet haklarının korunması, çevrenin korunması ve sosyal-ekonomik koşulların iyileştirilmesi için kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Türkiye, bu çalışmalardan çeşitli yararlar elde etmiştir (Akpınar, 2005: 234).

Boru hattının rotası, coğrafi özellikleri nedeniyle birçok zorluğu içermektedir. Hat, bazı bölgelerde 2800 metre yükseklikten geçmekte olup, 1600 noktada (800'ü Türkiye'de) karayolu ve demiryolu, 1500 noktada (600'ü Türkiye'de) ise akarsularla kesişmektedir. Güzergâh üzerinde toplamda 450 yerleşim yeri bulunmaktadır, bunun 300'ü Türkiye'dedir. Coğrafi özellikler ve hat uzunluğu kaynaklı zorlukların üstesinden gelmek için 14 pompa istasyonu (4'ü Türkiye'de) ve 98 valf santrali (52'si Türkiye'de) kurulmuştur. Petrolün pompalanacağı hattın depolanması için Bakü-Sangachal terminalinde iki adet 127,200 m³ kapasiteli tank inşa edilmiştir. Ceyhan ihracat terminalinde ise yedi adet ham petrol tankı (her biri 150,800 m³ kapasiteli) ve 2,5 km uzunluğunda bir yanaşma köprüsü bulunmaktadır. Hattın inşası sırasında toplamda 10,000 kişi görev yapmıştır, bunun 5,000'i Türkiye'de bulunmaktadır. Hat Türkiye bölümündeki faaliyetler, BOTAŞ tarafından yürütülmektedir (Zengin ve Esedov, 2009: 101).

2.2.5.6.2. Bakü-Grozni-Novorossiysk Boru Hattı

18 Ocak 1996 tarihinde Azerbaycan ve Rusya arasında petrol nakliyle ilgili bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre, petrolün Azerbaycan'ın Rusya ile sınırda yer alan Qusar ilinin Şirvanovka ilçesinden taşınması planlanmaktaydı. Petrolün ilk kez kuzey

rotasıyla taşınması ise 25 Ekim 1997 tarihinde gerçekleşti. Bu güzergâh Bakü-Grozni-Novorossiysk olarak adlandırılmakta olup, uzunluğu 1,347 kilometredir. 1999 yılı sonuna kadar kuzey petrol güzergahı üzerinden 1,5 milyon ton petrol taşındı. 2005 yılında ise taşınan petrol miktarı 4,1 milyon tona ulaştı (Veliyeva, 2016: 78). Aynı yıl içinde, Azerbaycan petrolü Novorossiysk Limanı'ndan yüklenerak İtalya, Romanya, Bulgaristan, Fransa, İspanya, Çin ve Hırvatistan gibi ülkelere ihraç edildi. Bakü-Grozni-Novorossiysk boru hattının günlük petrol nakletme kapasitesi 105.000 varil olarak belirlenmiştir. Azerbaycan'ın petrol şirketi SOCAR'ın istatistiksel verilerine göre, 2013 yılında bu boru hattı aracılığıyla 1,75 milyon ton petrol nakledilirken, 2014 yılında 1 milyon ton, 2015 yılında 1,2 milyon ton ve 2016 yılında ise 1.5 milyon ton petrol taşınmıştır (Hasanov, 2017: 111).

Almanya, her zaman Bakü-Novorossiysk hattının inşasını desteklediğini vurgulamıştır. Çünkü bu hat aracılığıyla Azeri petrolü Karadeniz'e ulaştırılıp tankerlerle Ren-Tuna Kanalı'ndan veya Karadeniz'in kuzeyinden geçecek yeni bir boru hattı ile Baltık Bölgesi'ne taşınabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte, ABD ve Almanya dışındaki diğer AB ülkeleri genellikle bu pozisyonlardan uzak durmuştur. Almanya'nın bu hatta verdiği desteğin arkasında kendi çıkarlarının olduğunu fark eden AB ülkeleri, tepkilerini dile getirmişlerdir (Mammadova, 2018: 157).

2.2.5.6.3. Bakü-Supsa Boru Hattı

8 Mart 1996 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze, "Yüzyılın Anlaşması" olarak bilinen anlaşma kapsamında Bakü-Supsa petrol boru hattının (Batı güzergahı) inşa edilmesi konusunda anlaşmaya vardılar. Bu boru hattı, 917 km uzunluğa sahiptir. (İbrahimov, 2012: 129). Proje kapsamında, Azerbaycan topraklarında bulunan mevcut boru hattının Sangaçal Terminali'nden Gürcistan sınırına kadar olan 421 km'lik bölümünün restore edilmesi ve 47 km'lik bölümünün yeniden inşa edilmesi gerekmekteydi. Gürcistan topraklarında ise 340 km'lik boru hattının restorasyonu ve 39 km'lik yeni bir bölümün inşa edilmesi planlanmıştır. Batı Boru Hattı'nın inşası için toplamda 315 milyon dolarlık bir bütçe ayrılmıştır. Bu bütçenin 150 milyon dolarlık kısmı 1997 yılında harcanmış ve kalan miktar ise 1998 yılına kadar inşaat tamamlanana kadar harcanması planlanmıştır (Gurbangulu, 2017: 58).

Projenin başarılı bir şekilde uygulanması, "Yüzyılın Sözleşmesi"nin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi için daha uygun koşullar oluşturdu. Ayrıca, ikinci bir ihracat boru hattının devreye alınması, Hazar Denizi havzasındaki hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesi konusunda imzalanan diğer anlaşmaların uygulanmasına ek bir ivme kazandırdı (Mammadyarov, 2008). Küresel pazarlara erişimin artması, yeni yatırımları teşvik etti ve aynı zamanda ekonomik kalkınmanın hızlanmasına ve sosyal refahın artmasına katkı sağladı. Batı boru hattı, Hazar ve Karadeniz havzalarını Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden birbirine bağladığı için, her iki ülkenin ekonomik kalkınmasında, bölgedeki siyasi konumlarının güçlendirilmesinde ve Güney Kafkasya'nın Orta Asya ülkeleriyle Avrupa arasındaki bağlarının genişletilmesinde önemli bir faktör haline gelmiştir (Mustafayev, 2022: 69).

2.2.5.7. Doğalgaz Boru Hatları

Azerbaycan'ın doğalgaz boru hatları, Azerbaycan'ın doğalgaz üretimini ve ihracatını çeşitli pazarlara taşıyarak enerji güvenliğini sağlamakta ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda bölgesel enerji işbirliği ve entegrasyonu teşvik etmektedir. Çalışmanın bu kısmında Azerbaycan'ın doğalgaz boru hatları incelenecektir.

2.2.5.7.1. Bakü-Tiflis-Erzurum (Şahdeniz) Boru Hattı

Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz hattının inşası için temel bir adım, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 1994 tarihli "Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma"nın imzalanmasıdır. Bu anlaşmada, petrol taşınmasının yanı sıra doğalgazın da taşınması konusuna yer verilmektedir. Bu nedenle, bu anlaşmanın alınması, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattının hukuki temelini oluşturması açısından önemli bir adımdır. Ancak Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz hattının yapılmasına ilişkin gerçek temel, Azerbaycan ile Türkiye arasında 2001 yılında imzalanan Hükümetler arası Anlaşmadır. Bu anlaşma, Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevk edilmesini hedeflemektedir. Ayrıca, BOTAS (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) ile SOCAR (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi) arasında 6,6 milyar m³ doğal gazın ithalatına yönelik bir Doğal Gaz Alım-Satım anlaşması da imzalanmıştır. 2002 yılında ise proje için Tiflis ayağının yapılması amacıyla Azerbaycan ve Gürcistan arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Dolayısıyla, asıl zemin, söz konusu hükümetler arası anlaşma ve alım-satım anlaşmasıdır (Pamir, 2008: 164).

Projenin temel amacı, Şah Deniz gaz sahasında üretilen petrolü Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımaktır. Bununla birlikte, proje Türkiye için gerçek önemini, Türkiye ile Azerbaycan ve diğer Kafkasya ülkeleri arasında enerji işbirliğinin artık ayrılmaz bir şekilde ortaklık haline gelmesinde bulmaktadır. Özellikle ilerleyen yıllarda projeye Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazının da dahil olacak olması, Türkiye'nin Kafkasya'daki stratejik varlığının artmasına yol açacaktır. Bu durum, Türkiye'nin bölgedeki enerji koridorlarının geçiş noktası ve bağlantı noktası olarak önemini ve etkisini artırmaktadır (Eravcı, 2019: 40).

Bu boru hattı projesi sayesinde Hazar üretici ülkeleri ve Türkiye bu pazara entegre olacak. Ayrıca bu avantajın dışında; bu projeye ilgili bir diğer önemli nokta da tüm katılımcı ülkeler arasındaki koordinasyondur. Tüm tarafların çıkarlarını ve önceliklerini dengeleyerek mükemmel bir uyum ve koordinasyonu temsil etmişlerdir (Christie, 2009: 24)

Sonuç olarak, bu proje AB'nin doğal gaz arz güvenliği için gerçek bir şanstır. AB, farklı kaynaklardan büyük miktarda doğal gaz alma ve tedarikçilerini çeşitlendirme şansına sahip olacaktır. Bu bölgelerden yeterli miktarda gaz Avrupa'ya arz edilebilirse, doğal gazda Rusya'ya olan ithalat bağımlılığı önemli ölçüde azalacak ve arz güvenliği artacaktır.

2.2.5.7.2. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı-TANAP

TANAP, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki en büyük enerji projelerinden biridir ve 25 Ekim 2011 tarihinde imzalanmıştır. Bu kapsamlı proje, Azerbaycan'ın Şahdeniz 2 gaz sahasından çıkarılan doğalgazın Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını hedeflemektedir. Toplamda 1.850 km uzunluğa sahip olan boru hattı, Türkiye'deki kısmıyla Ardahan'dan başlayıp Edirne'de sona erecektir. Projenin gerçekleştirilmesi için TANAP Doğal Gaz Anonim Şirketi kurulmuş olup, bu şirkette SOCAR %58, BOTAŞ %30 ve BP %12 hisse sahibidir (Kalyoncuoğlu, 2021: 117).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimiyle hayata geçirilen Trans-Anadolu Projesi, ilerleyen dönemlerde "Şahdeniz", "Abşeron" ve "Ümid" doğalgaz yataklarından üretilen gazın Avrupa'ya taşınmasını planlamaktadır. TANAP'ın bir uzantısı olarak düşünülen Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projesi de Avrupa'nın enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. 870 km uzunluğundaki TAP, TANAP ile birleşerek Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden Adriyatik Denizi aracılığıyla İtalya'ya ulaşacaktır. TAP, Güneydoğu Avrupa'nın gaz ihtiyacını karşılamayı hedeflemekte olup, Avrupa ülkelerinin

enerji piyasasında önemli bir konuma sahip olacaktır. İnşaat çalışmalarının tamamlanmasının ardından 12 Haziran 2018 tarihinde TANAP'ın resmi açılışı gerçekleşmiştir (İbrahimov vd., 2019: 781).

TANAP, AB enerji arz güvenliği konusunda büyük önem taşımaktadır ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve güvenilir tedarikçilere erişimin sağlanması amacıyla çeşitli projelere destek vermektedir. TANAP projesi de AB'nin enerji politikalarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmiştir ve AB ülkelerinin enerji ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

AB, TANAP projesini desteklemekte ve projenin tamamlanmasıyla Avrupa'ya doğalgaz tedarikinde çeşitlilik ve rekabetin artmasını ummaktadır. Bu proje, AB'nin enerji güvenliği stratejisi çerçevesinde önemli bir adımdır ve AB ile Azerbaycan arasındaki enerji işbirliğini güçlendirmektedir. Ayrıca, TANAP'ın bir devamı olan TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı) projesi de AB'nin enerji arz güvenliği için önemli bir rol oynamaktadır ve AB'nin Güneydoğu Avrupa'daki gaz ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir (Kalyoncuoğlu, 2021: 119).

2.2.5.7.3. Güney Doğalgaz Koridoru

Güney Gaz Koridoru'nun tarihi, Avrupa Komisyonu'nun enerji çeşitlendirme girişimleri için Hazar ve Orta Asya ülkelerini ana kaynaklar olarak belirlediği 1990'ların sonlarına kadar uzanmaktadır (İslamlı, 2022: 2). Türkmenistan, 17,5 trilyon metreküp doğal gaz kaynağı ile dünyanın en büyük dördüncü, Orta Asya'nın ise ilk doğal gaz sahibi ülke olması nedeniyle AB, o dönemde özellikle Türkmenistan'dan doğal gaz almayı hedeflemiştir. ABD, Türkmen doğal gazını Avrupa'ya taşımak için 1996 yılında Türkmenistan ile Azerbaycan arasında 300 km uzunluğunda Trans Hazar Gaz Boru Hattı'nı önermiştir (Axundzade, 2015: 229).

"Güney Doğalgaz Koridoru" projesi, "Şahdeniz-2" doğalgaz sahasından çıkarılan gazın Hazar Denizi üzerinden Türkiye'ye ve oradan da Avrupa'ya nakledilmesini hedefleyen 3500 kilometrelik bir enerji güvenliği projesidir. Bu proje, Azerbaycan gazının dünya pazarlarına ulaştırılmasını sağlayan ve AB için öncelikli olan enerji projelerinden biridir. "Güney Doğalgaz Koridoru" projesi, "Şahdeniz-2" gaz sahası, Güney Kafkasya Boru

Hattı'nın genişletilmesi, Trans-Anadolu Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) projelerinin birleşiminden oluşmaktadır.

2003 yılından beri Güney Gaz Koridoru'nun geliştirilmesi, AB'nin enerji çeşitlendirme hedeflerini gerçekleştirmek için en umut verici alternatifi haline geldi. Aslında bu jeostratejik hedef, Rusya ile Ukrayna arasında gaz fiyatları, ödemeleri ve arzı konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle 2006 yılı ocak ayı başlarında gaz akışının kesilmesinin ardından AB tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir (Sartori, 2012: 3). Dört gün boyunca gaz iletiminin kesintiye uğraması, başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere Avrupa ülkelerinde ciddi sorunlara neden olmuştur. Daha da önemlisi, Avrupa'nın büyük ölçüde Rus gazı ithalatına bağımlı olması durumu nedeniyle savunmasızlığını bile ortaya çıkardı. Bu nedenle, AB'yi Hazar Denizi ve Orta Doğu'ya bağlaması gereken doğal gaz boru hattı ağı için 2006 yılında 1364/2006/EC16 sayılı Karar ile resmi olarak tesis edilmiştir (Siddi, 2019: 8).

Rusya'nın gaz tedarikinin enerji güvenliğine ilişkin bu siyasi ve ekonomik kaygılar ve Rusya'nın enerji tekel gücünü kullanıp kullanmayacağına ilişkin sorular nedeniyle, Avrupalı politika yapıcılar Güney Enerji Koridoru adı verilen yeni bir enerji politikası oluşturdular. Bu politika, Avrupa Komisyonu'nun 11 Kasım 2008 tarihli İletişim İkinci Stratejik Enerji İncelemesi – AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı'nda önerilmiştir. Teklife göre, güney gaz koridoru bir zorunluluktur ve Avrupa enerji güvenliği anlamında yüksek önceliğe sahiptir. Boru hattı inşası ve gaz arzı ile ilgili bağlantıların Azerbaycan ve Türkmenistan, Irak ve Mashreq ülkeleri gibi ortaklarla birlikte çalışması, boru hattı gelişiminin tüm aşamaları için gereklidir. Uzun vadede, siyasi koşullar izin verdiğinde, Özbekistan ve İran gibi bölgedeki diğer ülkelerden gelen tedarikler, AB için daha önemli bir tedarik kaynağı teşkil edecektir (Commission of The European Communities, 2022).

İkinci Stratejik Enerji Gözden Geçirmesi'nin vardığı sonuçların devamı olarak, 8 Mayıs 2009 Prag Zirvesi'nde Güney koridoru Avrupa Komisyonu'nun ana gündemini oluşturdu. Güney Gaz Koridoru'na desteklerini göstermek için Kazakistan, Türkmenistan Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve AB temsilcileri Prag'da buluşarak Prag Zirvesi'ni yayınladı. Bu yavaşlamada AB, Orta Asya ve Hazar ülkeleri arasında bir ortaklık oluşturmuş ve olası arzıcı ülkelerle güney enerji koridoruna doğru ilk adımı atmıştır. Bu konudaki duruşlarını güçlendirmek için bu zirvede Güney Koridoru için net bir tanım yapılmıştır. “[...] ülkeleri ve farklı bölgelerden insanları birbirine bağlayan ve ticareti, çok

yönlü teknik bilgi, teknoloji ve deneyim alışverişini teşvik etmek için gerekli olan yeterli çerçeveyi oluşturan modern bir İpek Yolu'dur (European Council, 2022).

Hazar ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Orta Asya ülkeleri ile Mısır'ın temsilcileri, 2009 yılında Prag Zirvesi'nde Güney Gaz Koridoru'na destek bildirgesi imzaladılar. Koridor, Prag Zirvesi'nin resmi deklarasyonunda birçok ülkeyi ve farklı bölgelerden insanları birbirine bağlayan ve aralarında olumlu karşılıklı bağımlılığı teşvik eden modern bir İpek Yolu olarak kabul edildi (Pufluge, 2012: 3).

Bu ortaklık, Orta Asya ve Hazar bölgesinin enerji zengini ülkeleri ile AB'nin enerji bağımlılığında büyük rol oynayacak ekonomik ve siyasi bir bağ oluşturmaları nedeniyle AB için enerji konularında stratejik öneme sahiptir. Bu bağlarla AB'nin enerji topluluğu genişleyecek ve daha güvenli bir enerji piyasası yaratacaktır. Ayrıca AB, bu bağlantıları oluşturarak enerji piyasalarının AB enerji piyasalarına uyumunu sağlamak için bir uyum süreci oluşturmayı planlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB ENERJİ POLİTİKASINDA AZERBAYCAN'IN ARTAN ROLÜ

3.1. AB'nin Enerji Sektöründe Gelecek Planları

AB üye devletleri genellikle enerji bağımlı ülkeler olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, şu anda bu ülkeler enerji ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamazlar ve çoğu zaman Birlik dışındaki ülkelere petrol ve doğalgaz ithal etmektedir. Ayrıca, gelecekte üye devletler için durumun daha da kötüleşmesi beklenmektedir.

AB, doğalgazın %60'ını ve petrolün %80'ini ithal etmektedir... Büyüyen nüfus ve artan yaşam standartları, 2030 yılına kadar küresel enerji talebini %40 artırabilir... Bu karmaşık gerçeklikte, AB, enerji ihtiyaçlarını güvence altına almak, serbest ve şeffaf enerji piyasalarını teşvik etmek ve enerji üretimi ve kullanımında daha fazla güvenlik ve sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla uluslararası alanda güçlü, etkili ve adil bir konum benimsemelidir (European Commission, 2023).

Tahminlere göre, 2030 yılına gelindiğinde AB, toplam talebinin yalnızca %25'ini karşılayabilecek ve doğal gaz için yeni kaynaklara ihtiyaç duyacaktır. Dahası, AB'nin iklim, ulaşım ve enerji verimliliği politikaları değişmezse, petrol 2030 yılında birincil enerjide %30'luk bir paya sahip olmaya devam edecektir. AB'nin 2050 Enerji Yol Haritası'na göre de, petrolün AB'nin enerji karışımında 2050 yılına kadar yerini koruması beklenmektedir (European Commission, 2022).

Şüphesiz, AB'nin önceki ve yeni üye ülkeleri arasında enerji ihtiyaçlarını karşılama konusunda büyük bir ayrışma bulunmaktadır. Bu bağlamda, AB'nin politikalarının temelinde, AB genelinde ortak bir enerji politikası oluşturmak yer almaktadır. Bu ayrışmanın temel nedeni doğal olarak farklı AB üye ülkelerindeki petrol ve gaz taleplerinin farklı olmasıdır. Doğu Avrupa'daki çoğu yeni üye ülkeler neredeyse tamamen Rus petrol ve gazına bağımlıyken, büyük Batı AB üye ülkelerinin çoğu bağımlı değildir. Öte yandan, son on yılda Rusya ile Rus petrol ve gazının Avrupa pazarlarına taşınan ülkeler arasında önemli anlaşmazlıklar yaşandı ve bunun sonucunda Avrupa'daki petrol ve gaz akışında kesintiler meydana geldi. Bu durum, çoğunlukla Rus enerji kaynaklarına bağımlı olan AB'nin yeni üye ülkelerini en çok etkiledi. Bu riskle başa çıkmak amacıyla, AB liderleri alternatif politikalarla Avrupa'nın enerji güvenliğini artırmaya çalışmıştır.

Bu çerçevede, AB'nin yeni enerji stratejisi birkaç temel önceliğe dayanmaktadır; enerji verimliliğini sağlamak, entegre bir enerji piyasası oluşturmak, en yüksek düzeyde güvenlik ve güvenliği sağlamak, Avrupa'nın teknoloji ve inovasyon alanındaki liderliğini genişletmek ve enerji piyasasının dış boyutunu güçlendirmek.

AB'nin yeni enerji stratejisi, enerji verimliliği, bütünleşik bir enerji piyasası oluşturma, maksimum güvenlik ve güvenlik sağlama, Avrupa'nın teknoloji ve inovasyon liderliğini genişletme ve enerji piyasasının dış boyutunu güçlendirme gibi birkaç temel önceliğe dayanmaktadır.

3.1.1. Rotaların Çeşitlendirilmesi

AB, enerji ihtiyaçları ve enerji sektörü konularında 2020 ve 2050 yılları için ayrı ayrı iki rapor yayınlamıştır. Bu raporlar, AB'nin enerji talebini karşılamak için alternatif kaynaklar bulma amacıyla üç farklı öncelikli koridor belirlemiştir. Bu koridorlar, Hazar Havzası, Orta Asya ve Ortadoğu'dan AB'ye doğru ilerleyen Güney Koridoru; Orta ve Güneydoğu Avrupa'dan geçen Kuzey-Güney Koridoru ve Batı Avrupa'daki Kuzey-Güney Koridoru olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2019).

Bu noktada, enerji üretici ülkelerle uluslararası ortaklıkların sürdürülmesi AB için stratejik öneme sahiptir. Öte yandan, enerji üretici ülkeler de tedarik rotalarını çeşitlendirmekte ve AB bu süreçte geri kalmamalı, Norveç, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Türkmenistan ve Körfez ülkeleri de dahil olmak üzere komşuluk ilişkilerindeki ortaklarıyla işbirliğini güçlendirmek için bu fırsattan yararlanmalıdır. Bu çerçevede, AB, hem petrol hem de doğal gaz için Avrupa'ya alternatif Hazar rotalarını destekleyen en güçlü taraflardan biridir. Gerçekten de AB, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve üyeleri arasında enerji güvenliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu noktada, Azerbaycan Hazar havzasının önemli bir aktörüdür. Ülke, AB'nin enerji güvenliği için stratejik öneme sahip olmasının yanı sıra, Rusya'nın bölgesel enerji politikaları için de çok önemlidir. Bu bağlamda, AB, Azerbaycan ile işbirliği yapmak ve Rusya'nın çabalarına karşı Azerbaycan'dan gelen petrol ve gaz tedariklerini güvence altına almak için çeşitli hukuki bağlantılar kurmuştur (Mammadova, 2018: 171).

AB'nin enerji güvenliği için Hazar kaynaklarını Avrupa müşterilerine taşıyacak olan Güney Koridoru Projesi en önemli projedir. Bu proje ile Azerbaycan'ın, Şah Deniz II Sahası tamamlandığında AB'nin enerji güvenliğine katkıda bulunması beklenmektedir ve AB enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve enerji güvenliğini artırmayı planlamaktadır (Cabbarova, 2019: 132).

Bunun yanı sıra, alternatif boru hatlarının hayata geçirilmesi AB'nin gelecekteki hedefleri için çok önemlidir ve mevcut gelişmeler bu hedeflere uygun olarak ilerlemektedir. Örneğin, Ekim 2011'de Türkiye ve Azerbaycan, Şah Deniz'in ikinci fazı gazının taşınması konusunda bir anlaşma imzaladı ve bu, AB'nin Hazar bölgesindeki enerji politikalarını daha da destekleyecektir. Bununla birlikte, alternatif boru hatlarının sadece Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını değil, aynı zamanda Türkmenistan, Kazakistan ve diğer Orta Doğu ülkeleri gibi alternatif ülkelerin kaynaklarını da içermesi beklenmektedir.

3.1.2. Enerji Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi

Rotaların çeşitlendirilmesinin yanı sıra, AB üye ülkeleri, fosil yakıtların özellikle enerji talebini azaltma konusunda çaba sarf etmektedir. 2020'den önce ve sonrasında da bu konu büyük bir öneme sahiptir. Fosil yakıtların (örneğin, petrol, doğalgaz ve kömür) yoğun bir şekilde kullanılması, sera gazlarının atmosfere salınmasına ve iklim değişikliği sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi, AB zaten düşük karbon kullanımına uygun olarak fosil yakıt kullanımını azaltma adımları atmıştır. Bu çerçevede, AB'nin 2020 yılına kadar birincil enerji tüketimini %20 azaltma hedefi belirlenmiştir. Öte yandan, AB, bu konuya ilişkin orta ve uzun vadeli AB yol haritasını açıklayan birkaç belge yayınladı. Bu belgeler, Enerji Verimliliği Planı 2011, Enerji Verimliliği Direktifi ve 2050'ye kadar Rekabetçi Bir Düşük Karbon Ekonomisine Geçiş Yol Haritasıdır. 2050'ye kadar karbon kullanımını %80 azaltma hedefiyle, AB, bu hedefe 2030'a kadar %40 ve 2040'a kadar %60 oranında azaltmayı hedeflemektedir (European Commission, 2022).

Şüphesiz, fosil yakıtların kullanımının azaltılması ve yenilenebilir kaynakların kullanımının teşvik edilmesi, AB'nin çevresel açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önemli bir hedeftir. Fosil yakıtların kullanımının azalmasıyla birlikte, AB'nin yüksek fosil yakıt fiyatlarından ve bu fiyatların ekonomik krizin önemli bir dinamiği olan dalgalanmalardan korunması beklenmektedir.

3.1.3. AB İçinde Ortak Bir Enerji Politikası İhtiyacı

Günümüzde, AB'ye enerji kaynakları (petrol ve gaz) sağlayan başlıca tedarikçi Rusya'dır. Ancak, bu bağımlılık Batı ve Doğu Avrupa arasında farklılık gösterir ve bu durum AB'nin ortak bir enerji politikası belirleme konusunda zorluk yaşamamasına neden olur. Örneğin, gaz tüketimi yüksek olsa da, Batı AB üyeleri Rusya'dan gaz ithalatına daha az bağımlıdır; bunun aksine, Doğu AB üyeleri Rus gazına daha fazla bağımlıdır. Ayrıca, AB'nin her üyesinin enerji politikasına etkisi aynı değildir.

Bu bağlamda, AB'nin enerji politikasında ortak bir duruşa sahip olması çok önemlidir. Bu gerçeğe uygun olarak, AB liderleri 2011 yılında iç enerji piyasasını entegre etme girişiminde bulunmuşlardır. Bununla birlikte, farklı AB üyelerinin fosil yakıtlar konusundaki enerji talepleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, rotaları veya enerji karışımlarını çeşitlendirmek konusundaki aciliyetleri de farklılık gösterir. Örneğin, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri enerji ithalatına neredeyse tamamen bağımlıdır; buna karşılık, Batı Avrupa ülkeleri ithalata çok fazla bağımlı değillerdir ve çeşitlendirilmiş bir enerji yapısına sahiptirler (Azimov, 2021: 74).

Bu nedenle, sürdürülebilir ve rekabetçi enerji kaynaklarına sahip olmak, AB için ekonomi, endüstri ve vatandaşların refahı açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, AB için en önemli şey, üye devletleri birbirleriyle uyumlu hareket etmeye ve tutarlı bir ortak i politikaya sahip olmaya teşvik etmektir. Bu hedefe ulaşmak için AB, i enerji piyasasını tamamlama süresi olan 2014 öncesinde birlik dış politikasını da dikkate almalıdır.

3.2. Avrupa Birliği'nin Hazar Bölgesine Yönelmesinin Nedenleri

Avrupa Birliği, ithal petrol ve doğal gazın bağımlı olduğu endüstriler ve uluslararası piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle, AB'nin enerji politikasının öncelikli hedefi, enerji arz güvenliğini acil olarak sağlamaktır. Gelecek yılların, Avrupa'nın enerji politikası için kritik bir dönem olduğu vurgulanmaktadır. Yükselen petrol ve doğal gaz fiyatları göz önüne alındığında, enerji bağımlılığı, AB'nin öncelikli gündem maddelerinden biridir.

AB ülkelerinde enerjiye bağımlılık sorunu, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Petrol, enerji ihtiyacının öncelikli kaynağıdır ve ardından doğal gaz gelmektedir. AB, Ortadoğu'ya olan petrol bağımlılığını azaltmak için Norveç ve Kuzey Denizi gibi bölgelerden

petrol ithalatını da önemsemektedir. Doğalgaz konusunda ise coğrafi olarak belirli bölgelerde yoğunlaşma görülmektedir, özellikle Rusya ve eski Sovyet ülkeleri bu konuda önemli bir rol oynamaktadır (Pamir, 2006: 175).

Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğini sağlama çabaları, enerji yeterliliği ve bağımlılığın minimum seviyeye indirilmesi prensiplerine dayanmak yerine, bağımlılığın oluşturabileceği risklerin azaltılmasına odaklanmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, temel hedeflerden biri, enerji kaynakları ve coğrafi bölgeler veya bu kaynakların ithal edildiği ülkeler açısından kaynak çeşitliliği sağlamaktır. Bu kapsamda, Hazar bölgesi, Birlik için enerji güvenliğini sağlamada bir enerji merkezi olabilir. Avrupa'nın doğalgaz talebinin 2025'e kadar artması beklenmektedir (European Commission, 2022).

3.2.1. Hazar Bölgesi'nin AB'ye sunduğu Avantajlar

2006 yılının başları, AB için enerji politikası açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde Rusya'nın yüksek fiyatlar nedeniyle Ukrayna'ya gaz akışını durdurması, AB üye ülkeleri için olumsuz bir etki yarattı. Aynı yıl içerisinde, teknik gerekçeler bahanesiyle Litvanya'ya yönelik enerji akışı da Rusya tarafından kesildi. Moskova daha sonra Gürcistan'a gaz fiyatlarını önemli ölçüde artırarak enerji baskısını sürdürdü. 2007'de ise Rusya, Belarus ile fiyat anlaşmazlığı nedeniyle gaz tedarikini durdurdu. Rus enerji politikasının son örneği ise 1 Ocak 2009 yılında Ukrayna ile yaşanan ikinci gaz krizi oldu, bu kriz büyük protestolara neden olmuştur.

Litvanya olayı, Avrupa Birliği'ni Rusya ile olan enerji ilişkilerini değerlendirmeye zorladı, çünkü AB üyesi diğer ülkeler de enerji konusunda risk altındaydı. Bu konu, bazı eleştirmenler için son derece önemli bir konudur ve AB'nin bu konuda önlem alması gerektiğini savunmuştur. Örneğin, Baran'ın "AB'nin Enerji Güvenliği" adlı makalesinde belirtildiği gibi, "adil olmayan manipülasyon ve enerji kaynaklarının kesilmesi", askeri bir tehdit kadar güvenlik açısından ciddi bir risk olarak görülmektedir. Bu bağlamda, 2006'nın sonlarında Komisyon, Hazar Havzası'ndaki alt bölgesel enerji pazarlarına doğru adımlar atmaya başladı ve Kafkasya ve Orta Asya'da yeni bir AB-Karadeniz Sinerjisi girişiminde bulundu (Baran, 2007: 135). Bu önerinin amacı, Avrupa Birliği'nin bölge ülkeleriyle katılımını artırmak ve enerji kaynaklarını Avrupa pazarına entegre etmektir. Enerji akışı sorunlarından sonra, Komisyon enerji güvenliğine öncelik vermeye başladı. Ancak önceden, Avrupa ülkelerinin ilk enerji adımı, Güney Kafkasya'yı "Avrupa Komşuluk Politikası"na

(ENP) dahil etmek oldu. Azerbaycan ENP'ye katıldığında, Komisyon Üyesi Benita Ferrero-Waldner, "bu teklif ülkenin jeostratejik konumunu ve enerji kaynaklarını yansıtıyor" şeklinde ifade etmişti (Youngs, 2009: 7).

AB ve Hazar ülkeleri, ikinci Bakü Girişimcilik Bakanlar Toplantısı'nda karşılıklı enerji ortaklığını ve işbirliğini geliştirmek için yeni bir "Enerji Yol Haritası" oluşturma kararı aldılar. Bunun yanı sıra, bir Avrupa diplomati, enerjiyle ilgili ana önceliği "Orta Asya devletlerini (Türkmenistan ve Kazakistan) Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üyelik yolunda ilerletme ihtiyacı" olarak tanımladı.

3.2.2. Hazar Enerjisinin AB Açısından Önemi

Hazar Bölgesi, yeni bir Ortadoğu olarak görülme de, bu bölgedeki ülkelerin AB için birkaç siyasi ve ekonomik avantajı bulunmaktadır. Öncelikle, bölge sürdürülebilir alternatif enerji kaynaklarıyla ön plana çıkmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, bu bölge dünyanın keşfedilmemiş en büyük enerji rezervlerine sahiptir. Daniel Yergin, enerji güvenliğinin ilk prensibinin enerji kaynaklarının çeşitliliğini sağlamak olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, AB-Rusya enerji ilişkileri üzerine yapılan bir makalede Hadfield tarafından desteklenmiştir. Hadfield, "Avrupa'nın dış girişimlerini daha fazla güven ve rekabete dayalı bir enerji amacıyla kullanması gerektiğini" ifade etmiştir (Hadfield, 2008). Noel P. tarafından yapılan "Bağımlılığın Ötesinde" adlı çalışmada enerji güvenliği farklı bir perspektiften ele alınmaktadır ve çeşitlendirme fikrini desteklememektedir. P'ye göre, Rus gaz sorununun etkili bir çözümü, dış enerji politikası geliştirmek yerine AB iç gaz piyasasının daha da güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. Bununla birlikte, G. Bahgat, AB'deki enerji öz yeterlilik potansiyelinin sınırlı olduğunu savunmaktadır. Baran ise güçlü bir iç pazar fikrini desteklemekte olup, "Petrol ve doğalgaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi, sadece Rusya'nın etkisini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda Moskova'nın Avrupa'nın komşularına olan tutumunu da gevşetir" şeklinde iddialarda bulunmaktadır (Baran, 2007). Bu nedenle, enerji bağımlılığı sorununa yönelik iki potansiyel çözüm enerji çeşitliliği sağlamaktır. Hazar Bölgesi ülkeleri, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için önemli bir rol oynayabilir. Azerbaycan örneğinde olduğu gibi, bu ülkeler sadece doğal kaynakları açısından değil, jeostratejik konumları açısından da önemli bir role sahiptir.

Azerbaycan, Güney Kafkasya'nın ve tarihi İpek yolu'nun bir parçası olması nedeniyle boru hattı projeleri açısından önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca, Gürcistan, Ermenistan, İran,

Rusya ve Türkiye ile komşu sınırlara sahiptir. Afganistan'a ulaşım açısından da stratejik bir geçiş noktası haline gelmiştir, özellikle 2001 terör saldırılarından sonra. Eski Avrasya Enerji Özel Elçisi ve eski ABD'nin Azerbaycan Büyükelçisi Richard Morningstar'a göre, Azerbaycan'ın doğalgazı Güney Koridorunun gelişimi için kesinlikle önemlidir. Ayrıca, Türkmenistan dünya gaz rezervlerinin en üst sıralarında yer alırken, Kazakistan Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir bölümünü paylaşmaktadır (Mammadova, 2018: 174).

Hazar bölgesinin ikinci avantajı, stratejik konumudur. Justynapropos'un "Jeopolitik ve Enerji Güvenliği" başlıklı yazısında belirtildiği gibi, bu bölgenin kontrolü, Avrasya kıtasının egemenliği için temel oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile güçlü ilişkiler kurmak, AB için sadece ekonomik avantajlar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bölgenin jeopolitik kontrolünü de sağlayacaktır. Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın Rusya'nın etki alanında olduğu açıktır ve bu durum onlara bölge üzerinde önemli bir siyasi kontrol sağlamaktadır. Rusya'nın siyasi kontrolü, AB'nin demokratik değerlerinin yayılmasını sınırlandırabilir. Ayrıca, bu durum Hazar ülkelerinin gelecekteki dış politika kararlarını da etkilemektedir (Misiaciewicz, 2012: 14).

Hazar ülkelerinin AB ile işbirliği, ABD'nin stratejik alanını genişletecektir. ABD, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinde aktif bir rol oynamaktadır. Bağımsızlık ilanlarını tanımanın yanı sıra, post-Sovyet ülkeleri için çeşitli kalkınma ve yardım programları uygulamıştır. 1990'ların sonlarında, ABD Hazar enerjisini Rusya'yı bypass ederek batıya taşıyacak petrol ve gaz boru hatlarının inşasına öncülük etmiştir. Ayrıca, ABD, yeni bağımsız devletlere Rusya karşıtı perspektifler sunmayı ve Rusya'nın ekonomik ve boru hattı tekelini azaltmayı hedeflemiştir. Bu dönemde, ABD, BTC boru hattı gibi bölgenin önemli enerji projelerini desteklemiştir. Ayrıca, Türkmenistan'ın doğal kaynaklarını taşımak amacıyla "Trans-Hazar" boru hattı projesi de önemli bir girişim olarak değerlendirilmiştir.

Rusya'yı atlayarak Avrupa'nın enerji geleceğini güvence altına almayı hedefleyen iki önemli proje, Trans Adriatic (TAP) ve Nabucco boru hattı projeleridir. TAP, Avrupa'nın enerji pazarlarına Hazar doğal gazının girmesine yardımcı olacak ve bir kez inşa edildiğinde Avrupa'nın enerji güvencesini sağlayacak önemli bir enerji altyapı projesidir. Nabucco projesi ise büyük bir boru hattı projesi olup Hazar ve Ortadoğu doğal gaz kaynaklarını

doğrudan AB gaz pazarına bağlamayı amaçlamaktadır. Ancak, Nabucco projesinin inşaat süreci bazı anlaşmazlıklar nedeniyle yavaş ilerlemektedir (Misiaciewicz, 2012: 15). Öte yandan, Hazar bölgesinin Güney Kafkasya ve Hazar Denizi, Rusya'nın etki alanında bulunmaktadır ve bu nedenle Hazar devletleri Rusya ile olan ilişkilerini riske atmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durumda, Hazar ülkeleri AB ile güçlü enerji işbirliği yapmayı tercih etmektedir. ABD, Rusya'ya karşı ekonomik, siyasi ve askeri bir rakip olmasına rağmen AB ile aynı seviyede değildir ve Rusya ile olan ticaret ilişkileri daha güçlüdür. Bu nedenle, Hazar ülkeleri için AB ile işbirliği, ABD'nin doğrudan katılımından daha cazip görülmektedir (Huseynli, 2013: 27).

3.3. AB ile İşbirliği ve Azerbaycan'da Enerji Sektörünün Avrupalılaşması

Azerbaycan'da doğrudan yabancı yatırımlar genel olarak ekonomik performans için çok önemlidir ve bu yatırımlar genellikle enerji sektörüne odaklanmaktadır. Bununla birlikte, bağımsızlıktan bu yana ülkede bürokratik yapılanma, zayıf hukuki altyapı ve tekeli yapıların varlığı gibi yapısal sorunlar bulunmaktadır ve bu durum doğal olmayan sektörlerde yapılan yabancı doğrudan yatırımların gelişmesini engellemektedir. Bu çerçevede, Haydar Aliyev, yabancı yatırımcıları bir araya getirerek iş ortamını geliştirmek için bazı önlemler aldı. Haydar Aliyev'in bu çabalarının ülkenin yatırım ortamının iyileşmesine yol açtığı gözlemlenebilir (Dikkaya ve Çaylak, 2008: 121). Ayrıca, özellikle petrol dışı sektörde yatırım ortamı genellikle daha az gelişmiş olarak tanımlanır ve belirsiz yasalar ve düzenlemelerle, dengesiz veya keyfi uygulamalarla yönetilir. Daha önce de belirtildiği gibi, Azerbaycan ekonomisinin başlıca dezavantajı hem bölgesel hem de sektörel açıdan çok yoğun bir yapıya sahip olmasıdır ve Azerbaycan'ın dünya ticaretindeki payı neredeyse önemsiz düzeydedir, bu da ülkenin dünya ticaretine entegrasyonunun eksikliğini göstermektedir. Ek olarak, özellikle petrol dışı sektörde yatırım ortamı genellikle iyileştirilmemiş ve belirsiz yasalar ve düzenlemelerle, eşitsiz veya keyfi uygulamalarla yönetilen bir şekilde tanımlanır. Daha önce de belirtildiği gibi, Azeri ekonomisinin başlıca dezavantajı, bölgesel ve sektörel açıdan çok yoğun bir yapıya sahip olmasıdır ve Azerbaycan'ın dünya ticaretindeki payı neredeyse önemsiz seviyelerdedir, bu da ülkenin dünya ticaretine entegrasyonunun eksikliğini göstermektedir (Mammadova, 2018: 175).

Enerji ürünleri, Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'dan yapılan ithalatının neredeyse tamamını oluştururken, Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a ihracatı daha çeşitlidir ve

çoğunluğunu makine, değerli taşlar ve demiryolu hariç diğer araçlar gibi ürünler oluşturur. Bu bağlamda, dış ticaretin tek taraflı yapısı, Azerbaycan ekonomisini dışsal ekonomik ve finansal şoklara karşı savunmasız hale getirmektedir. Bu nedenle, Azerbaycan'ın ihracatta sadece tek bir ürüne bağımlılık riskini azaltmak için ihracat ürün yelpazesini çeşitlendirmesi gerektiği açıktır. Ayrıca, Azerbaycan, enerji sektörünün çoğuyla ilgili olarak sorunları çözmek ve standartlaştırılmış ve uyumlu bir yasama ve yönetim sağlamak amacıyla AB ile uyumlu hale gelmeyi kabul etmiştir. Bu aynı zamanda ülkeye daha fazla yabancı doğrudan yatırım çekmek ve hem mevcut hem de planlanan yabancı yatırımcılar için iş ortamını iyileştirmek açısından da önemlidir. Bu doğrultuda, Azerbaycan, AB ile birkaç uyum programını sürdürmektedir.

AB enerji güvenliğini artırmayı ve gelecek için alternatif tedarikçiler arayışını hedeflemektedir. Bu bağlamda, 12 Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde Birlik'in bu konudaki zorlukları ve Azerbaycan'ın alternatif bir tedarikçi olarak stratejik konumu belirlenmektedir (European Commission, 2013).

Petrol ve gaz üreticisi ve transit ülke olarak, Azerbaycan'ın, Karadeniz ve Orta Asya'dan Avrupa'ya enerji kaynaklarının alternatif taşıma rotalarının açılması da dahil olmak üzere bu konuda önemli bir rolü vardır. AB'nin enerji ve ulaştırma dahil çeşitli sektörlerde bölgesel işbirliğini teşvik etme konusunda hem doğrudan ticari hem de siyasi çıkarları bulunmaktadır.

Azerbaycan, AB'nin enerjiyi çeşitlendirmek için en önemli ortaklarından biri olmaya başlamıştır; bu nedenle enerjiyle ilgili konular, AB'nin Azerbaycan ile olan ikili ilişkilerinin temel yönlerinden biri olacaktır ve Azerbaycan'a verilen teknik yardım da bu bağlamda önemli bir rol oynayacaktır

3.4. Azerbaycan'ın AB Enerji Güvenliği Açısından Artan Rolü

Genel olarak, Azerbaycan ve AB arasındaki enerji işbirliğinin kökü, iki önemli noktaya dayanmaktadır: Avrupa'nın enerji güvenliği ve Azerbaycan'ın enerji bağımsızlığı (başka bir bakış açısıyla: Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi bağımsızlığı). AB ve ABD, AB'nin enerji güvenliğine AB kadar dikkat ederek, düzenli olarak Hazar bölgesiyle ilişkiler kurma çabalarında bulundu. SSCB'nin çökmesinden yaklaşık 20 yıl sonra çeşitli fikirler ve projeler geliştirildi. Bunlardan bazıları uygulandı, bazıları gerçekleştirilmeyi bekliyor ve

diğerleri sadece fikir olarak kaldı. Bu süreç, Hazar bölgesini Avrupa Birliği'ne bağlayan boru hatları ve projeler konusundaki farklı ilgili tarafların pozisyonlarına ve bu yönde yapılan çabalara (toplantılar düzenleme, açıklamalar yayınlama, belgeler imzalama vb.) ve belirli konulara örnekler verilerek analiz edilecektir.

Bölgesel açıdan bakıldığında, Hazar Havzası'ndan Batı'ya doğru yapılan boru hatları bu yönde atılan ilk adımlar olarak nitelendirilebilir. BTC ana petrol ihracat boru hattı ve zaten gerçekleştirilmiş olan Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz ihracat boru hattı (Güney Kafkasya Boru Hattı) büyük öneme sahiptir (Abbasov, 2015: 110).

Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı, Şah Deniz gaz sahasından alınan gazın Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'ye taşınması amacıyla inşa edilmiştir. Bu boru hattının uzunluğu 980 kilometre ve çapı 42 inç olarak belirlenmiştir. Yıllık kapasitesi ise 20 milyar metreküptür. Bu boru hattı üzerinde, biri Azerbaycan'da ve üçü Gürcistan'da olmak üzere toplam dört gaz teslim istasyonu bulunmaktadır.

"Şah Deniz" sahası, geniş çaplı sermaye yatırımları ve petrol operasyonlarında modern tekniklerin ve teknolojinin uygulanması sonucunda 1999 yılında bulunmuştur. 17 Ağustos 1999 tarihinde Azerbaycan'ın Başkanı Heydar Aliyev, Hazar Denizi'nin Azerbaycan kesimindeki bu sahada büyük gaz kondensat rezervlerinin keşfi dikkate alınarak, Şah Deniz sahasından doğal gazın dünya pazarlarına ihracatının düzenlenmesi için bir istihdam grubu kurulması konusunda bir karar almıştır (Cabbarova, 2019: 133).

"Şah Deniz" sahası ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının hissedarları SOCAR (%10), Statoil (%25,5), BP (%25,5), TotalFinaElf (%10), LukAgip (%10), OLİK (%10) ve TPAO (%9) şirketleridir (Bayramova, 2020: 65).

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki müzakereler sonucunda, Azerbaycan'ın Türkiye'ye doğal gaz tedariki için 12 Mart, 2001 tarihinde Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı Heydar Aliyev'in resmi ziyareti sırasında Azerbaycan ve Türkiye arasında doğal gaz satışı ve alımı anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmalar, Türkiye'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Azerbaycan'ın Başbakan Yardımcısı arasında Azerbaycan doğal petrolünün Türkiye'ye taşınması hakkında hükümetler arası bir anlaşma şeklinde imzalanmıştır. Bu anlaşma temelinde, BOTAS ile Azerbaycan SOCAR şirketi arasında Doğal Gaz Satış ve Alım Anlaşması imzalanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti arasında,

doğal gazın Gürcistan toprakları üzerinden transit, taşıma ve satışı hakkında anlaşma, Gürcistan'ın Cumhurbaşkanı Eduard Shevardnadze'nin Bakü'ye yaptığı ziyaret sırasında 29 Eylül 2001 tarihinde imzalanmıştır (Quliyev, 2013: 139).

Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı, ilk gaz ihracatını Mart 2007'de gerçekleştirmiştir. Şah Deniz gaz kondensat sahasından üretilen doğal gaz, 3 Temmuz 2007 tarihinde Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı üzerinden Türkiye'nin boru hatları sistemine dahil edilmiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'dan doğal gaz satın alarak bir kısmını komşusu Yunanistan'a satması göz önüne alındığında, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği sürecine katılımı gözlemlenebilir. Dahası, böyle bir erişimin sağlanması, Azerbaycan'ın gelecek yıllar için bazı Avrupa ülkeleriyle doğal gaz konusunda ikili ve üçlü anlaşmalar imzalamasına olanak sağlamıştır. (Abbasov, 2015: 214).

Bazı durumlarda, bu anlaşmaların Azerbaycan'ın doğal gaz kaynaklarına kıyasla çok iddialı olduğu ifade edildi. Ayrıca, Azerbaycan'ın söz verilen doğal gazı müşterilerine teslim edemeyeceği iddia edildi. Bununla birlikte, her durumda birçok Avrupa ülkesi, Azerbaycan ile bu tür enerji anlaşmalarını imzaladı.

Bunun nedenleri arasında, Azerbaycan'a kıyasla daha fazla doğal gaz kaynağına sahip olan Türkmenistan'ın Avrupa'ya sınırlı erişimi bulunması, İran'ın küresel durumunun zorluğu ve Azerbaycan'ın BTC ve BTE ile ilgili cesur adımlarıyla güvenilir bir ortak olarak kabul edilmesi ve bu konuda yol açması sayılabilir. Dolayısıyla, BTE doğal gaz boru hattı, Hazar bölgesinden Avrupa pazarlarına doğal gaz taşımacılığının ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Bugün itibarıyla, TANAP üzerine anlaşma ve Güney Koridorun ana boru hattıyla ilgili kararların konuyla ilgili son adımlar olarak hizmet edeceği tahmin edilmektedir.

Genel olarak, farklı zamanlarda çeşitli boru hattı seçenekleri ortaya çıksa da, Avrupa Birliği'nde enerji güvenliğini sağlamak için çeşitli çabalardan oluşan bir inisiyatif olarak adlandırılan Güney Koridoru adında bir yol ortaya çıkmıştır. Güney Koridoru, bu anlamda teknik bir terim olarak ilk kez 2008 yılında kullanılmıştır. Güney Koridoru ifadesi, 13 Kasım 2008 tarihli Avrupa Komisyonu belgesinde (İkinci Stratejik Enerji Değerlendirmesi) Hazar bölgesi ve Orta Doğu'dan doğal gazın Avrupa'ya taşınma yollarını ele almıştır. Belgede özellikle Azerbaycan, Türkmenistan ve Irak'ın kaynak ülke olarak yer aldığı, ayrıca

İran ve Özbekistan'ın da potansiyel tedarikçiler arasında adı geçtiği belirtilmektedir. Belgede ayrıca, Güney Koridoru ile ilgili daha geniş bir toplantı yapılması ve 2009 yılı ortasında ilk anlaşmaların yapılması vurgulanmaktadır. Aslında, bu tür fikirler daha önce de AB yetkililerinin raporlarında belirtilmiştir.

Mart 2009'da AB liderleri, Avrupa'nın enerji güvenliğini güçlendirmek amacıyla enerji projelerine 3.75 milyar Euro tahsis etme planını onayladılar. Ardından, 8 Mayıs'ta Çek Cumhuriyeti'nin AB Dönem Başkanı olarak liderliğinde Prag'da düzenlenecek olan Güney Koridoru Konferansı için hazırlıklar başladı. Konferans, AB'nin devlet ve hükümet başkanlarını bir araya getirecek bir zirve olarak düzenleneceği düşünülüyordu. Ancak, Çek Cumhuriyeti (AB Dönem Başkanı), Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nin katılacağı bir etkinlik olarak düzenlenmesi kararlaştırıldı. Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın özel ülkeler olarak etkinliğe davet edilmesi kararlaştırıldı (Öztürk, 2018: 35).

Böylece, Baku Girişimi, 13 Kasım 2004 tarihinde ortaya atıldı ve "AB ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Enerji Alanında Stratejik Ortaklık Hakkında Mutabakat Zaptı" 7 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Durao Barroso ve Avrupa Konseyi Başkanı Matti Vanhanen tarafından Brüksel'de imzalandı. Ayrıca, Baku Bildirisi, 2008 Kasım'ında imzalanmıştır (Abbasov, 2015: 216).

Güney Koridoru zirvesi 8 Mayıs 2009 tarihinde Prag'da gerçekleştirildi. Zirve, Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı zirvesinden bir gün sonra yapıldı. 7 Mayıs'ta düzenlenen Doğu Ortaklığı Zirvesi'nin son bildirisinde Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği yönleri vurgulandı. AB üyesi 27 ülkenin liderlerinin yanı sıra, AB Konseyi Başkanı Mirek Topolanek, Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso, AB Konseyi Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Avrupa Komisyonu Enerji Komiseri Andris Piebalgs zirveye AB adına katıldılar. AB üyesi olmayan ilgili devletlerin liderleri olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Gürcistan Devlet Başkanı Mikheil Saakaşvili de zirveye katıldı. Mısır, petrol bakanı Sameh Fahmy tarafından temsil edildi. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan daha düşük düzeyde temsil edildi. Ayrıca, ABD, Ukrayna ve diğer ülkelerin uluslararası ekonomik ve finansal kuruluşlarının temsilcileri etkinliğe katıldı. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Jose

Manuel Barroso'ya bir mektup yazarak Güney Koridoru'na destek verdiğini ifade etmiştir (Ahmedov, 2015: 96).

Dönemin AB Başkanı olan Çek Cumhuriyeti Başbakanı Mirek Topolanek, enerji konularını en güncel sorunlardan biri olarak vurguladı. Çek Cumhuriyeti Başbakanı, bu bağlamda Güney Koridoru- Yeni İpek Yolu Zirvesi'nin önemini vurguladı ve etkinliğin sonuçlarının etkili olacağı umudunu dile getirdi. Jose Manuel Barroso, Avrupa enerji güvenliğini sağlama konularını tartıştı. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve diğer liderler de zirvede konuşma yaptı.

Zirvenin sonunda, AB ve dört ülke (Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Mısır), NABUCCO boru hattının inşasını hızlandırmak amacıyla bir anlaşma imzaladı. Katılımcılar, birlikte imzalanan ortak bir bildiriyle aşağıdaki noktalarda anlaştıklarını vurguladılar. Dokümana göre, taraflar (Abbasov, 2015: 218):

- İlgili tüm ülkeler için ortak refah, istikrar ve güvenliğin güçlendirilmesini destekleyeceklerini, karşılıklı faydanın sağlanması için gerekli olan politik destek, teknik ve mali yardımı sağlayacaklarını belirttiler. Güney Koridoru projesinin gerçekleştirilmesi için bu desteğin gerekliliğine işaret ettiler.
- Güney Koridoru'nu, kamu ve özel sektörde yer alan farklı insanlar arasında işbirliği fırsatları yaratan ortak kazanç alanı olarak değerlendirdiler ve projenin (özellikle karşılıklı enerji işbirliği ilişkilerini güçlendireceği düşünülen Güney Koridoru ülkeleri arasındaki ilişkileri) diğer alanlarda da işbirliğini sağlayacak bir faktör olacağına inandılar.
- Betimledikleri şekliyle, Güney Koridoru'ndaki Trans-Kafkasya projesi de dahil olmak üzere somut enerji ve ulaşım projelerinin uygulanmasına katkıda bulunacaklarını, ticari ve ticari olmayan engellerle baş etmeye çalışacaklarını ve enerji üreticisi, transit ve tüketici ülkelerin bireysel yükümlülükleri için ilgi çekici olan ortak bir ilerleme stratejisi üzerinde hareket edeceklerini taahhüt ettiler.

Diğer enerji ve ulaşım işbirlikleri ile AB projelerinin tamamlayıcı niteliği olan Güney Koridoru fikri, tüm ülkeler tarafından kabul edildiği takdirde üçüncü ülkelerin katılımı ve katkısına açıktır. Güney Koridoru'nun geliştirilmesi için bir önkoşul, uygun ülkeler arasında doğrudan enerji ve ulaşım ilişkilerinin kurulması için işbirliğinin sağlanmasıdır.

Katılımcılar, enerji güvenliğini artırmanın yanı sıra, Güney Koridoru'nun inşası için gerekli olan destekleri sağlamayı taahhüt ettiler. Bu proje, enerji kaynaklarının çeşitliliğini, enerji pazarlarını ve enerji boru hatlarını hedefleyen Trans-Kafkasya enerji taşımacılığı projesini içermektedir. Aynı zamanda, bu projenin tüm enerji üretici, tüketici ve transit ülkeler için adil ve karlı enerji fırsatları yaratmada yardımcı olacağına inanılmaktadır etmiştir (Ahmedov, 2015: 98).

Güney Koridoru'nun gerçekleştirilmesi için bu anlaşma ile çok ciddi bir adım atıldı. Bir sonraki büyük adım, AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso'nun Ocak 2011'de Bakü'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında atıldı. 13 Ocak 2011 tarihinde Bakü'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Jose Manuel Barroso arasında Güney Gaz Koridoru'na ilişkin Ortak Deklarasyon imzalandı. Taraflar, Kafkasya bölgesinden Avrupa'ya gaz tedarik rotalarının çeşitlendirilmesini enerji güvenliğini sağlayan faktörlerden biri olarak kabul etmiştir (Usubova, 2017: 137). Aynı zamanda deklarasyon, Azerbaycan ve diğer Kafkasya bölgesi ülkelerinin enerji kaynaklarının taşınmasında BTC petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının özel önemini vurgulayarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Durao Barroso arasında Kasım 2006'da Brüksel'de imzalanan " AB ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında enerji alanında stratejik ortaklık hakkında anlaşma" ile imzalanan Baku Deklarasyonu ve Mayıs 2009'da düzenlenen Prag Zirvesi'nin ilgili Enerji Bildirgesi'nde belirtilen Azerbaycan ile AB arasındaki enerji ilişkilerinin gerekliliğini vurguladı (Abbaslı, 2017: 29).

Taraflar özellikle diğer noktaların yanı sıra Güney Koridoru'nun geliştirilmesi için mümkün olan en kısa sürede çaba sarf edeceklerini vurguladı. Ayrıca, stratejik olarak önemli olan Şahdeniz 2 projesi ve Azerbaycan'daki diğer kuyulardaki mevcut doğal gaz kaynaklarının dağıtım sürecini hızlandırmayı amaçladıklarını belirttiler. Ayrıca, Hazar Denizi bölgesinden Avrupa pazarına doğru bir güzergahın kurulmasının, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği'nin ortak stratejik amacı olan gaz taşıma rotalarının çeşitlendirilmesi ve doğrudan enerji ve ulaşım bağlantılarının oluşturulmasıyla uyumlu olduğunu ifade ettiler.

Belge, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından onaylandı ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 4 Mart 2011 tarihinde imzalandıktan sonra yürürlüğe girdi. Bir gün sonra, Azerbaycan ve AB arasında Güney Koridoru için Çalışma Grubu'nun oluşturulması hakkında bir Mutabakat Zaptı imzalandı. Belge,

Azerbaycan Sanayi ve Enerji Bakanlığı'nda gerçekleşen toplantıda Bakan Natig Aliyev ve AB Enerji Komiseri Günther Oettinger tarafından imzalanmıştır (Usubova, 2017: 139).

Natig Aliyev, belgenin Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso'nun talimatları doğrultusunda imzalandığını belirtti ve belgenin aşağıdaki konularda çözüm bulma yönünde bir sonraki adım olduğunu ifade etmiştir (Bayramova, 2020: 67):

Her iki başkan da bize dün ortak talimatlar verdi. Bu şekilde, hem Gunther Oettinger hem de ben, Ortak Beyanname'den kaynaklanan konular ve önlemlerin mümkün olan en kısa sürede uygulanması talimatını aldık. Bugün, İşbirliği Protokolünü imzaladık ve Ortak Beyanname'nin uygulanması konusunda anlaştık. Bu bizim yol haritamızdır. Ortak bir çalışma grubu oluşturulmasına ve AB Komiserliği ve Azerbaycan taraflarından tüm uzman ve uzmanların katılımının sağlanmasına karar verildi.

Son olarak, bu sürecin son aşamasında, Azerbaycan ve Türkiye arasında Trans-Anadolu projesi hakkında bir anlaşma imzalandı. İlk bilgileri medyada 2011 yılının sonlarında yayıldı. Ekim 2011'de İzmir'de gerçekleşen Azerbaycan-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısı sonrasında imzalanan belgeler arasında, Azerbaycan ve Türkiye arasında ortak bir doğal gaz boru hattı inşa etmek için imzalanan anlaşma özel ilgi çekmiştir.

Şubat 2012'de AB Komisyonu tarafından üye ülkelere gönderilen raporun enerji bölümünde, Avrupa ülkelerinin Türkiye topraklarından Azerbaycan doğal gazını taşıyacak yeni bir boru hattına ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Raporda, bu açıdan, Türkiye'den Azerbaycan'a 16 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak olan Trans-Anadolu gaz boru hattının tüm sorunları çözeceği ve NABUCCO projesinin yerini alacağı belirtilmiştir. Raporda ayrıca, Azerbaycan doğal gazının bağımsız bir boru hattı aracılığıyla Avrupa'ya taşınmasıyla her yıl kış mevsiminde yakıt arzındaki kesintilere son verilebileceği vurgulanmıştır.

27 Haziran'da konsorsiyum, Hazar Denizi'nin Azerbaycan kesimindeki Şah Deniz sahasının ikinci aşama üretiminden elde edilecek gazı taşıyacak boru hattını belirlemiştir. Bloomberg'e göre, Neftekompass gazetesi, Kafkasya'daki petrol ve gaz çevrelerine dayandığı bir kaynağa atıfta bulunarak bunu rapor etmiştir. (Bayramova, 2020: 71). Rapora göre, BP ve ortaklarının seçimi Güneydoğu Avrupa (SEEP) gaz boru hattı projesi

değil, Azerbaycan'dan Avrupa'ya doğal gaz taşımacılığı için NABUCCO Batı projesidir. İlerleyen aşamada, NABUCCO Batı boru hattı, Shah Deniz gazını ihraç etme hakkı için Trans-Adriyatik (TAP) boru hattı projesiyle rekabet etmek zorunda kalacaktır. Dahası, bununla ilgili nihai seçim 2013 ortasında yapılacaktır. Bunun üzerine, SOCAR Başkanı Rovnag Abdullayev 4 Temmuz'da Sumgayıt'a yaptığı ziyaret sırasında resmi bir açıklama yapmış ve bilgileri doğrulamıştır (Cabbarova, 2019: 134).

Bu aşamaya kadar, Karadeniz'den Avrupa'ya doğal gaz kaynaklarının taşınması konusunda elde edilen sonuçlar en gerçekçi olanlardır. Ancak, bu konu ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadar birçok fikir öne sürülmüş ve farklı projeler gündeme getirilmiştir. Bunlar arasında, Türkiye-Yunanistan-İtalya, TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı), White Stream (Karadeniz üzerinden Gürcistan'dan Romanya'ya veya diğer bir varyanta göre Ukrayna'ya kadar boru hattının inşasını sağlayan proje), Güneydoğu Avrupa Boru Hattı (SEEP), AGRI (Azerbaycan-Gürcistan-Romanya Bağlantısı), Transkafkasya (Kazakistan ve Türkmenistan'ın doğal kaynaklarının Hazar Denizi ve Azerbaycan üzerinden Batı pazarlarına taşınması) ve NABUCCO projeleri sayılabilir (Usubova, 2017: 145).

Sonuç olarak Azerbaycan, enerji güvenliği açısından önemli bir rol oynayan bir ülkedir ve son yıllarda AB için artan bir öneme sahiptir. Azerbaycan'ın AB enerji güvenliği açısından artan rolünü açıklayan bazı faktörler:

- Enerji kaynakları: Azerbaycan, önemli doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip bir ülkedir. Hazar Denizi'ndeki Shah Deniz gaz sahası ve Azeri-Chirag-Guneshli petrol sahası gibi büyük enerji rezervleri, Azerbaycan'ı bölgedeki önemli bir enerji tedarikçisi haline getirmektedir. AB, enerji ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamak için Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına bağımlı hale gelmiştir.
- Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP): Azerbaycan, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz sevkiyatı için stratejik bir rol oynayan TANAP projesini başlatmıştır. Bu proje, Hazar Denizi'ndeki Shah Deniz gaz sahasından doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyan bir boru hattı sistemini içermektedir. TANAP, AB'nin doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirme çabalarına katkıda bulunarak enerji güvenliğini artırmaktadır.

- BTC Petrol Boru Hattı (BTC): Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki petrolü Türkiye üzerinden Ceyhan Limanı'na taşıyan BTC petrol boru hattını da inşa etmiştir. Bu boru hattı, Azerbaycan'ın petrol ihracatını çeşitlendirmesine ve AB'nin enerji tedarik kaynaklarını genişletmesine yardımcı olmaktadır.
- Güney Gaz Koridoru: Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki doğal gaz kaynaklarını Türkiye üzerinden AB'ye taşıyan Güney Gaz Koridoru'nu oluşturan projelerin merkezindedir. Bu koridor, TANAP, Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ve diğer boru hatlarını içermektedir. Güney Gaz Koridoru, AB'nin enerji arz güvenliğini artırmak, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve çevresel olarak sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelmek için önemli bir adımdır.
- AB ile enerji işbirliği: Azerbaycan, AB ile enerji alanında işbirliğini artırmak için çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar, enerji altyapısının geliştirilmesi, enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılması ve enerji piyasalarının liberalizasyonu gibi konuları kapsamaktadır. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına erişim ve AB'nin enerji güvenliği açısından bu işbirliği önemlidir.

Bu faktörler bir araya geldiğinde, Azerbaycan'ın AB enerji güvenliği açısından artan bir rol oynadığı görülmektedir. Azerbaycan'ın enerji kaynakları, enerji projeleri ve AB ile enerji işbirliği, AB'nin enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmesine, enerji güvenliğini artırmasına ve enerji politikalarını çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu hale getirmesine yardımcı olmaktadır.

SONUÇ

Enerji güvenliği, uluslararası alanda enerji savaşlarıyla birlikte kritik bir mesele haline gelmiş ve enerji sektöründe öncü olan ülkeler için önem kazanmıştır. Enerji ihtiyaçlarının karşılanması, enerjinin düşük maliyetli olması, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, kaynakların sürekli olması ve enerji güvenliği bu konuda önemli faktörlerdir. Enerji kaynaklarının güvenliği, talebin artmasıyla birlikte ülkeler için stratejik bir seviyeye yükselmiştir. Bu bağlamda, ekonomi ve enerjinin uluslararası sahnedeki rolü göz ardı edilmemelidir. Enerji, ülkeler için bir güç kaynağı haline gelmiştir. Gelecek yıllarda enerji tüketiminin artması öngörülmektedir. Sınırlı fosil yakıtlar ve artan enerji talebi, arz güvenliğini tehdit etmekte ve enerji alanında yoğunlaşan oyunlara neden olmaktadır. Bugünün küresel enerji piyasası, enerji fazlası olan ülkeler tarafından enerji açığı olan ülkeler üzerinde şekillenmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgi artmasına rağmen, petrol ve gaz piyasası kullanım açısından hala en büyük etkisi olan sektör olarak öne çıkmaktadır.

Ortadoğu, Hazar Bölgesi, Orta ve Güney Amerika ve Kuzey Afrika günümüzde zengin enerji kaynaklarına sahip bölgeler olarak kabul edilmektedir. Bu ülkeler, enerji rezervlerine sahip olmanın siyasi avantajlarını elde etmek için politik arenada enerjiyi bir koz olarak kullanmaktadırlar. Enerji kaynaklarıyla gücünü birleştiren devletler, dünya sisteminde iktidara sahiptirler. Enerji kaynakları açısından zengin bir ülke, yanlış yönlendirilmiş politikalar sonucunda gücünü kaybedebilirken, enerji kaynakları açısından zengin olmayan bir ülke ise uyguladığı politikalar sayesinde avantaj elde edebilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, AB sınırlarını genişletme politikasını hızlandırmıştır. Bu politika çerçevesinde, AB'nin ilişkilerini geliştirme politikasının odak noktalarından biri, jeostratejik konumu ve sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle Güney Kafkasya bölgesi olmuştur. Başlangıçta AB için özel bir öneme sahip olmayan bölgenin, daha sonra taşıdığı enerji potansiyeli dolayısıyla önemi artmıştır. Bölge ülkelerine demokratik değerleri benimsemeleri ve serbest piyasa ekonomisine geçiş konularında farklı programlarla teknik ve mali yardımlar sağlanmış, reform süreçlerine destek verilmiştir. Ayrıca, AB'nin bölgeye artan ilgisi, bölgeyi Rusya'nın siyasi ve ekonomik etkisinden çıkarmayı amaçlaması nedeniyle de önem kazanmıştır.

Çalışmada vurgulandığı gibi, bölgenin enerji kaynakları açısından en zengin ülkesi olan Azerbaycan ile AB arasındaki ilişkiler özel bir öneme sahiptir.

Ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen en önemli faktörlerden biri enerji politikalarının sürdürülebilirliği ve enerji koridorlarının güvenliği olmuştur. Küresel düzende ülkeler birbirlerine sonsuz bir bağımlılık içinde yaşadıkları için eski pasif veya küçük politik aktörler bile büyük aktörlerle aynı düzeyde rol almaya başlamıştır. Uzun bir süre boyunca Avrupa yeterli enerji kaynaklarına sahip olmuştur, ancak son dönemde bu durum tehdit altına girdiği için yeni pazarlar arayışına girmiştir. AB ise temel ekonomik gücüyle önemli bir konumda bulunmaktadır. Azerbaycan ise yeni dönemde pazarlık masasında önemli bir ülke olarak yükselmektedir. Tekelleşmiş enerji yönetimi gibi durumlar, Azerbaycan gibi nispeten küçük ülkeler tarafından tehdit edildiğinde, mevcut politikaların gözden geçirilmesini sağlamıştır. Petrol ve türevlerine bağımlı olan endüstriler, Avrupa gibi, olası dalgalanmalardan kaçınabilmek için her türlü anlaşmayı masaya getirebilmektedir.

AB, Azerbaycan'ın bağımsızlığını güçlendirmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini desteklemek amacıyla ilk yıllardan itibaren teknik ve mali yardım programları uygulamıştır. Bu programlar arasında en önemli araç olarak TACIS öne çıkmaktadır. TACIS programının üç ana hedefi belirlenmiştir: serbest piyasa ekonomisi ve demokratik siyasal sistemin oluşumuna yardımcı olmak, AB ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) arasındaki işbirliğini ve ikili ilişkileri geliştirmek, eski Sovyet ülkelerini dünya ekonomisine entegre etmek. AB, TACIS programı kapsamında Azerbaycan'da gerçekleştirilen ekonomik reformları teknik ve uzman yardımıyla desteklemiştir. Ayrıca, mali yardım da Yoksulluğun Azaltılması Ulusal Programı'nın uygulanmasında kullanılmıştır. Azerbaycan, TACIS programıyla idari yapıları reform etme, ekonomik kalkınma, yatırım ortamının oluşturulması ve çevre koruması alanında birçok reform gerçekleştirmiştir. TACIS programı, AB'nin Kafkasya'da Batı'nın etki alanını güçlendirmek, Batı ile iyi ilişkilere sahip hükümetleri desteklemek, ülkenin gelişmesini ve modernleşmesini sağlayarak enerji güvenliğini garanti altına alma siyasi hedeflerini yansıtmaktadır. 1990'lı yıllar, Azerbaycan-AB ilişkilerinin finansal yardım odaklı şekillenmesinin birçok nedenini içermektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde Karabağ'daki savaş durumundan kaynaklanan ekonomik sıkıntılar, mülteci sorunu ve iç politikadaki istikrarsızlık gibi faktörler bu nedenlere örnek olarak gösterilebilir.

AB ile Azerbaycan arasında imzalanan tüm anlaşmalarda enerji ayrı bir başlık olarak ele alınmaktadır. Bu anlaşmalarda enerji kaynağının korunması temel kabul edilirken bütünleşme, işbirliği ve dayanışma gibi konular da vurgulanmaktadır. Enerji, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel bağlamlarda incelendiğinde, sadece kar elde etmek için yapılan satışların ötesinde enerji nakli de önemli bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Enerji taşımacılığı, devletler arasında siyasi bir mesele haline gelerek güç mücadelelerine dönüşebilmektedir. AB, artan enerji ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif enerji tedarikçileri aramaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan, önemli bir rol oynayarak AB'nin birkaç yerden bağımlı kalmasını engelleme amacıyla ciddi bir öneme sahiptir. Azerbaycan, AB'nin petrol talebinin yaklaşık %5'ini karşılamaktadır ve Hazar doğalgaz kaynaklarını Güney Gaz Koridoru üzerinden AB pazarına ulaştırmada da önemli bir rol oynamaktadır.

AB'nin Azerbaycan'la ilişkilerini başlangıçta sadece finansal yardım üzerine odaklanmış olmasına rağmen, tutumu zamanla değişmiştir. Bu değişiklikte en önemli etken AB'nin enerji güvenliği meselesidir. AB, Rus doğalgazına büyük ölçüde bağımlı olduğu için Azerbaycan rezervlerini Avrupa'ya aktarma konusunda merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Bu sayede Rus doğalgazına olan bağımlılığı kısmen azaltmayı hedeflemiştir. AB, siyasi ve ekonomik olarak genişledikçe enerji ihtiyacının arttığının farkına varmış ve alternatif enerji kaynakları arayışına girmiştir. Bu bağlamda Kafkas bölgesi, özellikle Azerbaycan, AB için önemli bir enerji ortağı olma potansiyeli sunmuştur. AB, alternatif enerji pazarları bulma amacıyla Azerbaycan ile çeşitli programlar çerçevesinde işbirliği yapmaya istekli olmuştur. TACIS kapsamında INOGATE ve TRACECA programları gibi önemli projeler hayata geçirilmiştir.

Azerbaycan'ın 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası'na (AKP) katılmasıyla birlikte AB-Azerbaycan ilişkileri yeni bir aşamaya geçmiştir. AKP'nin hedefi, bütünleşmenin sağlanması ve geliştirilmesi, uyum süreci politikalarının uygulanması, ekonomik ve kurumsal reform, demokrasi ve insan hakları gibi ortak değerlerin güvence altına alınmasıdır. AKP çerçevesinde Azerbaycan'da demokrasinin güçlendirilmesi, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve AB ile Azerbaycan arasında farklı alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Azerbaycan, AKP programı sayesinde ekonomik olarak ilerleme kaydetmiş olsa da demokrasi ve insan hakları konularında aynı ölçüde ilerleme sağlamamıştır.

AB ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin en önemli boyutu enerji ortaklığıdır. Azerbaycan'ın doğal zenginlikleri, AB için hayati öneme sahip enerji alternatiflerinden biridir. Enerji ortaklığı, ikili ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Azerbaycan, doğal kaynaklarını Avrupa pazarına ulaştırmada AB'ye duyduğu ihtiyaçla birlikte AB'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak konusunda Azerbaycan'a olan ilgisi, ilişkileri stratejik bir boyuta taşımaktadır. İlişkilerde karşılıklı bağımlılık ilkesinin geçerli olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Azerbaycan açısından tam anlamıyla eşit bir bağımlılık söz konusu olmasa da, tarafların mutlak kazanç ilkesiyle hareket ettiği söylenebilir. Ayrıca, AB'nin Güney Kafkasya bölgesine yönelik dış politikasında Rusya faktörü de önemli bir rol oynamaktadır. Bölgeyi Rus etkisinden uzaklaştırmak ve Avrupa kıtasıyla ekonomik olarak bütünleştirmek, AB'nin öncelikli dış politika hedeflerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan ve AB arasındaki ilişkilerde enerjinin önemi oldukça büyüktür. Azerbaycan'ın doğal kaynak zenginlikleri, Avrupa için kritik enerji alternatiflerinden biridir. Bu durum, enerji ortaklığının ikili ilişkilerin belkemiğini oluşturmaya yol açmıştır. Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını Avrupa pazarına ulaştırma ihtiyacı ve Avrupa'nın enerji ihtiyaçlarını karşılama arzusu, ilişkileri stratejik bir boyuta taşımıştır. Aynı zamanda, AB'nin enerji güvenliği politikası, Azerbaycan'ın alternatif enerji kaynakları sunma potansiyelinden büyük ölçüde etkilenmiştir. AB'nin enerjiye olan bağımlılığını azaltma ve çeşitlendirme çabaları, Azerbaycan'ın enerji rezervlerini Avrupa'ya aktarmada merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Bu durum, AB ile Azerbaycan arasında karşılıklı bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Azerbaycan açısından tam bir denge olmasa da, tarafların karşılıklı kazanç prensibiyle hareket ettiği söylenebilir. Öte yandan, AB'nin Güney Kafkasya bölgesine yönelik dış politikası, Rusya faktörünü de dikkate almaktadır. Bölgenin Rus etkisi alanından çıkarılması ve Avrupa kıtasıyla ekonomik olarak bütünleştirilmesi, AB'nin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak, enerji odaklı ilişkilerin yanı sıra, AB'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri önemsemesi ve Azerbaycan'da reform süreçlerini teşvik etmesi gerekmektedir. Bu konuda daha fazla çaba gösterilmesi, ilişkilerin daha kapsamlı ve sürdürülebilir bir temele oturmasını sağlayacaktır.

Azerbaycan ve AB arasındaki ilişkilerde enerjinin rolü büyük öneme sahiptir ve bu ilişkilerin daha da gelişmesi için enerji alanında işbirliğinin sürdürülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, demokrasi, insan hakları ve reform süreçlerine odaklanması, ilişkilerin daha sağlam ve kapsamlı bir zeminde ilerlemesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbasov, K. (2015). Role of energy in Azerbaijan's foreign policy during İlham Aliyev era.
- Adomanis, Mark. (02.07.2012) The Failure of Nabucco and The Future of Russian Energy <https://eurasianenergyanalysis.blogspot.com/> (01.06.2023).
- Ağacan, K., (2007). "AB'nin Güney Kafkasya Politikaları", *Stratejik Analiz*, 7(81), 50-55.
- Ahmedov M. (2015). *Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Azerbaycan'ın AB'ye Siyasal ve Yönetmel Entegrasyonu*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Akdoğan, Ö, (2008), *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Akpınar, E. (2005). Bakü Tiflis Ceyhan BTC Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 229-248.
- Alizade, N. (2015). *Türkiye'nin Dış Politikasında Enerji Faktörü*, (Yüksek Lisans Tezi), Bakü: Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi.
- Almammadov, V. (2019). Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi. *Social Sciences Research Journal*, 8(3), 40-53.
- Alper, A. E. (2009). *Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı ve Türkiye ekonomisine etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Altıntaş, R. (2018). *Avrupa Birliği enerji politikasının Türkiye enerji politikasına etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Amirova, N. (2019). *Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın Türkiye Ve Azerbaycan üzerine Etkisi* (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi.

- Andoura, S, & Hinc, A. (2010). An External Energy Strategy for the EU. *Foreing Policy*, 264-270.
- Arslan, K. (2021). AB enerji güvenliği ve Türkiye'nin bir koridor olarak yeri. (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi
- Atak Balkancı, S. (2020). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Enerji Güvenliğinde Azerbaycan'ın Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Axundzade, E. (2015). *European Energy Security: Role of Southern Gas Corridor*, (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aydin, U. (2019). Energy insecurity and renewable energy sources: Prospects and challenges for Azerbaijan. <https://www.adb.org/publications/energy-insecurity-renewable-energy-sources-challenges-azerbaijan> (08.06.2023)
- Aytüre, S. (2013). Avrupa Birliğinin Enerji Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 35-51.
- Azimov, A. (2021). European Energy Policy And The Euazerbaijan Energy Cooperation. *Journal Of Comparative Politics*, 14(1), 71-90.
- Babali, T. (2005). Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan main oil pipeline project. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(4), 29-60.
- Baban, İ. (2010). "Azerbaycanın Avratlantik Enerji Təhlükəsizliyində Yeri və Rolu. Azerbaycan Geosiyasi Dayaq Nöqtəsi, Yoxsa Geostrateji Oyunçudur?" *Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, Azerbaijan Focus Jurnalı*. 5. 143-156.
- Balaban, G. (2007). Eu Energy Security Behavior: Exploring The Central Motivation, The Department of International Relations, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Bilkent Üniverstiesi.
- Baran, Z. (2007). EU energy security: time to end Russian leverage. *Washington Quarterly*, 30(4), 131-144.

- Bayramova, L. (2020). *Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'daki demokratikleşme sürecine etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Belkin, P. (2008). The European Union's energy security challenges. *Connections*, 7(1), 76-102.
- Cabbarova, G. (2019). *Azerbaycanın Dış Politikası ve Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Ankara, ASAM Yayınları.
- Cerrah, U. (2015). Enerji Güvenliği ve Avrupa Birliği. *Enerji Diplomasisi*, 163-192.
- Christie, E. (2009). European Security of Gas Supply-A New Way Forward. *EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics And Problems*, 3.
- Cihan D. (2003). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Commission of the European Communities, (1993) Report from the Commission TACIS, Brussels.
- Commission of the European Communities, (1993). TACIS (Technical Assistance Programme to the former republics of the Soviet Union) Annual Report From The Commission- 1991-1992, COM(93) 362 final, Brussels.
- Correlje, A., & Van der Linde, C. (2006). Energy supply security and geopolitics: A European perspective. *Energy policy*, 34(5), 532-543.
- Csabay, J. (2017). EU policy towards azerbaijan: Coherence, policy shifts and the upcoming agreement. *STRATPOL Policy Papers*, 14.
- Dağcı, K., & Çaman, E. (2013). Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası. *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 8(16). 21-48.

- Dağdemir, E., (2015). “Avrupa Birliğinin Enerji Arz Güvenliği için Dış Enerji Politikası Arayışları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1). 1-18.
- Delcour, L. (2011). The institutional functioning of the Eastern Partnership: an early assessment.
- Della Sala, V. (2014). The EU and the Eurasian Economic Union: Between partnership and Threat?. In *Eurasian Integration-The View From Within* (Pp. 185-196). Routledge.
- Dikkaya, M., & Çaylak, A. (2008). Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik Ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar Ve Sorunlar. *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 3(5). 111-133.
- Dumitrescu, A. L. (2017). The Main Objectives of the EU Energy Policy: Competitiveness, Security, and Sustainability. The Prospects of Cooperation With China in The Energy Sector. *Global Economic Observer*, 5(1), 24-30.
- Durmaz, T. (2015). *Avrupa Birliği Enerji Politikalar*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Durakçay, F. A., & Gülal, A. G. G. (2018). Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 289-310
- Eravcı, H. M. (2019). Sovyetler Sonrası Azerbaycan-Türkiye Arasındaki Enerji İşbirliği Çalışmaları ve Dış Politikadaki Etkisi. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 37-48.
- Erdoğan, N. (2017). TANAP projesinin Türkiye ve Azerbaycan enerji politikalarındaki yeri ve önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 10-26.
- EUR-Lex, (2023), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A21999A0917%2801%29>

European Commission, (2006). New Energy Policy of the European Union: Belgian Comments”, Directorate – General for Energy and Transport.

European Commission, (2023). <https://cordis.europa.eu/article/id/4390-what-is-tacis>

European Commission. (2004). “Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament”. European Neighbourhood Policy-Strategy Paper. Brüksel.

European Council Council of the European Union (2023), <https://www.consilium.europa.eu/en/>

European Union.European Commission. Energy infrastructure priorities for 2020 and beyond - A Blueprint for an integrated European energy network.

European Union.European Commission. Energy Roadmap 2050. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0885:FIN:EN:PDF> (03.06.2023).

Frappi, C. (2013). EU Energy Security Policies and Azerbaijan. In *The EU Eastern partnership: common framework or wider opportunity? EU-Azerbaijani perspectives on cooperation* (pp. 43-66). Egea Bocconi.

Frenz, A., (2007). The European Commission’s Tacis Programme 1991 – 2006: A Success Story, y.y. Brussels, 2.

Gasımsade, R. (2011). Avrupa Birliği ve Azerbaycan: Yeni Komşuluk Siyaseti, Adiloğlu Yayınları, Bakü.

Gonca, B, İ. (2021). *New Developments Of The European Union Energy Policy Framework*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Gorshkov, T., & Bagaturia, G. (2001). TRACECA–Restoration of Silk Route. *Japan Railway & Transport Review*, 28, 50-55.

- Hamzaoglu, H. (2020). Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı Çerçevesinde Azerbaycan–Avrupa Birliği İlişkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 504-520.
- Harun, B. A. L. (2010). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 345-359.
- Hasanov, A. M. (2016). Hazar Karadeniz Havzalarıyla Güney Kafkasya'nın Jeoekonomik Karakteristiği ve Azerbaycan'ın Yeni Petrol Politikası. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hekimoglu, M. M. (2012). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesinin Hukuki Boyutlari. *Bilig*, 63, 77-92.
- Huseynli, S. (2013). „Energy Policy of the European Union and Importance of the Energy Resources of Azerbaijan: Neo-functionalist and Liberal Intergovernmentalist Approach “. *International Affairs and Global Strategy (Online)*, 8, 19-34.
- Hürsoy, S., & Kutlu, E. (2018). Yenilenen Avrupa Komşuluk Politikası Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yaklaşımı. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 169-189.
- Hüseynov, F. (2001). Avrupa Birliği Ve Azerbaycan. *Avrasya Etütleri*, (19). 44-56.
- Ibrahimov, M., Aliyev, A., & Babayev, T. (2019). Evaluation Of Tanap And Tap Projects Efficiency:" Diversification Of The Gas Supply For The European Union' S Energy Security–Caspian And Central Asian Gas". *Economic And Social Development: Book Of Proceedings*, 779-785.
- Ibrahimov, R. (2010). Azerbaijan Energy Strategy And The Importance Of The Divercification Of Exported Transport Routes. *Journal Of Qafqaz University*, (29). 23-29.

- İbrahimov, R. (2013). *EU External Policy Towards the South Caucasus: How Far is it from Realization?*. Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- İslamli, N. (2022). Potential Expansion of the Southern Gas Corridor (SGC): New Realities and Opportunities. *Available at SSRN 4134584*.
- İbrahimov, R. (2012). Azerbaycan Enerji Politikası:Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı”, *OAKA*, 7(14). 125-148.
- İleri, C. (2011). Düünden Bugüne Nabucco Projesi. *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*.
- İsmayıl, T. (2013). Azerbaycan’ın Enerji Stratejisi ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, 54, 1451-1470.
- Kahraman, B, A. (2019). *Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Brexit*. (Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Kalyoncuoğlu, S. (2021). *TANAP Projesi Bağlamında Jeopolitik ve Enerji Arz Güvenliği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Karagöl, E. T., & Kaya, S. (2014). Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru. SETA.
- Karimov, H. (2016). *Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği ve Güney Kafkasya* (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kocamaz, S. (2007). Avrupa Birliği’nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Transkafkasya Ülkeleri İle İlişkileri. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (04), 65-95.
- Koyuncu, Ç. A. (2016). Güney Akım Projesi Çerçevesinde Bulgaristan Enerji Politikasının Analizi. *Alternatif Politika*, 8(2), 347-375.
- Kuleyin, B., & Cerit, A. G. (2011). Ham Petrolün Dünya Pazarlarına Ulaştırılmasında Ceyhan Terminali’nin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 3(2), 15-35.

- Langsdorf, S. (2011). EU Energy Policy: from the ECSC to the Energy Roadmap 2050. *Green European Foundation: Brussels, Belgium*.
- Levent ,A. (2014). *Enerji Ekonomisi ve Politikaları*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Lynch, D. (2003). The EU: towards a strategy. *The South Caucasus: a challenge for the EU*, 171-196.
- Mammadova, N, (2018). *Avrupa Birliği Enerji Politikasında Güney Koridorunun Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi) , Ankara: Ankara Üniversitesi
- Manafova, B. (2007). “Traseka Proqramı və Onun İqtisadi Əhəmiyyəti, Qloballaşma Prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya”, II Beynəlxalq Konqres, Qafqaz Universiteti Yayınları, Bakı.
- Mehdiyev, Ə. (2018). Enerji Resurslarının Nəqlində Azərbaycan-türkiyə Əməkdaşlığı: "Nabukko" Dan" Cənub Qaz Dəhlizi" Nə. *Ataturk Arastirma Merkezi Dergisi*, 34(97). 241-264.
- Memmedli, E. (2017). Azerbaijan-Avrupa Birliğı ilişkilerinde enerji faktörü. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 206-215.
- Məmmədov, F., Vəliyev, C., & Məmmədov, A. (2017). Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991—2016): məqalələr toplusu.
- Məmmədov, F., Vəliyev, C., & Məmmədov, A. (2017). Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991—2016): məqalələr toplusu.
- Merdan, A. S. (2019). Avrupa Birliğı-Azərbaycan İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(2), 339-360.
- Misiaciewicz, J. (2012). Geopolitics and Energy Security in the Caspian Region”, *Ol Pan*, 7. 12-18.
- Morelli, Vince L. (2006). “The European Union’s Energy Security Challenges.” Report for Congress by Congressional Research Service..

- Mustafayev, Z. (2022). *Bağımsızlığın İlk On Yılında Hazar Bölgesi Kapsamında Azerbaycan Enerji Politikaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Yalova: Yalova Üniversitesi
- Najafaliyev, T. (2021). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın enerji politikası ve Türkiye etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Nuriyev, E. (2008). Azerbaijan and the European Union: New Landmarks of Strategic Partnership in the South Caucasus. *Caspian Basin. Southeast European and Black Sea Studies*, 8(2), 155 – 168
- Oktaý, E. G. (2015). Avrupa komşuluk politikası ve Azerbaycan: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Bilig*, (75), 75-102.
- Oruç, K. (2020), *Neo-klasik Realist Teori Bağlamında Almanya ve Rusya Arasındaki İlişkilerin AB Enerji Politikasına Yansıması*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.
- Özçelik, A. O., & Zandaradze, S. (2020). Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Projesinin Gürcistan'a Etkisi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(1), 167-193.
- Özdemir, V. (2014). Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projeleri Örneği. *Sosyoekonomi*, 22(22). 254-272.
- Özgündüz, S. (2012). *Bir Normatif Güç Uygulaması Olarak Avrupa Komşuluk Politikası: Güney Kafkasya Ülkeleri Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Özkan, G. (2010). Enerji Arz Güvenliği Ve “Yeni Büyük Oyun” Bağlamında Nabucco Projesi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (45), 31-46.
- Pamir, N. (2006). Kafkasya'daki Enerji Kaynaklarının Arz Güvenliği ve Kafkasya Siyasetine Etkileri. *Orta Asya ve Kafkasya. Demirağ, Yelda ve Karadeli, Cem (drl.). Ankara: Palme Yayıncılık*, 159-212.

- Piebalgs, A. (2006). Green Paper: a European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. *In CESifo Forum*. 7,(2), 8-20.
- Poiană, O. (2017). An Overview of The European Energy Policy Evolution: From The European Energy Community to The European Energy Union. *Online Journal Modelling the New Europe*, (22), 175-189.
- Prodi, R. (2002). A Wider Europe: A Proximity Policy as the Key to Stability”, Speech to the Sixth ESCA-World Conference, Brussels.
- Pufluger F. (2012). The Southern Gas Corridor: Reaching the Home. <https://www.elektormagazine.com/news/The-Southern-Gas-Corridor--Reaching-the-Home-Stretch> (01.06.2023)
- Quliyev, S. (2013). Azerbaijan Dış Politikasında Azerbaijan Cumhuriyeti'nin Ulusal Lideri Haydar Aliyev'in Rolü. *Asia Minor Studies*. 134-145
- Raines, T., & Tomlinson, S. (2016). Europe's energy union: foreign policy implications for energy security, climate and competitiveness.
- Republic of Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs (2023). <https://mfa.gov.az/en/category/regional-organisations/relations-between-azerbaijan-and-europe-anunion#:~:text=Bilateral%20documents%20signed%20between%20the%20EU%20and%20Azerbaijan&text=The%20agreement%20was%20signed%20in,defines%20the%20format%20of%20cooperation>.
- Roberts, J. M. (2006). The Black Sea And European Energy Security. *Southeast European and Black Sea Studies*, 6(2), 207-223.
- Sartori, N. (2012). The European Commission's Policy Towards the Southern Gas Corridor: Between National Interests and Economic Fundamentals. Istituto Affari Internazionali (IAI).
- Sedat, Ç. A. L. (2008). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(04), 89-134.

- Sevim, T. V. (2013). Importance of TANAP in competition between Russia and central Asia. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 3(4), 352-359.
- Siddi, M. (2019). The Southern Gas Corridor: Prospects and challenges for EU foreign policy. *Caucasus Analytical Digest*, (112), 8-11.
- Şahmuradov, A., (2011). “Şimal-Cənub Neqliyyat Dehlizi Haqqında”, Bakü Universitetinin haberləri, Humanitar Elmlər Sessiyası, N:2, Bakü.
- Şoproni, L. (2018). The Post-Soviet Space between EU and Russia. *Eurotimes*, 26(26), 211-216.
- Tabak, A. (2009). The Eu Energy Security Considerations and Turkey's Possible Membership (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Tatalovic, S. (2008). Energy security and security policies: The Republic of Croatia in comparative perspective. *Politička misao: časopis za politologiju*, 45(5), 115-134.
- TRACECA, 2023, <http://www.traceca-org.org/en/about-traceca/>
- UND. (2002), “Kuzey-Güney Koridoru Araştırma Raporu”, Uluslararası Nakliyeciler Birliği Derneği (UND), AR-GE İstatistik Departmanı, İstanbul.
- Usubova, A. (2017). *Azərbaycan dış politikasında Avropa Birliyinin etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Vatandaş, S. (2018). “Avrupa Birliği’nin Normatif Gücü”: İnsan Hakları ve Demokrasi İdeali Bağlamında Bir Analiz. *Bilge Strateji*, 10(19), 149-176.
- Veliev, C. (2008). Azərbaycan Enerji Gözdesi, *Strateji*, 4, (207), 45-58.
- Veliyev, C. (2007). “Bakü Enerjide Etkinliğini Arttırıyor”, *Strateji*, 3(149), 165-189.
- Vəliyeva, T. (2014). Avropa İttifaqı və Azərbaycan əməkdaşlığının inkişaf dinamikası, *Strateji Araşdırmalar Mərkəzi*, Sayı 2(9). 125-136.
- Yergin, D. (2006), Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.

- Yıldız, B, (2020), *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Enerji Arz Güvenliği Ekseninde Türkiye'nin Rolü*. (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Yıldız, F. (2013). Avrupa Birliği Enerji Politikaları Ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları. *İnsan ve Toplum*, 3(5), 159-181.
- Yorkan, A. (2009). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri. *Bilge Strateji*, 1(1), 24-39.
- Youngs, R. (2007). Europe's external energy policy: between geopolitics and the market. *CEPS Working Documents*, (278). 1-16.
- Zarify, A. (2021). *The impact of energy diversity on financial development and economic growth in the context of renewable, non-renewable, and nuclear energy resources*. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Zengin, E. Ve Sarıyev, R. (2002), “Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekolojik Güvenliğinin Sağlanmasında Sosyal ve Hukuki Faktörler”, Qafqaz Üniversitesi, Azerbaycan Devlet Neft Akademisi, Bakü-Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattının Uluslararası ve Bölgesel Önemi, Uluslararası Konferans, Bakü.
- Zengin, E., & Esedov, A. (2009). Türkiye Ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(9), 97-108.

ÖZET

Bu çalışma, Azerbaycan ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkilerde enerjinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Enerji hem Azerbaycan hem de AB için stratejik bir öneme sahiptir ve bu iki taraf arasında enerji işbirliği büyük bir potansiyele sahiptir. Azerbaycan, AB'nin enerji politikasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve enerji tedarik güvenliğini artırma çabalarında Azerbaycan, stratejik bir ortak olarak kabul edilmektedir. Öncelikle, Azerbaycan'ın zengin enerji kaynakları, AB'nin enerji talebini karşılamada önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz rezervleri, AB'nin enerji ihtiyaçlarını desteklemek için stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'ın enerji projeleri, AB'nin enerji koridorlarını çeşitlendirmesine ve enerji tedarik güvenliğini artırmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) gibi projeler, Azerbaycan'ın doğal gazını AB'ye taşıma kapasitesine sahip olup, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma çabalarına katkı sağlamaktadır. Azerbaycan'ın enerji politikasında AB için stratejik bir ortak olmasının yanı sıra, AB'nin Azerbaycan ile olan ilişkileri de ekonomik ve politik açıdan güçlendirmektedir. Enerji işbirliği, ekonomik büyümeyi teşvik etmekte, istihdam olanakları yaratmakta ve ticaret ilişkilerini geliştirmektedir. Sonuç olarak, Azerbaycan'ın enerji kaynakları ve enerji projeleri, AB'nin enerji politikasında önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan, AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabalarına katkı sağlamakta ve enerji tedarik güvenliğini artırmaktadır. Aynı zamanda, Azerbaycan ile enerji işbirliği, AB-Azerbaycan ilişkilerinin daha da güçlenmesine ve ekonomik bağları derinleştirmesine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Avrupa Birliği, Enerji, Enerji Politikası, Enerji Arzı, Enerji Güvenliği

ABSTRACT

This study aims to examine the role of energy in Azerbaijan-EU relations. Energy holds strategic importance for both Azerbaijan and the EU, and there is significant potential for energy cooperation between these two parties. Azerbaijan plays a significant role in the EU's energy policy, being recognized as a strategic partner in the EU's efforts to diversify energy sources and enhance energy security. Azerbaijan's abundant energy resources have significant potential to meet the EU's energy demand, particularly the oil and natural gas reserves in the Caspian Sea, which are regarded as a strategic source to support the EU's energy needs. Furthermore, Azerbaijan's energy projects contribute to the diversification of the EU's energy corridors and enhance energy supply security. Projects such as the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) and the Trans-Adriatic Pipeline (TAP) have the capacity to transport Azerbaijan's natural gas to the EU, thereby aiding the EU's efforts to reduce its energy dependence on Russia. In addition to its role as a strategic partner in the EU's energy policy, Azerbaijan's energy cooperation strengthens economic and political ties between the two parties. Energy collaboration promotes economic growth, creates employment opportunities, and enhances trade relations. In conclusion, Azerbaijan's energy resources and projects hold significant importance in the EU's energy policy. Azerbaijan contributes to the EU's efforts to diversify energy sources and enhance energy supply security. Moreover, energy cooperation with Azerbaijan facilitates the strengthening of EU-Azerbaijan relations and deepens economic ties.

Keywords: Azerbaijan, European Union, Energy, Energy Policy, Energy Supply, Energy Security.